

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra dějin umění

**Velké Losiny – žerotínský zámek
v kontextu středoevropské renesanční architektury**

bakalářská diplomová práce

Markéta Vlková

Vedoucí práce: doc. Ondřej Jakubec, Ph.D.

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Velké Losiny – žerotínský zámek v kontextu středoevropské renesanční architektury*“ vypracovala samostatně za použití uvedených pramenů a literatury.

Výsledný počet znaků práce činí 211 601.

V Olomouci dne:

Podpis:

Na tomto místě je mi potěšením veřejně poděkovat osobám nápomocným při vzniku této práce. Vedoucímu práce doc. Ondřeji Jakubcovi, Ph.d. vřele děkuji za množství věnovaného času, vždy věcné odborné rady a nedocenitelnou ochotu. Poděkování dále patří Bc. Jiřímu Doupalovi a Mgr. Tomáši Vítkovi, kteří se zámkem ve Velkých Losínách také zabývají a neváhali mi v záležitosti této diplomní práce pomoci. Za morální podporu děkuji Michaele a Tomášovi a závěrem patří bezbřehé díky celé mé rodině.

Děkuji.

Obsah

Úvod	9
1 Přehled bádání	11
2 Losinští Žerotínové	15
2.1 Počátky a legendy slavného rodu	15
2.2 Losinská větev a Jan starší ze Žerotína	17
2.3 Janovi nástupci na pozadí politických a konfesních změn	20
2.4 Upevňování rodové pozice v pobělohorské společnosti	23
2.5 Poslední losinští Žerotínové a odprodej velkolosinského zámku	24
3 Velké Losiny – kontext lokality	27
3.1 Vznik losinského dominia	27
3.2 Ekonomika a hospodaření na losinském panství	29
3.3 Další stavební realizace Jana staršího ze Žerotína	30
3.4 Losinské panství za dalších epoch	31
4 Nástin stavebních dějin	35
4.1 Původní sídlo	35
4.2 Zrození zámku	36
4.3 Pozdní renesance a ozvěny manýrismu	37
4.4 Sláva baroku!	38
4.5 Od Lichtenštejnů po Národní kulturní komisi	41
5 Popis stavby	43
5.1 Zvenčí dovnitř	44
5.2 Zdola nahoru: dispozice a charakter prostor	46
6 Velkolosinský zámek: kontext, forma, funkce a stavební úloha	55
6.1 Idea renesance a její šíření do Zaalpí	55
6.2 Formální prvky velkolosinského zámku	57
6.3 Funkce sídla	64
6.4 Stavební úloha a typ – sociální a symbolická dimenze sídla	66
Závěr	69
Bibliografie a prameny	71
Seznam užitých zkratk	77
Seznam textových ilustrací	79
Seznam obrazové přílohy	81
Obrazová příloha	85
Anotace	125

Úvod

K roku 1589 – jak nás informuje datace na sgrafitové fasádě – se Jan starší ze Žerotína, vážený moravský šlechtic ve středním věku, se společně se svou čtvrtou manželkou Annou Ryšánkou po boku překlenuje do poměrně spořádané etapy svého života. Jeho nové moderní sídlo ve Velkých Losinách bylo po více jak deseti letech z větší části dostavěno a Žerotín se tak mohl plně věnovat své kariéře, která v jeho podání zahrnovala jak účast na zemských soudech v Olomouci, tak předně hospodaření na jeho severomoravských statcích. O tom, jak byl úspěšný, snad může do jisté míry vypovídat sama obec Velké Losiny, kde zanechal krom zámku také slavné papírny, ozdravné lázně a nádherný kostel. Přestože v okolní oblasti začal budovat také další zámky, později obydlené jeho potomky, sám trvale sídlil pouze na Losinách. Zdejší zámek se tak jistě nemalým dílem podílel, krom primární funkce poskytnutí komfortního bydlení, na stavebníkově vhodné reprezentaci. A až velkolosinský zámek prošel od dob Jana staršího ze Žerotína mnoho úpravami, v následující práci se pokusím tento vztah – zámek a (aktuální) majitel – rozkrývat, a přispět tak novým pohledem na sídlo, jež je zářnou připomínkou slavných časů tohoto dnes již pozapomenutého koutu naší země.

Jedním z inspirativních autorů pro výchozí metodologii této práce je brněnský historik umění Jiří Kroupa. Na otázku po smyslu dějin umění cituje takměř 200 let starý výrok Carla Friedricha von Rumohra, který je i dnes neobyčejně aktuální: „*Umělecké dílo nelze zcela adekvátně prožít, jestliže nezjistíme všechny okolnosti, z nichž a za nichž vzniklo.*“¹ V návaznosti na Zdeňka Kudělků a směřování tzv. „brněnské školy dějin umění“ je zastáncem multioborového přístupu ke konkrétní památce, kterou se co nejširším vylíčením socio-kulturního kontextu pokouší nově uchopit. Tento proces sám J. Kroupa označuje jako *sociologii vidění*, pro jejíž dosažení je třeba spojit kritický pohled na zkoumané umělecké dílo s historickým výzkumem.²

O podobném badatelském přístupu, spadajícím též pod souhrnný název *sociální dějiny umění*, nedávno psala kupříkladu také Milena Bartlová.³ Dnešní bádání v oblasti dějin umění má dle M. Bartlové nutně reflektovat nejnovější poznatky příbuzných oborů jako historie, historická antropologie, kulturní historie atp., neboť dosud užívané tradiční přístupy považuje v dnešní době za hrubě nedostatečné. Sociální dějiny umění jsou dle jejích slov „*přístupem, který chápe umělecké dílo vždy především jako neoddělitelnou součást dění ve společnosti, a to dění na všech rovinách – nejen na rovině symbolických hodnot, nýbrž na rovině komunikace, politiky, ekonomie... I symbolická výpověď uměleckého díla je v tomto směru něčím, čemu lze vůbec porozumět pouze jako součásti dění v celé společnosti.*“, a poté dodává: „*Zásadním paradigmatem sociálních dějin umění se stala kategorie historického a sociálního kontextu, který však není uměleckému dílu vnější, nýbrž otiskuje se v jeho formální a významové struktuře.*“⁴ Oba pohledy (a v jistém smyslu snad také apely) ale pouze ilustrují metodologické východisko této práce, neboť skutečný počet pro tento text inspirativních autorů je přirozeně vyšší. Těmto badatelům je také společně využívání poznatků příbuzných humanistických disciplín jako je historická antropologie či kulturní historie, které nám přibližují

¹ K vývoji tohoto multioborového nahlížení na dílo v českých zemích Jiří Kroupa, „Palác ve tvrzi“. Umělecká úloha a zámecká architektura v raném novověku, *Opuscula historiae artium*, F 45, Brno 2001, s. 13–37, zejména s. 13–16.

² Idem, Od dějin umění k sociologii vidění: řemeslo, jímž se zabývám, in: idem, *Umělci, objednavatelé, styl. Studie z dějin umění*, Brno 2006, s. 13–30, zde s. 24.

³ Milena Bartlová, Nástrahy a možnosti vědecké řeči o vizuálním umění, in: Rostislav Švácha – Sabina Soušková – Anna Šubrtová (edd.), *Věda a umění. Sborník z 5. sjezdu historiků umění, Olomouc 16.–18. září 2015*, Praha 2017, s. 38–45, zde zejm. s. 40–41. Pro oba badatele je klíčovou osobností zejména britský historik umění Michael Baxandall.

⁴ Viz Bartlová (pozn. 3), s. 41.

život šlechticů v raném novověku, dobové vnímání, způsob vizuální a symbolické komunikace, fenomény jako prezentace paměti a šlechtické identity ap.⁵

Předkládaná práce tak postupně seznámí čtenáře se stavem dosavadního bádání o velkolosinském zámku, po kterém následuje kapitola věnovaná losinské větvi rodu Žerotínů. V tomto přehledu bude kladen důraz na žerotínské stavebníky, kteří stáli za nejcennějšími přestavbami velkolosinského zámku v renesančním a posléze barokním stylu. Další kapitola osvětlí kontext zámku za prvního majitele včetně ekonomického pozadí prvotní přestavby staré tvrze v renesanční zámek, až po představení dalších realizací vznikajících paralelně se zámkem v obci Velké Losiny. Následně se již bez výjimky práce zabývá velkolosinským zámkem, počínaje dějinami stavby přes její zevrubný popis, který bude směřovat z exteriérů do interiérů. Druhým pilířem této kapitoly bude nastínění funkčního využití jednotlivých zámeckých prostor vycházející z jejich dispozičních vlastností v kombinaci s představami, které podávají dochované inventáře. Poslední kapitola je věnována formálně-stylové interpretaci, která se odráží od představení renesance jako stylu, jejich počátků a uplatnění v Zálupí a stručného vývoje renesančního zámku v českých zemích. Dále rozebere významové roviny užitých formálních prvků, osvětlí možné funkce celého zámeckého objektu a v úplném závěru se pokusím všechny do té doby uvedené poznatky promítnout do podoby zámku a nabídnout možná vysvětlení po otázkách volby typu a umělecké úlohy. Práce si dala také přirozeně za cíl veškeré dosud známé poznatky podrobit kritice a docílit maximální recentnosti zde publikovaných tezí.

I přesto, že pravděpodobně nelze postihnout vymezené téma – tedy poznat a představit velkolosinský zámek nově, skrze různé optiky, jak se o to pokusím zvláště v závěrečné kapitole – v celé možné šíři, nutnost zpětné vazby zapříčinila ukončení práce po roce psaní a výsledek máte právě v rukou. Mimo jiné doufám, že Vám přinese očekávané poučení a snad i potěšení.

⁵ Více viz bibliografie.

1 Přehled bádání

Předkládaná práce bude pojednávat, jak již bylo předestřeno, o žerotínském zámku ve Velkých Losinách, a to poměrně obsírně. Na nezbytnou nutnost seznámení s jeho staviteli snad uspokojivě odpoví hned následující kapitola, zabývající se losinskou odnoží v 16. století již velmi mocného moravského rodu Žerotínů. Losinští byli pro historiky poměrně lákavým tématem (možná skrze proslulé inkviziční procesy proběhlé na losinském panství koncem 17. století) a již od konce šedesátých let 20. století se podnes dočkala poměrně důsledného zpracování.⁶ Do popředí zájmu se ovšem dostali zejména ti významní a pro současné čtenáře zajímaví představitelé rodu jako byl Jan Jáchym ze Žerotína,⁷ komorník na císařském dvoře, který historikům zanechal rozsáhlé deníkové záznamy, či jeho dávný předchůdce Jan starší ze Žerotína a Fulneka,⁸ který je pokládán za zakladatele této (místy nechvalně) slavné žerotínské větve.

Hlavní těžiště této práce bude ale kladeno na zámek, jeho architekturu, chronologii a okolnosti vzniku a v závěru na snahu o objasnění jeho možných funkcí, přičemž první zmínky o velkolosinském zámku se přirozeně objevují v knihách topografického charakteru. Patrně vůbec prvního pokusu o zpracování losinského zámku, respektive shromáždění jeho základních historických a stavebních údajů, se chopil moravský historiograf Franz J. Schwoy, který během let 1785 až 1793 vydal své několikasvazkové dílo *Topographie vom Markgrafthum Mähren*.⁹ V díle věnovaném Olomouckému okresu se na několika stranách zastaví také ve vesnici Ullersdorf, moravsky též Losina, a jako první čtenáře seznámí s nedávno vystavěnou pozoruhodnou zámeckou zahradou z let 1731–1738, která vzbuzovala velký obdiv patrně ještě v této době: "...in welchen insonderheit ein außerordentlich künstlicher starker Wasserfall, ein Trieb des Wassers auf 15 Klafter höhe, sehen = und bemerkenswertig sind." Poté již podává pouze rychlý přehled losinských Žerotínů na pozadí jejich politických osudů od roku 1500, kdy informace patrně čerpal z Paprockého *Zrcadla*, až po Schwoyovu současnost.

Mnohem šířeji se losinským zámekem, ale také přilehlému farnímu kostelu a lázním, oběma pocházejícím z též doby, zabýval slavný moravský historik Gregor Wolny ve svém celoživotním díle *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*, vydávaném tiskem v rozmezí let 1835–1842.¹⁰ Ve spojitosti se zámekem vyzdvihuje zejména dvě bohatě vybavené barokní kaple, ale

⁶ Miloš Trapl, Panství losinských Žerotínů v 16. a 17. století, in: *Sborník prací k sedmdesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka*, Olomouc 1968, s. 67–75; Erich Šeřík, Příspěvek ke genealogii hrabat z Žerotína, Svobodných pánů z Lilgenau, *Severní Morava XXIII*, Šumperk 1972, s. 42–44; Drahomír Polách, Osudy losinských paní v 16. a 17. století, *Cour d'honneur: Hradý, zámky, paláce I*, Praha 1998, s. 35–40; Josef Válka, Velké Losiny a Žerotínové, *Cour d'honneur: Hradý, zámky, paláce I*, Praha 1998, s. 10; Richard Jašš, Genealogie velkolosinské (šumperské) větve rodu svobodných pánů a hrabat ze Žerotína, *Velké Losiny. Historická ročenka*, č. 3, Velké Losiny 2000, s. 18; Petr Kozák, Vzestup rodu Žerotínů a moravsko-slezské pomezí (diplomní práce), ÚHM FPF SLU Opava 2004; idem, Jan starší ze Žerotína. Příspěvek k pozdně středověkému žoldnéřství, in: Miloš Drda – Zdeněk Vybíral (edd.), *Husitský tábor. Supplementum*, č. 3, Tábor 2007, s. 609–633; Andrea Ottová Kvapilíková, Losinsko-vízmberská větve rodů Žerotínů na Šumpersku v 16. – 20. století (diplomní práce), Ústav pomocných věd historických a archivnictví FF MU, Brno 2011.

⁷ Jiří Sehnal, Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína. Životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka, *Časopis Matice moravské CXXX*, č. 2, Brno 2000, s. 367–389; Petra Vokáčová, Sluha tří pánů. Skutečný císařský komorník Jan Jáchym ze Žerotína, in: idem, *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí v době baroka*, Praha 2014, s. 96–157; Klára Veveřková, Každodennost barokního šlechtice ve světle jeho deníkových záznamů – sonda do deníku Jana Jáchyma ze Žerotína v letech 1704–1706 (diplomní práce), Katedra historie FF UPOL, Olomouc 2014; eidem, Reflexe vídeňského dvora v deníkových záznamech Jana Jáchyma ze Žerotína v letech 1704–1716 (diplomní práce), Katedra historie FF UPOL, Olomouc 2016.

⁸ Kozák, Vzestup rodu Žerotínů (pozn. 6); idem, Jan starší ze Žerotína (pozn. 6).

⁹ Franz Joseph Schwoy, *Topographie vom Markgrafthum Mähren. Band I: Olmützer Kreis*, Wien 1793, s. 486–488.

¹⁰ Gregor Wolny, *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert V*, Brünn 1839, s. 825–829.

zmiňuje též pozoruhodné starodávné interiéry. Vysoký zámek byl tedy patrně veřejnosti alespoň zčásti přístupný, zatímco majitelé, v té době již Lichtenštejnové, mohli obývat komfortnější zámek nízký.

Další v pořadí věnoval Markrabství moravskému své několikavazkové dílo s názvem *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung* rakouský architekt a restaurátor August Prokop.¹¹ O velkolosinském zámku píše formou krátkých popisných textů, které se samostatně věnují kupříkladu věži, vybraným interiéřům nebo renesančnímu příborníku. Největší pozornosti se dočkala intaktně dochovaná jídelna (zvaná Prokopem *Rittersaal*, *Banketsaal*), na jejímž popisu nás zaujme především informace o pokrytí stěn množstvím závěsných obrazů: „*Dieser Saal, offenbar der Bankettsaal, 8.80m breit 19.70m lang, ist durch seine in der gesamten Ausstattung intakte Erhaltung con großem Interesse; der Fußboden ist getäfelt, die Wände sind noch mit alten Tapeten überzogen und mit Gemälden der einstigen Bildengalerie behangen; ...*“, což dokládá přiloženou fotografií. Na ní můžeme pozorovat desítky portrétů ve dvou řadách nad sebou, zobrazující vždy pouze polopostavy, zatímco ve vedlejší vstupní hale označené za *Gemäldegalerie* bychom patrně shlédli monumentálnější celofigurové podobizny, které jsou zde hojně zastoupeny dodnes.

Předmětem zájmu se velkolosinský zámek opětovně stal až v meziválečné době, konkrétně v roce 1929 bylo Velkým Losinám v rámci edice *Heimatkunde des politischen Bezirkes* věnováno číslo časopisu *Unsere Heimat*, se sídlem v nedalekém Sobotíně. Zajímavé jsou pro naše téma zejména první dva texty, tedy historická skica k velkolosinskému zámku z pera Franze Czerného¹² a uměleckohistorická studie zámku, kterou napsal profesor Karl Brachtel.¹³ Czerny odvedl značný kus badatelské práce, která následně mnohokrát sloužila jako východisko k dalšímu studiu. Jak nás Czerny seznamuje v úvodu svého textu, tak krom výše zmíněných topografií prošel navíc místní matriky, paměti a další archiválie. Některé informace jsou však dnes již přirozeně překonané, jako například v úvodu datovaná přestavba staré tvrze v zámek „*...im italienischen Renaissancestil mit seinen schönen Arkaden von unbekanntem Baumeistern*“, kterou klade již do let 1530–1589. Cenné jsou ale jeho postřehy o založení losinských papíren Petrem ze Žerotína v roce 1516 (s. 4) nebo pozdější několikéřé opravy zámecké věže (v roce 1705, další již 1746; s. 8–9). Důkladně se věnuje také době Lichtenštejnské a jejich postupným úpravám zámeckého areálu, zejména zahrady.

Karl Brachtel napsal vůbec první kunsthistorický pohled na zámek, respektive provedl jeho poměrně důkladný popis. Hned v úvodu zčásti odporuje Czernemu výrokem, že vysoký zámek je dílem německé renesance, kterou chápe jako smíšeninu v 16. století příchozí italskou renesancí se středoevropskou (tedy zprvu německou) gotickou tradicí (s. 19). Následně se věnuje popisu vnější sgrafitové dekorace a rustikové výzdobě na nádvoří, při níž připojuje poznámku o blíže nespecifikované ztrátě další krásné vnější dekorace a složitosti jejího obnovení. (s. 20) Pokračuje stručným popisem věže a arkádového nádvoří a poté se již bez výhradně zaměřil na vnitřní prostory. Zvláštní důraz je opět kladen na zámecké kaple, kde jej zaujímá především jejich provedení a výzdoba. Popis světských místností redukuje na nejvýznamnější sály (*Ahrensaal*, *Rittersaal*, *Gobelinzimmer* ad.), které ovšem disponovaly pozměněnou vybaveností, než jak je můžeme zhlédnout dnes (mnoho nábytku a obrazů bylo za Lichtenštejnů přesunuto, jak můžeme porovnat ze inventářů, viz dále). Obecně se Karl Brachtel v textu věnuje zejména popisu aktuální vnitřní vybavenosti a do hlubších analýz se zatím nepouští.

¹¹ August Prokop, *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung* III, Wien 1904, s. 754–755.

¹² Franz Czerny, *Schloß Ullersdorf. Eine gesichtliche Skizze*, *Unsere Heimat*, Sternberg 1929, s. 3–18.

¹³ Karl Brachtel, *Das Schloß Ullersdorf. Eine kunstgeschichtliche Studie*, *Unsere Heimat*, Sternberg 1929, s. 19–28.

Posledním zdrojem historicko-místopisné povahy je *Vlastivěda Moravská* od Jana Březiny, kterýž díl obsahující informace o velkolosinském panství vyšel tiskem roku 1932.¹⁴ Text je především výsledkem téměř absolutního vyčtení archivních dokumentů pojících se k velkolosinskému panství a byl (a dosud je) primárním zdrojem informací historicko-místopisné povahy všem následujícím badatelům. Text se věnuje panství Velké Losiny, a to, na rozdíl od předchozích prací, od prvních zmínek v roce 1296, až po odprodej zámku Lichtenštejnům k roku 1802. Pro naše téma budou přínosné hlavně informace vážící se k losinským Žerotínům, včetně ekonomického pozadí některých majitelů velkolosinského zámku, jehož znalost nám může pomoci dokreslit motivace a kontext některých přestaveb.

Od poloviny 20. století se charakter vydávaných textů proměnil směrem k útlým, populárně-naučným kompendiím, které obsahově vycházely z výše zmíněných zdrojů a zpravidla nás v redukované formě seznamují s historickým pozadím, přehledem majitelů, dějinami stavby a případně s "umělecko-historickými" popisy zámku. Autory monografií jsou Antonín Bartušek,¹⁵ Lubor Machytka¹⁶ a posledně Rostislav Vojkovský.¹⁷ Velkolosinskému zámku se věnovala také kapitola Aleny Turkové v knize o Velkých Losinách,¹⁸ vydané u příležitosti výročí 650 let obce. Dějiny zámku byly velmi stručně shrnuty také v časopiseckých studiích Miloše Melzera¹⁹ a Františka Spurného.²⁰ Nejnověji byl velkolosinský zámek představen autorkou tohoto textu ve spolupráci s Ondřejem Jakubcem v rozsáhlé publikaci věnované komplexnímu představení renesančních aristokratických sídel v Čechách a na Moravě ve správě Národního památkového ústavu.²¹

Se stručnou historií se samozřejmě setkáme také v encyklopedických kompilacích, příkladem *Hrady, zámky, tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*.²² Velkolosinský zámek byl rovněž několikrát zmíněn v kontextu renesančního stavitelství u nás, přičemž první taková publikace z pera Evy Šamánkové²³ byla již několikrát překonána, zejména textem Jarmily Krčálové.²⁴ E. Šamánková totiž stavbu vnímá jako celek a opomíjí individuální stavební vývoj, závislý na roli objednavatele a dalších faktorech, které jsou nepostradatelné k pochopení složitosti zámecké architektury. U velkolosinského zámku E. Šamánková poznamenává pouze specifikum ve formě "těžšího" typu arkád a samozřejmě jej zasazuje do skupiny "moravských renesančních zámků." Bezmála třicet let poté vývoj bádání značně pokročil a J. Krčálová pracovala metodologií naopak dávající důraz na individualitu, kdy konkrétní stavby ilustrují postupně představované fenomény. Navíc provádí důsledná srovnání, hledá paralely jednotlivých prvků a již se neomezuje na strohý popis viděného. Ohledně zámku ve Velkých Losinách tak jako první zmiňuje manýristický rozměr zámeckého komplexu, který se zde projevuje jako moment překvapení z přítomnosti arkád, které nejsou až do poslední chvíle zvenčí patrné. Pár let před J. Krčálovou se o renesanční

¹⁴ Jan Březina, *Vlastivěda Moravská. Místopis Moravy 2. Olomoucký kraj. Okres Šumperský, Staroměstský a Vízberský*, Brno 1932, s. 93–94, 127–132, 178–199.

¹⁵ Antonín Bartušek, *Velké Losiny: státní zámek, město a okolí*, Praha 1954.

¹⁶ Lubor Machytka, *Velké Losiny*, Olomouc 1960.

¹⁷ Rostislav Vojkovský, *Velké Losiny: zámek severně od Šumperka*, Dobruška 2005.

¹⁸ Alena Turková, Zámek Velké Losiny, in: Zdeněk Gába – Míluše Berková (red.), *Velké Losiny. 650 let*, Šumperk 2001, s. 63–76.

¹⁹ Miloš Melzer, Zámek Velké Losiny, *Vlastivědné zajímavosti*, č. 21, Šumperk 1970.

²⁰ František Spurný, Zámek Velké Losiny, *Vlastivědné zajímavosti*, č. 237, Šumperk 1992, s. 21–24.

²¹ Ondřej Jakubec – Markéta Vlková, Velké Losiny, in: Michal Konečný (ed.), *Na věčnou paměť, pro slávu a vážnost: renesanční aristokratická sídla v českých zemích ve správě Národního památkového ústavu*, Kroměříž 2017, s. 603–630.

²² František Spurný – Zdeněk Fiala – Ladislav Hosák et al., *Hrady, zámky, tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Severní Morava II*, Praha 1983.

²³ Eva Šamánková, *Architektura české renesance*, Praha 1961.

²⁴ Jarmila Krčálová, Renesanční architektura v Čechách a na Moravě, in: Dějiny českého výtvarného umění II/I, Praha 1989, s. 6–69.

architekturu českých zemí zajímali také v Německu, kde pod vedením Ferdinanda Seibta vznikla publikace *Renaissance in Böhmen*, v níž kapitolu o stavbách moravské renesance zpracoval Erich Hubala.²⁵ Také on se již na stavby díval jako na originální, místně podmíněné projevy, a nad to striktně odděluje českou renesanční architekturu od moravské, pro kterou také hledá zcela odlišná východiska, předně se záalpskými zeměmi. Na velkosinském zámku si pak všímá velmi úzkých arkádových ochozů, jejichž analogie nachází například v křídle královny Anny na krakovském Wawelu.

Paralelně s výše uvedenými publikacemi vyšlo ještě několik málo studií regionálních badatelů, kteří se zabývali již pouze dílčími tématy pojícími se k zámku, jako například barokními úpravami zámeckého objektu od Viktora Kotrby²⁶ nebo článek informačního charakteru o nových poznatcích vzešlých z restaurování sgrafit, který napsal Richard Jašš.²⁷ Na interiér se zaměřila Milada Lejsková-Matyášová²⁸ svou studií o rytířském sále či jídelně, patrně nejznámější prostoře velkosinského zámku, o níž později Vladimíra Machalová napsala celou diplomovou práci.²⁹ Hned dvě diplomové práce pak vznikly na nádhernou barokní zámeckou kapli Panny Marie,³⁰ která přitahuje zvláště svou nástropní freskou z dílny Jana Kryštofa Handkeho. Důsledně poctivého zpracování se dostalo především již zaniklé vrcholně barokní zámecké zahradě, o které několikrát psala Renáta Fífková³¹ a k celkovému historickému vývoji losinských zahrad existuje diplomová práce brněnské studentky Pavly Ženožičkové.³² Nakonec velkosinský zámek upoutal pozornost svými sbírkami, kterým se věnovala Marie Mžýková v článku o žerotínském dvorním malíři Kryštofu Ammonovi.³³

K zámku ve Velkých Losinách byly dosud vypracovány dva stavebně-historické průzkumy:³⁴ Jana Eliáše³⁵ z roku 1979 a Zdenka Gardavského³⁶ v roce 1986. Oba průzkumy se soustředily v rámci stavby pouze na zběžný povrchový průzkum a zaznamenávají i neopodstatněné závěry (tedy ne na základě provedených výzkumů jako spíš dle soudy na základě zrakového vjemu), které byly navíc následujícími badateli leckdy nekriticky přejímány a považovány za definitivní, jako například špatná datace jednotlivých stavebních etap, kterou vyvrátily pozdější průzkumy (viz dále v textu).

²⁵ Erich Hubala, Die Baukunst der mährischen Renaissance, in: Ferdinand Seibt (ed.), *Renaissance in Böhmen*, München 1985, s. 114–167.

²⁶ Viktor Kotrba, Příspěvky k dějinám barokních úprav ve Velkých Losinách, *Umění IX*, 1961, s. 395–402.

²⁷ Richard Jašš, Dokončení obnovy sgrafitové výzdoby na starém zámku ve Velkých Losinách, *Velké Losiny. Historická ročenka*, č. 2, Velké Losiny 1999, s. 12–13.

²⁸ Milada Lejsková-Matyášová, Hodovní síň renesančního zámku ve Velkých Losinách, *Severní Morava*, č. 22, 1971, s. 33–38.

²⁹ Vladimíra Machalová, *Renesanční interiér jídelny zámku ve Velkých Losinách* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF UPOL, Olomouc 1993.

³⁰ Iva Macháčková, *Malířská výzdoba zámecké kaple ve Velkých Losinách* (diplomní práce), Seminář dějin umění FF MU, Brno 2009; Jana Štolfová, *Zámecká kaple Panny Marie ve Velkých Losinách* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF UPOL, Olomouc 2012.

³¹ Renata Fífková, Vrcholně barokní zámecká zahrada ve Velkých Losinách, *Cour d'honneur I*, Praha 1998, s. 52–54; eadem – Petr Kubeša, Historické zahrady zámku ve Velkých Losinách, *Severní Morava*, č. 80, 2000, s. 9–32; eadem, Grafické předlohy vzniku vrcholně barokní zámecké zahrady ve Velkých Losinách, *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, č. 269, Olomouc 2008, s. 57–70.

³² Pavla Ženožičková, *Proměny zahrady* (diplomní práce), Ústav zahradní a krajinářské architektury MU, Brno 2011.

³³ Marie Mžýková, Sbírký zámku Velké Losiny. K údajnému portrétu Jana ze Zierotína – stavebníka zámku Velké Losiny. Norimberský malíř Kryštof Ammon, portrétista Zierotínů, *Cour d'honneur: Hrady, zámky, paláce I*, Praha 1998, s. 24–30.

³⁴ V době odevzdání této práce je neuzvřená práce na v pořadí třetím stavebně-historickém průzkumu, který zpracovává Mgr. Tomáš Vítek z NPU, ÚOP Olomouc.

³⁵ Jan Eliáš, *Zámek Velké Losiny. Stavebně-historický průzkum*, SÚRP-MO, Brno 1979.

³⁶ Zdeněk Gardavský, *Stavebně-historický průzkum – vysoký zámek*, SÚRP-MO, Olomouc 1986.

2 Losinští Žerotínové

„Od syna Kolji knížete, jakž sem toho výšeji doložil, Vraha nazvaného, pošli. Z nichžto mají počátek svůj páni z Žerotína, kteříž před mnoha sty lety tak se byli podělili: ti, jenž ve věcech rytířských zběhlejší byli, ti k stavu panskému přiloučený. Jiní pak, kteříž v pokoji hospodářství hleděli, v stavě rytířském zůstali.“³⁷

2.1 Počátky a legendy slavného rodu

Kapitulu o Žerotínech otevírá Bartoloměj Paprocký ve svém Zrcadle slavného markrabství moravského legendou, kterou se mu podařilo z různých tehdy dostupných pramenů sestavit.³⁸ Dokázat svůj prastarý původ nebývalo u šlechty raného novověku nic neobvyklého a třebaže se zpravidla jednalo o vykonstruovaný příběh, legendy o původech šlechticů byly společností obecně přijímány. Urozenost a starobylost jsou ostatně základními znaky šlechty ustanovené kolem poloviny 15. století.³⁹ Údajné vysoce postavené předky ruského původu, jak jsme si přečetli v úvodní citaci, vyzdvihoval také oficiální žerotínský rodokmen. Ten byl kupříkladu vysoce pravděpodobně součástí jejich žádosti o udělení hraběcího titulu počátkem 18. (!) století a zjevně byl císařskou kanceláří respektován.⁴⁰ Téma předků bylo ostatně v 17. a 18. století stále velmi aktuální, přičemž všechny šlechtické genealogie z této doby, například od Bohuslava Balbína nebo Jiřího Crugeriuse, vycházely stále z Paprockého a nově vyzdvihovaly nejvýraznější osobnost rodu, Karla staršího ze Žerotína.⁴¹ Historikům dnešní doby, kteří na problematiku genealogie nahlížíjí poněkud střízlivěji, je pak původ Žerotínů až do konce 15. století stále poměrně neznámý.⁴²

Představu o moci a jejím dosahu u šlechty v českých zemích raného novověku obecně si můžeme přiblížit na dvou aspektech. Prvním z nich jsou privilegia, která jsou s urozeností neodmyslitelně spjata. Že jich šlechta dokázala značně využít i v závažných případech vhodně ilustruje hned první stavitel losinského zámku a zakladatel losinské žerotínské větve Jan starší ze Žerotína, který se v mládí dopustil vraždy svého bratra Zikmunda. Odsouzen byl pouze k ročnímu vězení na rodové tvrzi a jde tak zároveň o případ prohřešku, který šlechtice dokonce posléze patrně nijak nekompromitoval – byl takzvaně promlčen.

³⁷ Bartoloměj Paprocký z Hlogol a Popracké Woly, *Zrcadlo slavného Markrabství moravského, v kterémž jeden každý stav, dávnost, vzácnost i povinnost stavu uhléda, krátce sebrané a vydané roku 1593 skrze Bartoloměje Paprockého*, Ostrava 1993, s. 276–292.

³⁸ „Počátek erbů a rodu se nachází v *Annales polských a ruských, kde počátek pokládají do roku 861 po narození Krista. Biskup Cromer Warmienský píše o přijetí knížat ruských do krajín východních, tak za předky považují se Rurika, Seniava a Trubora. Mezi jejich potomky se zrodila velká nenávisť. Na Moravu tajně poslal svého syna s hojností zlata a stříbra roku 971. Syn Vrah si novou zemi oblíbil a z knížecího sestoupil na rod rytířský. Ve své řeči mívá jedno oblíbené přísloví: Jdi do vraha, aneb oddej se vrahu (vrah se říká čertu). Díky tomu byl nazýván Vrahem a svůj statek nazval pak Vrahovem. Vrahovci větší památky neměli než erb svůj, černého lva na červeném štítu, který používal jejich původně knížecí rod již v Rusku...“ Kde se vzalo jméno Žerotín legenda neobjasňuje.*

³⁹ Tématem šlechty raného novověku v českých zemích se recentně zabývají kupříkladu tyto obsáhlé kompilace: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, Opera historica, č. 7, České Budějovice 1999; Václav Bůžek – Josef Hrdlička – Pavel Král et al., *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002; Petr Mařa, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004; Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.

⁴⁰ Drahomír Polách, *Bludov, místo posledního odpočinku Karla staršího ze Žerotína (Karel a jeho losinsko-vízberští (bludovští) příbuzní)*, Bludov 1993, s. 6–8.

⁴¹ Barokní legendy měly předně za cíl zastřít protestantskou historii rodu. O těchto snahách v losinské linii rodu Žerotínů více Tomáš Knoz, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008, s. 25–33; obecně k apoteózám šlechtických rodů formou elogií, rodokmenů či památníků Tomáš Knoz, *Co je šlechta (v raném novověku)?*, in: Tomáš Knoz – Jan Dvořák (edd.), *Šlechta v proměnách věků*, Brno 2011, s. 276–288, zde s. 284.

⁴² O novodobou genealogii losinsko-vízberské větve rodu se zasloužili Erich Šefčík a Richard Jašš, viz Šefčík (pozn. 6); Jašš (pozn. 6).

Druhým ukazatelem moci je hmotné vlastnictví, kterým zejména se tato práce bude následně zabývat. V průběhu 16. a počátkem 17. století se již značně rozvětvení Žerotínové stali jedněmi z největších a nejpočetnějších feudálů na Moravě a nemálo statků jeho zástupci drželi také v Čechách. Vzestup tohoto mocného rodu se ale začal o bezmála dvě generace dříve, než došlo k přestavbě staré losinské tvrze na honosný arkádový zámek a tím k ustanovení hlavního sídla losinských Žerotínů po dalších více jak dvě stě let. Na počátku stojí Jan ze Žerotína a na Fulneku (zemř. 1499),⁴³ který především za své schopnosti na válečném poli dosáhl roku 1478 povýšení do stavu svobodných pánů.⁴⁴ Přídomek bohatý, jímž byl následně zván, patrně odkazoval na Janovo rozrůstající se dominium. Právě díky jeho úspěchům – a to nejen na bojišti pod králem Jiřím z Poděbrad a následně Matyášem Korvínem, ale také díky jeho hospodářské prozíravosti při správě a rozmnožování svých držav – se Žerotínové zařadili po bok nejbohatší české aristokracie a nabyli plného oprávnění ke vstupu na zemskou politickou scénu.⁴⁵

Důležitým mezníkem v životě Jana ze Žerotína a na Fulneku byl rok 1494, kdy po ukončení vojenské kariéry nově zastával funkci nejvyššího sudího v Olomouci a zabýval se mimo jiné také nákupem statků. Jedním z nejdůležitějších nově nabytých statků se stalo bývalé královské město Šumperk a přilehlá zpustlá panství Bludov a Nové Hradky, které získal od Tunklů z Brníčka.⁴⁶ Ještě na sklonku života v roce 1498 se Janovi jako poslední triumf podařilo uskutečnit složitá koupě novojičínského panství sousedícího s Fulnekem, čímž dal vzniknout rozsáhlému sjednocenému územnímu komplexu.⁴⁷ Záhy po koupi převedl šumperské a bludovské panství na nejstaršího syna Petra ze Žerotína (zemř. 1530).⁴⁸ Ten za své hlavní sídlo zvolil pravděpodobně k obývání vhodnější Šumperk, nicméně brzy začal se stavbou nového stavení pod bludovským, tehdy již zpustlým hradem. Dobová podoba sídla není blíže známa, neboť jej Lichtenštejnové po pobělohorských konfiskacích proměnili na pozdně renesanční trojkřídlý zámek s nárožními věžemi. V roce 1710 bludovské panství opět získali Žerotínové, aby se následně stalo jejich nejdůležitějším sídlem po odprodeji Losin na počátku 19. století.⁴⁹ Nutno zde navíc poznamenat, že Bludov měl patrně mezi ostatními državami pro Žerotíny speciální význam, neboť zde sídlil jeden z jejich údajných prapředků, Blud z Bludova. Krátce ale zpátky k Petrovi ze Žerotína, který rozšířil své statky roku 1527 koupí Třemešku. Zanedlouho nicméně Žerotínové přišli o zmíněný Bludov, neboť se jej Petrův syn, Bedřich ze Žerotína, rozhodl k roku 1568 prodat. Zbytek zděděného panství přechází na Přemyslava I. (zemř. kolem 1558), který již stojí na samém prapočátku losinské větve Žerotínů.⁵⁰

⁴³ Viz Kozák (pozn. 8).

⁴⁴ O problematice datace povýšení Jana ze Žerotína a na Fulneku do panského stavu blíže Kozák, Vzestup rodu Žerotínů (pozn. 6), s. 63–64.

⁴⁵ Celkem třikrát ženatý Jan zplodil třináct dětí, z čehož se dospělosti dožilo pouze sedm. Z pěti synů byl pak Petr na počátku větve losinské a Bernard založil větev štramberskou, ze které následně vzešla nejslavnější osobnost žerotínského rodu Karel starší ze Žerotína (1564–1636) K tomu Kozák, Vzestup rodu Žerotínů (pozn. 6), s. 48 (zde pozn. 6).

⁴⁶ Viz Březina (pozn. 14).

⁴⁷ O důvtipném manévrování Jana ze Žerotína a na Fulneku při koupi Nového Jičína viz Kozák, Vzestup rodu Žerotínů (pozn. 6) s. 74–75.

⁴⁸ Ibidem, s. 71.

⁴⁹ Spurný – Fiala – Hosák et al. (pozn. 22), s. 25–26.

⁵⁰ Všechny rodové linie Žerotínů mapuje již Březina (pozn. 14), s. 127–129; Jiří Lapáček, Po stopách Žerotínů, Přerov 2012. Losinskou větev zejména zmíněni Erich Šefčík, Richard Jašš a Petr Kozák, viz (pozn. 6).

2.2 Losinská větev a Jan starší ze Žerotína

Za skutečného zakladatele losinské větve Žerotínů je ale obecně považován až syn Přemka I. ze Žerotína, Jan mladší, který byl ve své době zvaný předně Jan Losinský a přibližně od roku 1583 užíval přídomek *starší*.⁵¹ Janovou matkou byla pravděpodobně Kateřina z Oseka a Rýzmburka.⁵² Sic nikdy nedosáhl takového věhlasu jako jeho synovec z druhého kolena, Karel starší ze Žerotína, jenž byl příkladným vzorem učence, vrcholným diplomatem a horoucím náboženským a kulturním mecenášem, Janovi Losinskému se bezesbytku podařilo naplnit všechny základní pilíře úspěšného šlechtice – totiž zplodit mužského potomka a posílit rodovou čest a slávu. Zejména pod slávou, minimálně tou, kterou zažíval ve své době, bylo podepsáno Janovo obratné hospodaření na zděděných i nově kupovaných statcích a následná bohatá stavitelská činnost, zejména na hlavním sídle ve Velkých Losinách. Jistou vážnost s sebou bezesporu nesla také kariéra Jana Losinského jako přisedícího při olomouckých zemských soudech, kterou mimochodem vykonával právě po boku svého slavnějšího synovce.

Jan starší ze Žerotína na rytině Jana Willenberga z roku 1593

Kdy se Jan Losinský narodil, není známo. Někteří badatelé poukazují na jeho fiktivní portrét z Paprockého *Zrcadla*, kde jej rytec Jan Willenberg vyobrazil jako postaršího pána s plnovousem. Dílo vzniklo za Janova života, a tak snad můžeme vzít v potaz úvahu, že se dožil poměrně vysokého věku. Neodporovala by tomu ani skutečnost, že měl za svůj život celkem čtyři ženy. Poprvé se Jan oženil kolem roku 1558 s Bohunkou Berkovnou z Dubé a Lipé,⁵³ o kterou pro něj usiloval otec Přemyslav I. ze Žerotína již v roce 1526.⁵⁴ Rok, kdy se konala svatba, ale nebyl jen radostný. Otec brzy po svatbě zemřel a pozůstalé následovaly trpké pře spojené s dělením majetku. Většina bratrů byla podělena dědičnými statky: Jan se starším bratrem Petrem II. si měli rozdělit Šumperk, Bedřich dostal Bludov s rozsáhlým územím včetně Nového Hradu a Zikmund pouze léno patřící olomouckému biskupství – statek Zvoli. S tím se Zikmund nemínil spokojit a po bratřech žádal jistější podíl. Patrně právě to bylo předmětem tragického souboje s meči mezi Zikmundem a Janem Losinským, který bratra smrtelně zranil. Soud, který měl rozhodnout o Janově osudu, byl zdržen o pět let, až nakonec vše vyřešil rodinný tribunál, jehož výrokem byl odsouzen k trestu jednorozhodného vězení na Losinách. Přestože zde rozhodně nešlo o formální trest, Jan se pokoušel prosebnými dopisy zasílanými zemskému soudu v Brně nechat odplatu ještě zmírnit.⁵⁵ Zatímco však dlel na losinské tvrzi, šumperský zámek si ponechal bratr Petr II. ze Žerotína.⁵⁶ Janovi náleželo krom zbývající

⁵¹ Ohledně Janova předikátu se objevují názory, že jde vlastně o Jany dva – mladšího a staršího, tedy o otce a syna. Ze současného bádání ale existence dvou Janů nevyplývá. K tomu Polách, Bludov (pozn. 40), s. 21–24.

⁵² Ibidem, s. 21. Není zcela vyloučeno, že matkou mohla být i sestra Ladislava Berky z Dubé a Lipého.

⁵³ Také Janův bratr Petr a jejich sestra Magdalena si vybrali chotě z rodu Berků z Dubé a Lipého; jejich příbuzenské vztahy však nejsou jasné. Viz Drahomír Polách, *Osudy losinských paní v 16. a 17. století*, Cour d'honneur: Hrad, zámky, paláce I, Praha 1998, s. 36.

⁵⁴ Polách, Bludov (pozn. 40), s. 21.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Petrovi náležela také tvrz ve Frankštátě (Nový Malín) a Sobotín.

poloviny Šumperka také losinské panství s okolními obcemi a navíc Temenice. Zvolení losinské tvrze za své nové sídlo tak bylo patrně nasnadě.⁵⁷

O první manželce Jana staršího ze Žerotína Bohunce Berkovně se ví málo, s Janem nepočala žádného potomka, jenž by se dožil dospělosti a zemřela nejpozději v roce 1566.⁵⁸ Žerotín již roku 1567 pojal sobě za druhou manželku Marianu Žampachovou z Potštejna (zemř. 1572), která mu dala celkem čtyři děti: rok po svatbě prvního mužského potomka Fridricha a dále Viléma, Bernarda a Zdeňka. Dospělosti se dožili pouze Fridrich s Bernardem a o existenci dalších dvou bratříčků se dovídáme pouze z reliéfního náhrobku v losinském kostele, který Jan nechal udělat roku 1572. Na náhrobníku je zpodobena manželská dvojice spolu s dvěma malými synky u nohou – asi dvouletým Vilémem a novorozencem Zdeňkem, zabaleným do peřinky.⁵⁹ Jan Losinský se zde nechal vyobrazit ve zbroji, ačkoli na bitevním poli patrně nikdy nebyl. Zbroj zde Jana prezentuje jako křesťanského bojovníka, jako bylo ostatně častým zvykem v dobových intencích správného šlechtice.

Po smrti Mariány Žerotín dlouho neotálel a již v roce 1573 sobě vyhlédl mladou Annu mladší Žabkovnu z Limberka. Do námluv se údajně zapojil i sám císař Maxmilián II. a jako zprostředkovatel vystupoval Zdeněk Kafka z Říčan, který se kupříkladu později účastnil i námluv Petra Voka z Rožmberka s Kateřinou z Ludanic. Vok byl mimo jiné na Žerotínovu svatbu, konající se 14. února 1574, také pozván.⁶⁰ Svatební veselí pravděpodobně ještě neprobíhalo v hotovém zámku, jelikož byla stále zmiňována pouze tvrz.⁶¹ Dokončit přestavbu na zámek možná Janovi pomohly finanční prostředky, které právě Anna Žabkovna do manželství přinesla z bohatého moravského rodu pánů z Limberka. Manželství ale zůstalo bez potomků a Anna poměrně záhy, kolem roku 1583–1584, umírá.⁶²

Čtvrtá Janova manželka, Anna Ryšánka z Modřic, kterou si vzal patrně před rokem 1585, se od ostatních lišila zvláště svým nižším šlechtickým původem, a tedy i značně nižším peněžitým vkladem do manželství. Jan toho očividně nedbal a možná poprvé se oženil z opravdové lásky. Ryšánka mu za to porodila dvě dcery a dva syny, Jana Jetřicha a Přemyslava. Na losinském zámku je jí připisován portrét ne moc vzhledné asi padesátileté ženy (na obraze je uveden rok 1617), který by její narození vymežil přibližně rokem 1563. V době svatby by jí tedy mohlo být málo přes dvacet let, zatímco Janovi snad kolem šedesáti.

Náhrobník si nechal Jan starší ze Žerotína udělat při příležitosti smrti druhé manželky, která je na něm zpodobena společně s dvěma předčasně zesnulými syny.

⁵⁷ Polách, Bludov (pozn. 40), s. 24–25.

⁵⁸ Polách, Osudy losinských paní (pozn. 53), s. 36.

⁵⁹ Zdeněk zemřel pár měsíců po porodu podlehnoucí matce. Viz Polách, Osudy losinských paní (pozn. 53), s. 36.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Na paměti zde však musíme mít významový posun termínů „tvrz“ a „zámek“, kterým se zabývá ve své známé studii J. Macek. Srov. Josef Macek, Hrad a zámek. Studie historicko-sémantická, Český časopis historický XC, 1992, s. 1–16; Robert Novotný, K Mackově pojetí hradu a zámku, Mediaevalia historia bohemia, č. 7, 2000, s. 191–199.

⁶² Drahomír Polách, Bludov (pozn. 40), s. 30.

Při příležitosti tohoto svého posledního sňatku nechal Žerotín do zámecké jídelny pořídit honosná kamna, jejichž keramické kachle nesou manželčin znak a iniciály ARZM.⁶³

O váženosti Jana staršího ze Žerotína, které se mu za života také nepochybně dostávalo, napovídá mimo rozsáhlé zachované dědictví také incident, který se stal krátce před rokem 1600. Smrtí zemského hejtmana Fridricha ze Žerotína a na Židlochovicích v roce 1598 vymřela napajedelská větev rodu a Jan Losinský se následně stal nepsanou hlavou Žerotínů. Přestože na tom měl nepochybně alespoň malý podíl Janův již úctyhodný věk, nepochybným dokladem váhy celé situace bylo převzetí velké stříbrné číše „na způsob dvou labutí dělané“, kterou původně Fridrichovi darovali čeští stavové, a dle jehož závěti měla zůstat „při rodu, tak, že ji pokaždé nejstarší z rodu při sobě míti měl“.⁶⁴ Touto číší zde mimo jiné narážíme na raně novověký fenomén utváření a uchovávání rodové paměti. Šlechtici přikládali neobyčejnou váhu nejruznějším předem vytyčeným drahým předmětům, které měly důsledně zůstat při rodu, a úměrně s držením těchto předmětů v čase, s dotykem několika desítek rukou svých urozených předků tyto cennosti potvrzovaly význam a velikost celého rodu.⁶⁵ Fridrichovo dědictví nicméně bylo předmětem podnícení následných nepřijemných vlekokoučích se sporů, které byl zestárlý Jan nucen řešit.⁶⁶

Jan starší ze Žerotína zemřel 8. května 1608 a jeho nedochovaná závěť připsala Losiny až třetímu nejstaršímu synovi, Janu Jetřichovi. Nabízí se, že Jan starší se tak rozhodl proto, že nejstarší syn Fridrich nebyl schopen až do otcovy smrti zplodit žádného potomka, což se mu ostatně nepodařilo do konce života.⁶⁷ Janově poslední manželce Anně Ryšánci připadl vízberský dvůr,⁶⁸ který se následně stal panstvím jejich nejmladšího syna Přemyslava, a druhý nejstarší syn Bedřich zdědil panství v Rudě nad Moravou.

Velké Losiny se přistěhováním žerotínského šlechtického dvora na počátku druhé poloviny 16. století staly doslova ohniskem nového žerotínského panství, které Jan starší ze Žerotína kontinuálně budoval po celý svůj život. Jak ještě uvidíme, zdaleka nešlo jen o skvostný zámek ztělesňující vrchol moderního stavitelského stylu, ale také se postaral o rehabilitaci zdejších léčivých vod, které nechal proměnit ve vyhledávané místo nejen svých urozených společníků na dobové mapě lázeňství. Soběstačnost panství posílil založením čtyř hospodářských dvorů a ekonomiku vybudováním slavné papírny. Díky těmto aktivitám jej zcela legitimně můžeme označit za moderního šlechtice, tedy typ, který během 16. století vystřídal šlechtice středověkého, kterému byla oblast autonomního hospodaření zcela vzdálená.⁶⁹ Jan se překvapivě a navzdory úctyhodnému množství investic údajně nikdy závratně nezadlužil, i když ke svým poddaným byl leckdy nemilým pánem. Nejen zmíněné nové podniky vyžadovaly prostředky a následnou

⁶³ Kamna jsou na svém původním místě od doby jejich postavení. Krom uvedených iniciál (zde dále najdeme motiv Ukřižovaného, který je flankován dvěma postavami; dále kachle s žerotínským lvem s dalšími erby v rozích, s opicí nebo jen kachle zdobené rozvilinovými úponky.

⁶⁴ Ze spisů Karla staršího ze Žerotína, viz Polách, Bludov (pozn. 40), s. 36.

⁶⁵ K fenoménu utváření a uchovávání paměti například Pavel Král, *Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 173–187.

⁶⁶ Vyvolala jej Eliška Berkovna, rozená Žerotínová, manželka nepřítele Ladislava Berky z Dubé a poslední přímý potomek napajedelské větve. Soud se konal v Praze 1605 a předcházela mu čilá aktivita Karla staršího, který Jana zastupoval, nicméně vítězství u soudního řízení bylo jen dočasné a Žerotínové u následujícího sezení soubor prohráli. Polách, Bludov (pozn. 40), s. 35.

⁶⁷ Viz Polách, *Osudy losinských paní* (pozn. 53), s. 37.

⁶⁸ Poslední známou zprávou o jejím životě je dopis z roku 1629, kdy a kde ale přesně zemřela není známo.

⁶⁹ Šlechta raného novověku se oproti středověké vyznačovala celkovou proměnou životního stylu, myšlení a hodnotového žebříčku, a to zejména v závislosti na jejím aktivním vstoupení do oblasti hospodářství, politiky, obchodu a finančnictví, tedy podnikání. Do problematiky proměn novověké šlechty uvádí např. Josef Válka, *Šlechta v proměnách věků*, in: Tomáš Knoz – Jan Dvořák (edd.), *Šlechta v proměnách věků*, Brno 2011, s.11–14.

obsahu, které panstvo neváhalo vymoci na svém lidu, a tak je od roku 1681 zaznamenáno hned několik organizovaných povstání.⁷⁰

Jan starší ze Žerotína nezaostal ani ve službě církvi, když nechal v Losinách vybudovat nový nádherný chrám, jeden z největších na Moravě, a na nové kostely přispěl také dalším vsím náležícím jeho dominiu.⁷¹ Ohledně praktikované konfese je patrné, že Žerotínové byli protestanty.⁷² V době Jana staršího působili v losinském kostele luterští duchovní, stejně jako na ostatních farách Žerotínova panství.⁷³ Také další příklady utvrzují příklon prvních dvou generací losinských Žerotínů k protestantismu, kupříkladu tehdy, když dva synové Jana staršího, Přemyslav II. a Jan Jetřich, navštěvovali po vzoru váženého prastrýce Karla staršího ze Žerotína školu Jednoty bratrské v Ivančicích, odkud také do Losin často zajížděli bratrští kazatelé. Na jejich studijní cestě byli pak v Basileji po nějaký čas vychováváni měšťanem Janem Jakubem Burkhardtem, který byl kalvinistou.⁷⁴ A konečně přímo luterány nazval Jana Jetřicha s manželkou její katolický bratr, Karel Žampach.⁷⁵

2.3 Janovi nástupci na pozadí politických a konfesionálních změn

Jak již bylo uvedeno, z druhého Janova manželství s Mariánou Žampachovnou z Potštejna vzešli dva synové. Nejstarší syn Bedřich (1568–1607), jenž si říkal zásadně německou formou jména, tedy Fridrich ze Žerotína a na Losinách, se v roce 1609 oženil s Johankou Bruntálskou z Vrbna. Důvod, kvůli kterému jako nejstarší ze synů neobdržel po smrti otce Losiny, není znám, možná ale sehrála roli spřízněnost se stejnojmenným strýcem z Bludova, který následně také zdědil. O důležitosti Losin však svědčí jím užívaný predikát „pán na Losinách“, kterým se podepisoval, ačkoli tam pánem nikdy nebyl.

Fridrich se poměrně úspěšně zapojoval do politického a společenského života moravské vrchnosti, kdy byl pověřován zástupnictvím stavovských úředníků, a dokonce zemského hejtmana. V osobní rovině se ale ukázal jako špatný hospodář, neboť své bludovské panství byl nucen roku 1613 se značnými dluhy prodat Janu Oukolkovi z Oujezdce.⁷⁶ Poté se nastěhoval ke svému bratrovi Bernardovi na Rudu (dnes Ruda nad Moravou) a po jeho smrti o rok později se vrátil do Losin, kde strávil zbytek života. Osud jeho manželky je ale neznámý, stejně jako informace, zda spolu měli potomky. Fridrich je pochován v rodinné hrobce v losinském kostele.⁷⁷

Druhorozeným synem Jana Losinského byl Bernard ze Žerotína (1572–1614), který zdědil panství v Rudě nad Moravou.⁷⁸ V Rudě navázal na stavbu svého otce, kterou dokončil završil roku 1610, jak hlásá

⁷⁰ O raně novověkém (ideálním) vztahu mezi šlechticem a poddanými viz Knoz, Co je šlechta (pozn. 41), s. 283.

⁷¹ Jedná se o Sobotín a Rudoltice. Dva zdroje uvádějí tento fakt se ale napříč tomu, že jsou z pera téhož autora, mírně liší Žerotínovým přístupem k financování dalších kostelů. Srovnej viz Polách, Osudy losinských paní (pozn. 53), s. 37; Polách, Bludov (pozn. 40), s. 29.

⁷² Dle Jana Březiny přestoupil k luterství otec Jana staršího, Přemek ze Žerotína, zatímco jeho otec byl údajně ještě katolíkem. Viz Březina (pozn. 14), s. 182.

⁷³ Protestantský charakter losinského kostela několikrát vyzdvihoval již G. Wolny, viz. Wolny, (pozn. 10), s. 825–829.

⁷⁴ Polách, Bludov (pozn. 40), s. 43.

⁷⁵ Označení navíc vyřkl v souvislosti se snahou odvést od nich dva nezletilé syny Žampachova zemřelého bratra Adama.

⁷⁶ Miloš Trapl, Panství losinských Žerotínů v 16. a 17. století, in: Sborník prací k sedmdesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka, Olomouc 1968, s. 67–75, zde s. 71 (pozn. 18).

⁷⁷ Polách, Bludov (pozn. 40), s. 36–38.

⁷⁸ František Špunýl s kolektivem ve své encyklopedii uvádí, že s novostavbou začal až Bernard, a to již v roce 1600. Nový zámek byl čtyřkřídlé dispozice s vnitřním arkádovým dvorem. Z valbové střechy se nad hlavním průčelím zvedá štíhlá čtyřbokká věž. Z vnější strany je akcentováno pouze jednoduché průčelí s bosovaným ostěním a římsou, které vůči zdobnému nádvoří tvořilo žádaný kontrast. Roku 1614 po Bernardově smrti Rudu odkoupil zpět Ladislav Velen, který zámek do roku 1616 dokončil. Na zámku pravděpodobně pracovali příslušníci italské stavební hutě, kteří 20 let

letopočet umístěný spolu s žerotínsko-kolovratským aliančním erbem na arkýři při vstupu do zámku. Za manželku si před rokem 1608 vzal Sybilu Kateřinu Libštejnskou z Kolovrat (zemř. 1627), ale i toto manželství údajně zůstalo bezdětné.⁷⁹

Bernard byl patrně prvním vysoce intelektuálně založeným členem losinské větve, a právě s jeho jménem se pojí položení základů slavné žerotínské knihovny,⁸⁰ ostatně nedílného znaku každého vzdělaného humanisty.⁸¹ V roce 1614 byl Bernard ze Žerotína zvolen čestným rektorem pražské univerzity⁸² avšak ještě téhož roku umírá. Rudské panství záhy nato odkoupil příbuzný Ladislav Velen ze Žerotína, který měl Rudu v držení již předtím. Bernardova Manželka Sybila Kateřina se poté odstěhovala do Olomouce, kde ji provázely dlouholeté spory o dědictví, které se švagry vedla. Její vztah k losinským Žerotínům byl po čase zcela vyprázdněn a zbyla jen trpkost v korespondenci s příbuznými z Vízemberka.⁸³

O synech z posledního manželství Jana Losinského s Annou Ryšánkou, tedy Janu Jetřichovi a Přemyslavu II., je naštěstí doloženo více zpráv. Při dělení majetku po otcově smrti, jak již bylo zmíněno, připadly Losiny Janu Jetřichovi, a mladšímu Přemkovi byl předán ve správu Vízemberk, o který se do té doby starala matka Anna Ryšánka. Ta na Vízemberku pravděpodobně žila nastálo a pečovala o něj za synovy nepřítomnosti.⁸⁴

Jan Jetřich se narodil patrně roku 1585, jak napovídá jeho podobizna z roku 1615, na níž je údajně zobrazen třicetiletý. Za ženu si vzal Kateřinu Žampachovou z Potštejna, neteř Mariany Žampachovny, druhé manželky Jana Losinského. Losiny mladý pár získal patrně díky naději na pokračování rodu, kterou vzbouzeli u otce, a ačkoli se bohužel dospělých potomků Jan Jetřich nedočkal, úspěšně pokračoval ve stavitelských šlépějích svého otce a během druhého desetiletí 17. století započal stavbu nízkého zámku, o kterém bude dále pojednáno v následujících kapitolách.

Po otci zdědil Jan Jetřich krom stavitelských schopností také, zdá se, nepřízeň u poddaných, jak naznačuje další vzpoura na losinském panství z přelomu 1620–1621.⁸⁵ Pro Jana Jetřicha ale paradoxně znamenala jistou záchranu, neboť byl nucen zabývat se lokálními záležitostmi, a tudíž se nacházel v ústraní od nastalých politických peripetií. Jan Jetřich se totiž již předtím aktivně zapojil v Pražské defenestraci na straně stavů, za což byl záhy tvrdě potrestán konfiskací tří čtvrtin majetku a při další angažovanosti mohl

předtím působili na zámku v Losinách. Spurný – Fiala – Hosák et al. (pozn. 22), s. 202–203.

⁷⁹ Viz Polách, *Osudy losinských paní* (pozn. 53), s. 37.

⁸⁰ Knihy pořízené Bernardem pochází z rozmezí let 1494–1596 a představují typický průřez literatury toho období. Dodnes knihovna obsahuje největší soubor nekatolické, předně luteránské knižní produkce 16. století. Na počátku 18. století knihovna čítala na 1000 svazků, dnes již více jak 12 000 svazků. Enormní vzrůst je neklamným důkazem aktivního zájmu o doplňování intelektuálního dědictví skrze všechny generace. Nejpočetněji je ve sbírce zastoupena náboženská a dějepisná literatura, dále juridika, edice antických autorů a díla soudobých velikánů. Ojedinělý je literárně zpracovaný dobový rukopis o čarodějnických procesech. Knihovna také plnila funkci zdroje informací pro chod panského velkostatku a obsahovala tedy různé hospodářské a zemědělské příručky. Větší zájem o umění fond nevykazuje. Zevrubněji k obsahu a historii knihovny Petr Mašek, *Cour d'honneur: Hrady, zámky, paláce I*, Praha 1998, s. 41–43.

⁸¹ O humanistickém rozměru žerotínské knihovny svědčí také důraz na uměleckou výpravnost titulů, který byl typický pro záalpskou produkci. Více o humanismu a (zejména olomouckém) knihtisku viz Ivo Hlobil, *Šíření renesanční ornamentiky (v Olomouci)*, in: Ivo Hlobil – Eduard Petřů, *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Praha 1992, s. 170–174.

⁸² Mašek, s. 41.

⁸³ Viz Polách, *Osudy losinských paní* (pozn. 53), s. 37–38.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 38.

⁸⁵ Poddaní požadovali návrat k systému z roku 1577. K tomu Miloš Trapl, *Panství losinských Žerotínů v 16. a 17. století*, in: *Sborník prací k sedmdesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka*, Olomouc 1968, s. 67–75, zde s. 69.

Obrázek vnikl při příležitosti výročí zasnoubení Přemka II. ze Žerotína s Annou Marií Šlikovou roku 1635.

dopadnout daleko hůře.⁸⁶ Rok 1620 byl ale více než lítostný zejména z důvodu, že manželům ve věku dvou let zemřel jediný syn Zdeněk.⁸⁷

Ačkoli se bratr Jana Jetřicha Přemyslav II. ze Žerotína nikdy nestal losinským pánem, sehrál důležitou roli v žerotínském rodové politice. Přemyslav se narodil kolem roku 1592 a byl údajně typickým kavalírem své doby. Jako zcestovalec a vcelku zámožný šlechtic si našel cestu do nejvyšší společnosti jak na Moravě, tak také v Čechách. K roku 1617 se oženil s dcerou hraběte Jáchyma Ondřeje Šlika, hlavního protagonisty luteránského křídla vzbouřených stavů, Annou Marií. Okázalá svatba konající se v Praze hostila mnoho urozených, nechyběly oslavné básně mistra Jana Campanuse, luterský kněz Jan Hertvicius přispěl spisem *Důstojnost a vyveřejšenost svatého manželství* a od císaře Matyáše navíc obdrželi blíž neznámý pohár v hodnotě 100 tolarů.⁸⁸ Politický rozměr této slavnosti, konající se

v samém centru následných věr, je pak více než zřejmé. Bohužel zatím nevěda, že jsou stranou poražených. Sám Přemyslav se při následných politických událostech připojil k rebelům při jezdeckém pluku Ladislava Veleny ze Žerotína, za což byl potrestán konfiskací celého majetku. Až později mu byl trest snižen na ztrátu tří čtvrtin, shodně jako bratrovi. Stalo se tak možná za pozitivního vlivu příbuzného hraběte Jindřicha Šlika, který zavčas přestoupil na stranu císaře a do hry se navíc zapojil i vyjednávač z nejpovolanějších, Přemyslavův strýc Karel starší ze Žerotína.⁸⁹

Zkonfiskovaný majetek měl přejít na členy císařské rodiny, kteráž měla Žerotínům vyplatit podíl čítající každému asi 36 000zl. a nadto věna manželek, na která se konfiskace nevztahovala, ve výši asi 50 000zl. Situace se ale poměrně překvapivě pro bratry vyvíjela příznivě, neboť Habsburkové díky válečným výdajům paradoxně nikdy neshromáždili prostředky k jejich vyplacení, a Jan Jetřich s Přemyslavem dále poměrně nerušeně pobývali na svých statcích – dokonce aniž by ve výsledku přestoupili ke katolictví, jak jim ukládalo Obnovené zřízení zemské, vydané pro Moravu roku 1628. Téhož roku byli ale přinuceni k ročnímu odchodu ze země, a jak se dovídáme z dopisů směřovaných Karlu staršímu ze Žerotína, nevedlo se jim nejlépe, ba dokonce se údajně ocitli se v zoufalé finanční situaci. Strýc pro ně pravděpodobně představoval velmi blízkou osobu, což není s podivem, když si uvědomíme, že je společně pojila krom víry také kupříkladu studijní cesta po střední Evropě, kterou bratři absolvovali téměř absolutně v strýcových stopách.⁹⁰ Patrně je tak v dobré víře a s touhou přiblížit se slavnému velmoži vyslal otec Jan Losinský.

V roce 1629 se oba bratři vrátili do domoviny, aby dále projednali své majetkové záležitosti. U vídeňského dvora se pak našlo řešení vyhovující oběma stranám, které vcelku stanovilo vyplacení

⁸⁶ Polách, *Osudy losinských paní* (pozn. 53), s. 38.

⁸⁷ Polách, *Bludov* (pozn. 40), s. 41.

⁸⁸ Polách, *Bludov* (pozn. 40), s. 41.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 41–42.

⁹⁰ Cestu bratři započali v Ivančicích, pokračovali do Štrasburku, Basileje a pravděpodobně skončili v Ženevě. Viz Polách, *Bludov* (pozn. 40), s. 41–42.

100 000zl. císaři a nutnost konverze ke katolictví. A to vše za ponechání panství v rukou Žerotínů. Oba bratři nicméně druhou z podmínek nikdy nesplnili a do konce života tak zůstali protestanty.⁹¹

Skrze těžké životní podmínky, a přes narůstající obavy o zachování žerotínského rodu po tragickém nezdaru se smrtí syna Jana Jetřicha, dokázali Přemyslav s Annou Marií vychovat hned několik dětí k dospělosti: Angeliku Sybilu, Annu Sidonii, Karla Jindřicha, Přemyslava III., Annu Marii, Juditu Kateřinu a Uršulu Žofii. Vesměs není známo, kdy se narodili, ale roku 1635 Přemyslavova manželka Anna Marie s porodem dalšího syna spolu s ním zemřela.⁹² Sám Přemyslav již zůstal sám až do své smrti 24. ledna roku 1652 a o málo tak přežil svého bratra Jana Jetřicha, jenž skonal 10. května 1645. K Přemkově pohřbu se nadto pojí trpký příběh, neboť ho Olomoucká konzistoř nedovolila uložit do rodinné hrobky a jeho tělo tak setrvalo na zámku až do roku 1659, kdy jej údajně tajně odnesli a v kostele pohřbili losinští poddaní. Navíc se odehrál v době nově bující vzpoury proti jeho synovi Přemkovi III., který jako první Žerotín konvertoval ke katolictví.⁹³

Sestra Přemyslava III. Angelika Sybila, hraběnka z Galle se jako jediná z pozůstalých dcer nakrátko stala losinskou paní, a proto také jí bude ve stručnosti věnována pozornost. Ostatní sourozenci se jako setrvalí protestanté rozhodli odejít ze země, zatímco Angelice otec připravil odlišný osud jejím provdáním do přísně katolického prostředí za Václava Michnu z Vacínova, jenž jako zbohatlík na pobělohorských konfiskacích byl mezi evangelickou obcí obzvlášť nenáviděn. Nabízí se domněnka, že se zoufalý Přemyslav II. tímto způsobem snažil zachránit rodový majetek a navrátit tak rodu alespoň kousek původní cti a slávy. Po smrti prvního manžela roku 1667 se Angelika záhy provdala za Waltra hraběte z Galle, jehož jméno si vzala za své, ale kteréžto manželství také nemělo mít dlouhého trvání. Posledním mužem, kterého si stihla vzít do své smrti v roce 1695, byl Ferdinand Hržan hrabě z Harrasu.⁹⁴

Po nuceném odchodu k táboru nepřítele bylo navíc Angelice, záhy po smrti otce roku 1552, z pověření císaře uloženo české gubernium, v jehož rámci měla ke katolictví vychovat i své sestry. Po smrti bratra Přemyslava III. v roce 1673 se ujala také svých nezletilých synovců, čímž se jí do rukou dostala správa celého losinského a vízberského panství, pět let nato známé zejména jako obávané kolbiště inkvizice.⁹⁵

2.4 Upevňování rodové pozice v pobělohorské společnosti

Jak již bylo zmíněno, Přemyslav III. (narozen cca 1629) byl tím, kdo skutečně konvertoval k žádané konfesi na císařskou výzvu z roku 1552. Kdo ví ale, nakolik dobrovolně, neboť konverze byla implicitně danou podmínkou pro získání rodových držav, jejichž význam pro šlechtice raného novověku byl skutečně hluboký a leckdy stál i za změnu víry, která ale, díky své intimnosti, vždy mohla být jen zdánlivá. Přijmutí katolictví bylo nadto "nutné" doplnit obrozením rodové historie, respektive její interpretace. Jinak řečeno, Žerotínové potřebovali opětovně upevnit pozici v nově utvářené pobělohorské společnosti, a k tomu jim významně dopomohl nový rodový mýtus, ostatně nástroj užívaný v této době i mnoha jinými rodinami. Jeho vytvořením pro Žerotíny se ujal historik a jezuitský učenec Jiří Crugerius kolem roku 1669.⁹⁶

⁹¹ Ibidem, s. 41–43.

⁹² Polách, *Osudy losinských paní* (pozn. 53), s. 39.

⁹³ Polách, *Bludov* (pozn. 40), s. 46.

⁹⁴ Viz Polách, (pozn. 92).

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Knoz, Karel starší ze Žerotína (pozn. 41), s. 26–27.

V roce 1654 se Přemyslav III. oženil s katoličkou Alžbětou Juliánou, rozenou hraběnkou z Oppersdorfu. Nejhodnotnější upomínkou na jejich svatební den jsou zejména tlačené kolorované tapety v rytířském sále, které dekorují erby novomanželů vměstnaných do tvaru srdce. Manželé měli nejméně sedm dětí, avšak dospělosti se dožili jen Maxmilián František a Jan Jáchym. Nejtragičtější období mladý pár bezpochyby zažil na přelomu let 1661 a 1662, kdy jim během jednoho měsíce, podle všeho na úkor některé z infekčních chorob, zemřely všechny dosud narozené děti: pětiletý Václav Felix, půlroční František Karel a dvouletý Přemek Otto.⁹⁷ Téhož léta Alžběta porodila ještě Maxmiliána Františka, ale do roku 1670 jí zemřely další dvě dcery, Marie Angelika a Marie Josefa, obě v nedožitém půl roce života. Z neštěstí vzešel pozoruhodný soubor posmrtných portrétů, které jsou dodnes k vidění na zámku.⁹⁸

Po tak hrůzných životních zkouškách se Alžběta následně čím dál častěji uchýlovala do náruče své víry. Víme o ní, že chovala velmi úzké vztahy s dominikánským řádem sídlícím v Šumperku a patrně právě na její apel byla přímo na zámku v Losinách zřízena malá kaple v prvním patře. S těžce nalomeným zdravím a s Janem Jáchymem pod srdcem sepsala v necelých 34 letech poslední vůli, jejíž součástí jsou mimo jiné přesné instrukce, jak má probíhat její pochování.⁹⁹ Vlastní konec Alžbětina života byl plný fyzické bolesti, při níž ještě stihla porodit dceru Marii Josefu, která záhy spolu s matkou roku 1670 zemřela.¹⁰⁰ Přemyslav III. přežil manželku jen krátce, když zemřel náhle ve Vízemberku roku 1673. Na zámku jej upomíná dřevěný pohřební štít, v současnosti zavěšený na severovýchodním schodišti vysokého zámku, který byl vyhotoven patrně pro jeho pohřební průvod.¹⁰¹

2.5 Poslední losinští Žerotínové a odprodej velkolosinského zámku

Jak již bylo stručně předestřeno, sotva šestiletý Jan Jáchym (1667–1716) spolu se starším bratrem Maxmiliánem Františkem (1662–1706)¹⁰² osiřeli a byli dáni do výchovy tetě Angelině Sybile. Na kavalírskou cestu se společně vypravili v roce 1686, kdy byl Jan Jáchym předčasně prohlášen plnoletým. Záhy započal úspěšnou dvorskou kariéru, když byl dva roky na to jmenován přísedícím moravského zemského soudu a dostalo se mu pocty obdržet od císaře Leopolda I. komornický klíč. Jako jeden z komorníků se na dvůr Josefa Habsburského, tehdy římskoněmeckého krále, dostal až roku 1697 a jeho postavení se nezměnilo ani za císaře Karla VI.¹⁰³ Roku 1706 byl Jan Jáchym povýšen do hraběcího stavu, který mu byl roku 1712

⁹⁷ Polách, *Osudy losinských paní* (pozn. 53), s. 40.

⁹⁸ Soubor losinských posmrtných portrétů malých dětí je svou skladbou a početností v českých zemích naprosto unikátní. Všechny obrazy znázorňují mrtvé ležící na katafalku s hlavou podloženou polštářkem a zasypané snítkami a květy aromatických rostlin. Objevují se také amulety a postavy andělů, kteří jejich nevinné duše odnášejí k Bohu. Původní umístění obrazů zatím není známo. Více viz Lenka Vaňková, *Soubor posmrtných portrétů ze 17. století na zámku Velké Losiny*, in: *Sborník Národního památkového ústavu, Olomouc 2008*, s. 86–91.

⁹⁹ V popisu zmiňuje počet modliteb a kropení jejího těla svěcenou vodou bezprostředně po smrti. Do rukou jí měli vložit kříž a svíce a kolem těla rozprostřít svaté obrázky. Dále závěť obsahuje popis toho, jak má vypadat rakev, co se má zpívat na pohřbu a kam má být přesně uložena – nikoli do rodinné hrobky Oppersdorfu, ale pod prahem do před síně losinského kostela. Na obyčejném kameni jí měl připomínat nápis: „*Zde leží darebné tělo velké hříšnice Alžběty Juliány, která se narodila.*“ atd. Celý popis viz Polách, *Osudy losinských paní* (pozn. 53), s. 40.

¹⁰⁰ Přemyslav vyhověl poslednímu přání manželky jen z části, když nechal v losinském kostele vypravit honosný třídní pohřeb, na který přijel i vratislavský dominikánský převor Ambros Schönhart, aby přednesl svou oslavnou řeč.

¹⁰¹ Je na něm zlatem vyvedený německý nápis ANO 1673 DEN 24 FEBRUARY STARB DER WOLGEBORN HER PRIMISLAW VON ŽEROTIN.

¹⁰² Maxmilián František, zvaný na Vízemberku a Valašském Meziříčí, byl dvakrát ženatý, leč manželství bylo pravděpodobně bezdětné a majetek tak po jeho smrti zdědil bratr. Erich Šefčík, *Příspěvek ke genealogii hrabat z Žerotína, Svobodných pánů z Lilgenau, Severní Morava XXIII*, Šumperk 1972, s. 42–44.

¹⁰³ Petra Vokáčová, *Sluha tří pánů. Skutečný císařský komorník Jan Jáchym ze Žerotína*, in: eidem, *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí v době baroka*, Praha 2014, s. 96–157, zde s. 97–98.

přiznán i pro země českého království.¹⁰⁴ Patnáct let po smrti otce si Jan Jáchym přivedl na Losiny půvabnou Luisu Vilemínu, svobodnou paní z Lilgenau,¹⁰⁵ která do manželství přinesla fideikomisní panství Prusy.¹⁰⁶

Narovnání v otázce dědictví se mezi bratry soudně vedlo po celé dvě léta. V roce 1691 oficiálně připadly Janu Jáchymovi panství Losiny a Třemešek a Maxmiliánovi Františkovi Vízemberk (dnešní Loučná nad Desnou) a Drahanovice.¹⁰⁷ Jan Jáchym se velmi aktivně zapojil do správy neutěšeného losinského panství a záhy jej začal zvelebovat a rozšiřovat. V letech 1700–1710 zakoupil zpět Vízemberk a Bludov a přikoupil také Chromeč a Bohutín. Po smrti bezdětného Maxmiliána v roce 1707 mu připadlo bratrem nabyté Valašské Meziříčí. Jan Jáchym ze Žerotína byl ke konci života majitelem celkem 5 zámků, 11 dvorů, 2 železáren, 4 pivovarů a 50 poddanských vesnic.¹⁰⁸

Jak se dovídáme ze soukromých deníků Jana Jáchyma,¹⁰⁹ i přes jeho častý pobyt na císařském dvoře ve Vídni či jako vyslanec křižující Evropou se do Losin často vracel a cítil se zde doma. Zámek využíval jako své hospodářské a správní centrum ve spojení s častými milovanými honitbami, na něž zval nejen moravské urozené hosty. To se pak modrý pokoj v prvním patře zámku proměnil v kasino, kde se Jan Jáchym často a rád poddával hazardním hrám.¹¹⁰ Návštěvám nechával na zámku hrát divadelní hry,¹¹¹ a to patrně ve velkém sále druhého poschodí vysoké zámku. V teplých dnech také dobře mohlo za divadelní kulisy sloužit arkádové ochozy, na něž diváci vzhlíželi z nádvoří.

Hrabě Jan Jáchym ze Žerotína zemřel 8. května 1716 ve Vídni, kde byl také pochován. Jeho srdce ale putovalo zpátky do Losin, aby bylo uloženo do rodové hrobky v losinském kostele sv. Jana Křtitele, kde jej upomíná německy psaný epitaf.¹¹² Jeho smrtí připadl veškerý enormní majetek, který Jan Jáchym stačil za svůj život shromáždit, synovi Janu Ludvíkovi ze Žerotína (1691–1761). Všechno až na losinský zámek, jež zdědila ve Vídni přebývající manželka Jana Jáchyma, Luisa Vilemína.¹¹³ Ta zemřela v roce 1738, čímž vymřel rod svobodných pánů z Lilgenau po přeslici. Jan Ludvík nato zažádal císaře o spojení erbu vymřelých předků z matčiny strany s Žerotíny. Císař žádost schválil, a od roku 1740 se tak Jan Ludvík psal plným „hrabě ze Žerotína, svobodný pán z Lilgenau.“¹¹⁴

Jan Ludvík byl typickým osvíceným feudálem své doby, který svůj rod opět zakotvil na severní Moravě. Otcem byl vyslán v letech 1713–1715 na cestu po Evropě. Svou stavitelskou činnost na losinském panství zahájil výstavbou kostelíka Božího Těla u Bludova roku 1724 a rok na to začal s budováním kaple sv. Kříže u losinského kostela, která zároveň patrně sloužila jako nová rodinná hrobka. V roce 1729 to byla panská sýpka a v roce 1742 nechal zbudovat novou zámeckou kapli přímo na losinském zámku. Zasloužil se rovněž o honosnou barokní zahradu s vodopády, vodotrysky a množstvím soch, která zanikla nedlouho po svém vzniku za Lichtenštejnů, patrně kvůli své správní neudržitelnosti.¹¹⁵ Zmodernizoval také místní lázně

¹⁰⁴ Šefčík, (pozn.6) s. 44.

¹⁰⁵ Svatba s Luisou (Ludovikou) Vilemínou, rozenou svobodnou paní z Lilgenau (zemř. 27. 7. 1738), proběhla v roce 1689. Viz Petra Vokáčová, *Sluha tří pánů*, s. 584 (pozn. 323).

¹⁰⁶ Viz Šefčík (pozn. 6), s. 44.

¹⁰⁷ *Ibidem*, s. 43

¹⁰⁸ Viz Lapáček (pozn. 50), s. 52.

¹⁰⁹ Deníky Jana Jáchyma zpracovalo již několik badatelů, srov. Jiří Sehnal, *Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína. Životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka*, *Časopis Matice moravské*, 119, č. 2, Brno 2000, s. 367–389; Veverková, *Každodennost barokního šlechtice* (pozn. 7).

¹¹⁰ Sehnal, s. 371–372.

¹¹¹ *Ibidem*, s. 374.

¹¹² Drahomír Polách, *Historie zámku a panství Třemešek, Štítý 2014*, s. 96.

¹¹³ Viz Lapáček (pozn. 50), s. 53.

¹¹⁴ Viz Šefčík (pozn. 6), s. 44.

¹¹⁵ Model zahrady z tohoto období je k vidění ve vstupním sále zámku Velké Losiny. K barokní losinské zahradě vznikla řada prací, zejména se jí zabývala Renata Fífková. Srov. kupříkladu Jana Joklíková, *Barokní zahrada ve Velkých*

přístavbou okrouhlé budovy bazénu.¹¹⁶ Za Jana Ludvíka zažívalo losinské panství naposledy vrchol vší slávy, které nepamatovalo od dob Jana Losinského. O konkrétních stavebních aktivitách bude pojednáno dále.

S manželkou Marií Františkou, hraběnkou z Herbersteinu měl celkem šest dětí, a jelikož zemřel bez závěti, celý majetek si rozdělili jeho tři synové, tedy Jan Karel, Ludvík Antonín a Josef Karel. Všichni tři zastávali významné politické funkce na území rakouské monarchie i pruského království. Snad na úkor jejich světoobčanství pro ně držení rodových držav přestalo mít význam, neboť postupně odprodali všechna původní sídla: Vízmbek v roce 1770, rok poté Třemešek a hlavní rodové sídlo ve Velkých Losinách v roce 1802.¹¹⁷

Veškeré žerotínské sbírky obsahující zbraně, obrazy, archiv a rozsáhlou knihovnu putovaly do Bludova, který si losinští Žerotínové ponechali a vlastnili jej až do zestátnění zámku roku 1945, kdy byla většina vnitřního vybavení převezena zpět na Losinský zámek. Rod vymřel po meči v roce 1934 hrabětem Karlem Emanuelem ze Žerotína.¹¹⁸

Losinách (diplomní práce), PdF UPOL, Olomouc 1992; Fifková, Vrcholně barokní zahrada (pozn. 31), s. 52–54; idem, Grafické předlohy (pozn. 31), s. 57–70.

¹¹⁶ Viz Lapáček (pozn. 50), s. 53.

¹¹⁷ Viz Šefčík (pozn. 6), s. 44.

¹¹⁸ Spurný – Fiala – Hosák et al. (pozn. 22), s. 25–26.

3 Velké Losiny – kontext lokality

Obec Velké Losiny je vedle Bludova a Šumperka považována za jednu z nejstarších obcí na Šumpersku.¹¹⁹ Název obce zažíval postupem času proměn: od antikvizujícího *Ulrici villa* (neboli Oldřichova ves, zmíněná k roku 1296 a posléze 1351), germanizované varianty *Ulrichsdorf* (1391) po v německy hovořících zemích dosud užívané *Groß Ullersdorf*. Také přídomek *Velké* pochází až z novější doby a nejčastěji je obec uváděna jen jako *Losiny*. Český název je patrně odvozen od říčky Losinky (Lustbach), kterou tak nazvali němečtí kolonisté a zároveň zakladatelé obce ve 13. století. Od té doby sdílely Losiny osud společně s dalšími vesnicemi šumperského panství.¹²⁰ Jako jediné se Sobotínem měly při kostele také faru a historikové je tak řadí k jeho nejvýznačnější vsím.

Po vymření Přemyslovců zde začali vládnout zástavní držitelé z řad moravské šlechty, přičemž Žerotínové správu převzali v roce 1494. Samotné Losiny se dosud od ostatních vsí náležících k panství razantně nelišily – měly farní kostel i panskou tvrz. Zásadní změna se udála společně s rozdělením Šumperka mezi bratry Jana staršího a Petra II. ze Žerotína počátkem druhé poloviny 16. století, kdy se losinské panství vydělilo z šumperského. Předpoklady pro vybudování nového velmožského sídla s centrem v Losinách ale dal již otec bratrů Přemyslav I., když na Losinách sehnal poddané a vytvořil tak souvislé vrchnostenské pozemky. Losinské panství se následně v 16. a 17. století rozkládalo v geograficky jednotné oblasti ze severu, východu i západu chráněné hřbety hrubého Jeseníku. K hlavním faktorům, díky nimž se losinský zámek zachoval téměř intaktně dodnes, patří právě historicko-geograficky daná poloha obce mimo obchodní a vojenské cesty.¹²¹

Největšího rozkvětu Velké Losiny doznaly v druhé polovině 16. století, tedy souběžně s přistěhováním žerotínského dvora s urozeným Janem starším ve svém čele. Již v počátcích tvořilo základ nově vytvořeného losinského panství devět obcí,¹²² přičemž v Losinách byla soustředěna zcela zřejmě největší stavební aktivita. Právě o tomto enormní stavitelském podniku, na jehož počátku stála přestavba tvrze v zámek, jenž byl posléze přestavován a také rozšířen o další zámecké objekty, komplexně pojednává následující kapitola.

3.1 Vznik losinského dominia

Dějiny losinského panství se začínají psát příchodem Jana staršího kolem roku 1562, který si zde primárně přišel odpykat trest za vraždu bratra Zikmunda. Jak již bylo naznačeno v kapitole věnované losinským Žerotínům, o zděděný Šumperk se měl Jan podělit ještě s bratrem Petrem, kterému však připadla část panství zahrnující také šumperský zámek. Rozhodnutí na Losinách zůstat tedy patrně bylo odpovědí na racionální řešení situace. Než však Jan starší ze Žerotína získal potřebné prostředky, aby mohl začít s budováním svého moderního sídla, pobýval na původní manské tvrzi, přičemž dosud není

¹¹⁹ K historii obce např. Březina (pozn. 14), s. 178–181; Gardavský, Stavebně historický průzkum (pozn. 36), s. 1–12; Zdeněk Doubravský, Historie obce do roku 1945, in: Miloš Mezer (ed.), *Velké Losiny. 650 let*, Velké Losiny 2001, s. 13–32.

¹²⁰ Po zbudování Nového hradu u Kopřivné počátkem 14. stol. se panství zvalo též novohradské. S tímto názvem se můžeme setkat ve starší literatuře.

¹²¹ Miloš Trapl, Panství losinských Žerotínů v 16. a 17. století, in: *Sborník prací k sedmdesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka*, Olomouc 1968, s. 67–75, zde s. 67.

¹²² Včetně Losin to byl Rápotín, Vikýřovice, Petrov, Bukovice, Žárová, Maršíkov, Hynčice a Pusté Žibřidovice. Viz Polách, Bludov (pozn. 40), s. 24.

zcela jasné, zda jde o zčásti oválnou stavbu, jenž byla při přestavbě zakomponována do východního křídla nového zámku nebo zda šlo o jinou stavbu k dočasnému, ale komfortnímu bydlení šlechtické rodiny.

První zmínka skýtající náznak, že zde stála již před příchodem Žerotína tvrz, pochází z Moravských zemských desk k roku 1412 a zpravuje nás o „*Janu Dítěti seděním na Losinách*“. Při obdobné zprávě z roku 1463 je uváděn Vaněk Michlík. Není však jisté, kde jejich sídelní objekt stál. Dochovaná mapa losinského panství z roku 1739,¹²³ pořízená za důsledné hospodářské a ekonomické správy Jana Ludvíka ze Žerotína, odhaluje, že jedna stavba připomínající tvrz se nacházela na jihozápadně poblíž losinského kostela.¹²⁴ Poukazuje na to zřetelné seskupení tří oválů připomínající návrší, příkop a val, které jsou charakteristické pro starý typ tvrze zvaný *motte* [5].¹²⁵

Trvalým usídlením vrchnosti na Losinách a vznikem panského dvora dostal život poddaných negativních změn, neboť se téměř ze dne na den ocitli pod přímým dohledem a předně vlivem šlechty.¹²⁶ K dokonalému fungování stavební velkomašinérie tvrdý šlechtic neváhal své poddané vykořisťovat neustálým zvyšováním odváděných platů a robot. Situaci nám přibližuje zápis na úvodním listě urbáře z roku 1577, který praví: „*V té vsi robotují s koňmi a pěčky, kdy se jim rozkáže a co se jim koli rozkáže toho všeho povinni jsou. Též jsou povinni každý, jak kdo sedí, z jednoho každého prutu po jedné fůře dříví a při Vánocích každý po dvou fůrách voziti.*“¹²⁷ Dochované narovnávací listiny hovoří dokonce o tyranii ze strany panstva k prosazování vlastních hospodářských zájmů a následném odpírání poslušnosti zatížených poddaných.¹²⁸ Stížnosti byly zasílány až samému císaři Rudolfovi, který je odbyl převedením na moravský zemský soud sídlící v Olomouci, kde byl navíc Jan starší ze Žerotína přisedícím. Není tedy divu, že rozhodnutí padlo ve prospěch šlechtice a poddaným byla přikázána poslušnost.¹²⁹ V roce 1601 Jan starší navíc vydal trestní řád, který patřil k vůbec nejtvrdějším v zemi, kdy například umožňoval vrchnosti získávat už za nepatrné prohřešky levnou pracovní sílu.

O další organizovanou vzpuru s centrem v Losinách se selské stavy pokusily v době vrcholícího stavovského povstání před Velikonocemi roku 1620, za Janova syna Jana Jetřicha ze Žerotína. Ten v té době spravoval losinské i vízberské panství, zatímco jeho starší bratr Přemek II. v té době sloužil ve vojsku stavovských povstalců. Tentokrát u císaře hledal pomoc sám šlechtic, a vzbouřenci byli skutečně opět potlačeni a donuceni podepsat revers zajišťující jejich poslušnost.¹³⁰ Ve tvrdém zacházení s poddanými pokračoval také jeho syn, Přemysl III. V jeho případě došlo k trpkému závěru, neboť nechal tří z hlavních iniciátorů povstání popravit na losinském nádvoří.

¹²³Mapou a jejím historicko-geografickým neocenitelným přínosem se zabývá R. Sedláček, viz Richard Sedláček, Žerotínské panství Velké Losiny v mapovém zobrazení z roku 1739, *Severní Morava*, sv. 82, Šumperk 1991, s. 8-16.

¹²⁴Jako první na existenci druhé tvrze patrně poukázal Z. Doubravský, viz Doubravský (pozn. 119), s. 14.

¹²⁵*Motte* je označení pro opevněné sídlo na uměle vytvořeném návrší, obvykle ve tvaru komolého kužele. Tento typ je spojován s nižší šlechtou, která si nemohla dovolit nákladnější a na stavbu náročnější hrady. Viz Jan Klápště, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005, s. 152–159.

¹²⁶Poddaní měli problémy již s Přemkem z Žerotína, se kterým byl veden narovnávací spor v Olomouci v roce 1579. Další již se synem Janem roku 1581 a rovněž s jeho synem Janem Jetřichem na přelomu válečných let 1620–1621. K tomu Květa Haubertová, *Odpor poddaných ze Sobotína a Rudoltic proti Janovi ml. ze Žerotína*, in: *Severní Morava* 11, 1965, s. 22–27, zde s. 26–27 (pozn. 2 a 3)

¹²⁷Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Fond Velkostatek Velké Losiny, NAD 1598, inv. č. 15.

¹²⁸Jan se dle jejich ústní výpovědi proviňoval hlavně saháním na odúmrtí, přetěžováním robotami, svévolným nakládáním s poddanskými penězi a nezdráhal se ani zdržovat zletilým sirotkům jejich peníze. Dále si úpěnlivě stěžovali císaři na ozbrojené přepadení, ničení úrody a další škody na poddanských obydlích, kterým si Žerotín vymáhal postavení předně na Sobotínských a Rudoltických. Vrcholem bylo sebrání 630 zl. kostelních peněz, čímž poddaným údajně přivodil maximální pocit marného ztracení.

¹²⁹Viz Haubertová (pozn. 126), s. 22–27.

¹³⁰Viz Doubravský (pozn. 119), s. 21.

3.2 Ekonomika a hospodaření na losinském panství

V době počátku úvah o zbudování nového sídla Jana staršího ze Žerotína provázela neuspokojivá finanční situace. Rozhodnutí odprodat svůj podíl Šumperka podpořila i touha samotných šumperčanů po vlastním vykoupení z poddanství. K Janovi se přidal také bratr Petr, který si v ale zatím ponechal tamější zámek. K prodeji došlo roku 1562,¹³¹ čímž si každý z bratrů přišel na 5 550 tolarů.¹³² Smlouvu uzavřeli šlechtici odděleně, a to na šumperském zámku v případě Petra a na „*teplici losinské*“ v *případě Jana staršího*. Tato zmínka nám mimo jiné napovídá, že na místě sirných pramenů poblíž losinského sídla patrně stála již tehdy reprezentativní stavba, která snesla jednání se zástupci zemských stavů a pro tento akt navíc vyhovovala více než Janem obývaná tvrz.¹³³

Značné jmění Janovi staršímu následně zanechali oba bezdětní bratři, Petr II. (zemř. asi 1569) a Bedřich. Majetek čítal celkem Bludov, Vikýřovice, Rapotín, Petrovice a zámek v Šumperku s Frankštátem a Hraběšicemi, z čehož první tři obce si ponechal a zbytek prodal šumperským za 12 000 tolarů. Janovi se navíc naskytla možnost ulehčit svým dluhům, které v leckterých doložených případech měly vskutku malicherný původ.¹³⁴

Nezanedbatelné finanční prostředky Jan starší získal také skrze své čtyři manželské svazky. Záhy po smrti své první ženy Bohunky Berkovny v roce 1567 přichystal svatbu s Marianou Žampachovnou. Ta mu krom zplnění prvního mužského potomka a třech dalších dětí přinesla také slušné věno ve výši 6 000 zlatých, které Jan připsal na svůj majetek a nechal vložit do zemských desk v roce 1569. Tři roky na to Mariana umírá a o další rok později se Jan žení potřetí. Anna mladší Žabkovna pocházela ze zdomácnělého bohatého litevského rodu pánů z Limberka, který předně v první polovině 16. století stál v popředí společenského a politického života v českých zemích: Annin děd Jiří byl v letech 1532 až 1551 místokanclérem Království českého. Tato třetí veselka připsala na Losiny 8 000zl. věna a Janova finanční situace se současně obracela k lepšímu.¹³⁵ Poslední manželku, Annu Ryšánku z Modřic, si Žerotín nachází a bere opět do roka od smrti té předchozí, ale zde již finance pravděpodobně hrají pramalou roli. V následujících letech naopak začal se skupováním dalších pozemků, přičemž patrně již myslel na své potomky, neboť současně s dostavbou velklosinského zámku v 90. letech začal budovat sídla v Bludově, Rudě nad Moravou a Vízemberku.¹³⁶

Jan starší ze Žerotína se v době své vrcholné aktivity předvedl jako velmi schopný hospodář, neboť k rozjetí tak mohutného podniku, který dokázal postavit v podhorské krajině moderní zámek, potřeboval fungující hospodářské zázemí, jenž se mu nadto podařilo vybudovat ve velmi krátkém čase.¹³⁷ Velké Losiny se tak proměnily v panský velkostatek s komplexem nových hospodářských budov severozápadně od šlechticova sídla. Přibližný rozsah tohoto panství nám dokládá nejstarší dochovaný historický pramen o obci, kterým je výše zmíněný urbář: „*Při tej vsi jest tvrz, dvůr, pivovar, mlejn, v té vsi jest rychta zákupní...*

¹³¹ K prodeji šumperského zámku a okolních vesnic se přistoupilo až roku 1569. K tomu Miloš Trapl, *Panství losinských Žerotínů v 16. a 17. století*, in: *Sborník prací k sedmdesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka*, Olomouc 1968, s. 67–75, zde s. 67.

¹³² Polách, Bludov (pozn. 40), s. 25–26.

¹³³ Josef Sajner – Vladimír Křížek, *Lázně Velké Losiny. Dějiny, přítomnost, přírodní zdroje*, Praha 1973, s. 9.

¹³⁴ Za nezaplacení krejčímu Melicharu Varovi u příležitosti druhé svatby v roce 1567 byl ostudně napominán samotným císařem Matyášem, kdy spor skončil ve prospěch řemeslníka. O rok později byl hnán před soud vdovou po olomouckém zlatníku Kryštofovi, kterému dlužil více než 100 zlatých za různé druhy šperků.

¹³⁵ Polách, *Osudy losinských paní* (pozn. 53), s. 36.

¹³⁶ Polách, Bludov (pozn. 40), s. 29.

¹³⁷ Tomáš Knoz, *Renesanční šlechta a její raně novověká sídla*, in: Michal Konečný (ed.), *Na věčnou paměť, pro slávu a vážnost: renesanční aristokratická sídla v českých zemích ve správě Národního památkového ústavu*, Kroměříž 2017, s. 13–49, zde s. 28.

v tej vsi lidí usedlých i s rychtářem 86 osob.“ Zřizováním dalších hospodářských dvorů měl pak správu plně ve vlastní režii.¹³⁸ Obnovoval a nově osazoval zpustlé obce, nové zakládal a velklosinské panství tak kolem roku 1580 tvořilo již dvaadvacet obcí.¹³⁹ Zvyšující se prosperita a prestiž sílícího velklosinského panství lemovaly cestu k vybudování nového reprezentativního sídla, které bude hodno ambiciózního šlechtice. Koncem 16. století byly Velké Losiny již nezpochybnitelným centrem celého panství, značně převyšující všechny ostatní obce na Šumpersku. Krom zámku, který již čítal dnes známé obrysy, se zde vyskytoval panský hospodářský dvůr, pivovar, lázně, papírna, kostel s farou, rychta, škola, pily, mlýny a další podniky.

3.3 Další stavební realizace Jana staršího ze Žerotína

„A poněvadž tomu hovadu prospěšná byla, důmysl z toho vzat jest, že i lidem užitečná bude... potom nákladem urozeného pána, pana Jana ze Žerotína a na Losině, k této ozdobnosti přivedena jest...“¹⁴⁰

S příchodem mladičké manželky Anny Ryšánky se stavební práce přesunuly ze zámku dále do vsi. Jan neváhal využít v rámci přitažlivosti zbrusu nového panství i další potenciál lokality, který se nabízel ve zdejších sirných pramenech (o její účinnosti se vědělo již dříve a patrně zde také stávala jakási lázeňská budova – viz zmíněný odprodej Šumperka na „*teplici losinské*“ v roce 1562). K roku 1592 dal vyzvednout novou dřevěnou lázeňskou budovu a později také ubytovací dům pro hosty.¹⁴¹ O významnosti lázní svědčí tabulka moravských léčivých vod z pera významného lékaře Tomáše Jordána z Klausenburku, který zdejší vodu s jejími účinky řadí na první místo a sám ji navíc nazval „*královnou moravských vod*“.¹⁴² Že byly losinské léčivé vody vyhledávány pro odlehčení zdravotních problémů šlechticů i jejich manželek i po další generace dokazuje přízvisko „*knížecí lázně*“ pocházející z 18. století.¹⁴³

Také slavné papírny [24] pocházejí z této doby. Přestože nejsou dosud pramenně doloženy žádné informace týkající se výstavby, první losinský papír s filigránem nesoucí žerotínský erb je datován do roku 1596 a má se tak obecně za to, že vznikla krátce před tímto datem.¹⁴⁴ Z řad badatelů vzešel názor, že Jan Losinský chtěl gestem založení nové ruční papírny konkurovat již stojící papírně v nedalekém Šumperku. Hypotézu podporuje také zakládání hospodářských dvorů a panského pivovaru, který byl předmětem dalších panských sporů.¹⁴⁵

¹³⁸ V rozmezí let 1575–1577 nechal Jan starší zprovoznit hned čtyři dvory a v dalších letech jejich počet stoupal. Viz Miloš Trapl, *Panství losinských Žerotínů v 16. a 17. století*, in: *Sborník prací k sedmdesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka*, Olomouc 1968, s. 67–75, zde s. 68.

¹³⁹ Hlavní příjmy Janu staršímu ze Žerotína plynuly z poddanských dvorů v Rapotíně, Rejhoticích a Víkřovicích, spolu s poddanskými dárkami, které vybíral z dalších 21 vsí včetně Sobotína a Rudoltic.

¹⁴⁰ Citát pochází z knihy Tomáše Jordána z Klausenburku *O vodách hojitedlných neb teplících moravských* vydané v Olomouci roku 1580; dostupná digitalizace viz <http://dig.vkol.cz/dig/32427/> [vyhledáno 17. 8. 2017]. Citace viz Josef Sajner – Vladimír Křížek, *Lázně Velké Losiny. Dějiny, přítomnost, přírodní zdroje*, Praha 1973, s. 12.

¹⁴¹ Navzdory tomu sloužily místní vývěry léčivých vod pro místní obyvatele daleko dříve, než se nad nimi vztyčil luxusní lázeňský pavilon. Běžnější dobovou variantou ohledně koupání v lázních představovaly improvizované přístřešky či stany. Viz Miloš Trapl, *Panství losinských Žerotínů v 16. a 17. století*, in: *Sborník prací k sedmdesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka*, Olomouc 1968, s. 67–75, zde s. 68.

¹⁴² Přesněji píše o vodě „šumperské,“ jak ji sám nazýval.

¹⁴³ K tomu Josef Sajner – Vladimír Křížek, *Lázně Velké Losiny. Dějiny, přítomnost, přírodní zdroje*, Praha 1973, s. 11; Bůžek – Hrdlička – Král (pozn. 39), s. 356.

¹⁴⁴ Doubravský (pozn. 119), s. 17,

¹⁴⁵ K tomu např. Tomáš Vítek, *Velké Losiny – zámek – tzv. „dům zahradníka“*. *Stavebně-historický průzkum*, Olomouc 2008, s. 5.

Svou stavební činnost šlechtic završil vskutku důstojně. Na místě starého kostela sv. Jana Křtitele dal v rozmezí let 1600–1603 vybudovat nový farní chrám [25], který se vzápětí zařadil k největším a nejkrásnějším na severní Moravě.¹⁴⁶ O roku dokončení stavby nás informují dochované iniciály a erby Jana a jeho čtvrté manželky Anny Ryšánky na kamenném renesančním oltáři. Navíc si nové kostely směli postavit i Sobotínští a Rudolftičtí, kterým finančně vypomohl.¹⁴⁷ V očích zmíněných vesničanů tím možná také částečně splatil morální dluh za své celoživotní hrubiánské chování.

Koncem 16. století Jan starší ze Žerotína navíc realizoval odkup části zboží Ladislava Veleny ze Žerotína.¹⁴⁸ Koupí tak obnovil bludovské panství, nové také vzniklo okolo Rudy (dnes Ruda nad Moravou) a záhy na to začal na obou místech společně s Vízemberkem (Loučná nad Desnou) stavět nová sídla, určená potomkům. Pravděpodobně se jednalo o jakási provizoria nebo nedokončená sídla, neboť hned po nastěhování nových majitelů docházelo k dalším stavebním úpravám. Obecně o podobě sídel z dob Jana staršího mnoho nevíme.¹⁴⁹

3.4 Losinské panství za dalších epoch

Nastupující generace byla plně spjata s okolnostmi vrcholící reformace a následné zatížení pobělohorskými konfiskacemi vystřídala v roce 1645 švédská okupace. Za těchto podmínek bylo nemožné (navíc na straně protestantů) se jakkoli angažovat ve věci rozvoje pozemkových držav, ba spíš bylo nasnadě se je snažit vůbec uchránit. Za válek se švédy Žerotínové alespoň obdrželi na losinské panství ochranný glejt, patrně právě díky jejich evangelickému vyznání. Konverzí ke katolictví Přemyslavem III. k roku 1652 dostal také politický status Žerotínů opět jisté legitimitu a na losinském panství se začala psát nová kapitola.

V první polovině 18. století tak Žerotínové opět stanuli na vrcholu společenské prestiže a moci na poli moravské šlechty. Dopomohly tomu nejen stále se rozrůstající majetky, ale předně vybrané vzdělání, které se u Žerotínů začalo plně praktikovat až za Angeliny Sybily (sestry zesnulého Přemyslava III.), vysláním bratrů Jana Jáchyma a Maxmiliána Františka na kavalírskou cestu po Evropě. Jan Jáchym, jenž se již v mládí uchytí na císařském dvoře, dokázal svým úspěšným hospodařením v rozmezí let 1693 a 1716 čarodějnickými procesy zdecimované losinské panství oživit a nasměrovat k celkové expanzi. Synu Janu Ludvíkovi tak přenechal dominium s rozlohou sahající od střední Moravy až po kladské panství Prusy. K nabytému jmění patří dále bohaté sbírky uměleckých předmětů, které sbíral na svých cestách Evropou a soustředil je na losinském zámku, kde dodnes najdeme menší expozici exotických předmětů. I přes jistou zaneprázdněnost tohoto velmože evropského formátu se Jan Jáchym angažoval v chodu losinských lázní, které hojně využívaly i vznešené dvorské návštěvy. Roku 1700 vydal první lázeňský statut informující o jejich provozu, povinnostech a výhodách lázeňských. Zavedení balneoterapie představovalo nejnovější metodu léčby. Vedení a provoz zajišťovali místní, kteří měli lázně v pronájmu.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Stavbě, kterou navrhl nejspíše stavitel Antonio Thoma, dominuje nádherná valená klenba. Po roce 1620 byl kostel upraven ke katolickým bohoslužbám, původní vybavení bylo postupně obměňováno mimořádně cenným barokním, rokokovým a klasicistním mobiliářem a nástěnnými malbami, které však byly později zabíleny nebo zničeny. Cennou památkou je malba křížové cesty od malíře F. A. Sebastiniho z roku 1782.

¹⁴⁷ Miloš Trapl, *Panství losinských Žerotínů v 16. a 17. století*, in: *Sborník prací k sedmdesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka*, Olomouc 1968, s. 67–75, zde s. 68.

¹⁴⁸ Panství bludovské, rudské a dalších 15 obcí. Prodej uskutečnili poručníci Ladislava Veleny ve snaze zachránit zadlužené zábřežské panství.

¹⁴⁹ Polách, Bludov (pozn. 40), s. 34; Spurný – Fiala – Hosák et al. (pozn. 22), s. 202.

¹⁵⁰ Richard Jašš, *Malý průvodce historií lázeňství ve Velkých Losinách*, Velké Losiny 2007, s. 10–11.

V nastalé éře baroka vzrostla obliba městských paláců, avšak venkovská sídla nijak neztratila dominantní pozici v rámci souboru šlechtických držav. Dále plnila funkci předně hospodářského a ekonomického zázemí šlechtice a rovněž příležitostného obydlí.¹⁵¹ Vzrůstaly nároky na další hospodářská stavení, které uspokojovaly nově budované sýpky. Na losinském panství jedna vznikla při zámeckém areálu hned z počátku budování Jana Ludvíka v letech 1729–1730,¹⁵² který v nastíněném milieu soustředil velkou pozornost na správu nabytých statků.¹⁵³ Dosud se na řešení správních záležitostí majitelé Losin podíleli skrze vrchnostenské úředníky, kterým udělili souhlas či zamítnutí předložené záležitosti. Jan Ludvík měl ambiciózní snahu vybudovat funkční správní systém, na niž navazuje soupis pořizovaný v rozmezí let 1735–1739, obsahující detailní popis všech vlastněných pozemků. Spis, sloužící rovněž pro reprezentaci důsledné správy, se skládá ze tří částí – úvodní text, soupis veškerého obyvatelstva a celkem 16 rukopisných map. Značná pozornost byla kladena na přesné vymezení hranic, zejména vůči sousedícím panstvím. Spis je zcela ojedinělým pramenem tohoto druhu pojící se s losinským panstvím, který přesně zachycuje historicko-geografickou situaci s možností detailního vyčtení hospodářských a sociálních poměrů první poloviny 18. století.¹⁵⁴ Součástí spisu byla velkoformátová nástěnná mapa¹⁵⁵ přibližující rozsah losinského a vízberského panství v době Jana Ludvíka, která je aktuálně zavěšena v obrazové galerii v prvním podlaží vysokého zámku.¹⁵⁶ Na mapě je možno rozeznat krom detailních vedut velkolosinského a vízberského zámku, umístěných ve spodní partii, několik menších již zaniklých panství, jež mohly plnit funkci loveckých zámečků či odpočinkových míst, které využívala šlechta na cestách.

Jan Ludvík ze Žerotína přispěl Velkým Losinám také stavební fundací. O vybudování vrcholně barokní zahrady a nové honosné kaple přímo v zámeckém areálu pojednám dále v rámci stavebních dějin zámku, ale mimoto nechal v letech 1725–1730 zbudovat kapli sv. Kříže při losinském kostele [25]. Osmihranná stavba v plně barokním stylu napříště měla plnit funkci nové rodinné hrobky, a to až do roku 1931.¹⁵⁷ Ze světské sféry se postaral o revitalizaci lázní, které z dob konce 16. století zchátraly a vyžadovaly modernizaci. Roku 1741 tak nechal původní kruhovou lázeňskou budovu zvanou Rundung rozšířit a zvýšit. V novém poschodí se nacházely pokoje pro hosty.¹⁵⁸

V roce 1802 bylo panství odprodáno knížeti Karlu z Lichtenštejna a Losiny na dlouhou dobu ztratily postavení hlavního sídla vrchnosti. V prvním desetiletí započal kníže s demolicí na údržbu a finance nákladné francouzské barokní zahrady, kterou nahradil módním anglickým parkem. Samotné Losiny nabyly provinčního rázu, který trval do konce vlastnění Lichtenštejny roku 1848. Losiny se poté staly součástí šumperského okresního hejtmanství a přestaly plnit funkci správní obce kraje. Zrušením nevolnictví klesla také výdělečnost panských podniků. Provoz ukončil zámecký mlýn při severní straně zámku, na jehož místě

¹⁵¹K tomu např. Tomáš Knöz v úvodu kapitoly o renesančním zámku v Rosicích, viz Tomáš Knöz, *Renesance a manýrismus na zámku v Rosicích*, Brno 1996, s. 29.

¹⁵²Jana Štolfová, *Umění a architektura na losinském panství Žerotínů ve 2. třetině 18. století* (Diplomní práce), FF UPOL, Olomouc 2015, s. 27–28.

¹⁵³Následujícím stavebním obdobím na losinském panství, tedy po smti Jana Jáchyma se věnuje recentní diplomní práce J. Štolfové, viz Štolfová, *Umění a architektura* (pozn. 152).

¹⁵⁴Richard Sedláček, *Žerotínské panství Velké Losiny v mapovém zobrazení z roku 1739*, *Severní Morava*, sv. 82, Šumperk 1991, s. 8–16.

¹⁵⁵Mapa je zhotovena z papírového kartonu o rozměrech 287 x 336,5 cm. Je malována tuší a barevně kolorována. Okraje jsou opatřeny zdobnými parergy včetně německy psaného dedikačního nápisu hraběti Janu Ludvíku ze Žerotína s datací dokončení mapy dne 18. března 1739.

¹⁵⁶Zuzana Nováková, *Hospodářská mapa losinského a vízberského panství, Písemná a fotografická dokumentace o konzervaci a restaurování velkoplošné nástěnné mapy ze sbírek Štátího zámku Velké Losiny*, Pardubice 2006, s. 1–7.

¹⁵⁷Ve stěnách ochozu bylo umístěno třicet čtyři pohřebních nik. Zemřelí příslušníci rodu Žerotínů byli pohřbíváni do výklenků v rakvích či schránkách a zadržíváni. Jméno architekta je prozatím neznámé. Souhrn dosud známých poznatků provedla recentně Štolfová, *Umění a architektura* (pozn. 152), s. 26.

¹⁵⁸Josef Sajner – Vladimír Křížek, *Lázně Velké Losiny. Dějiny, přítomnost, přírodní zdroje*, Praha 1973, s. 26.

byla počátkem 19. století zřízena mlýnská zahrada. Vaření piva zastavil v roce 1911 požár. Velké Losiny přestaly být v době industrializace konkurenceschopné také svou polohou, která kdysi ochránila zámek, ale v nové době přispěla k utlumení zájmu. Obec se pomalu začala vracet zpátky do doby, kdy zde žádný velký zámek nestál, kdy zde nesídlili jedni z největších velmožů země.

4 Nástin stavebních dějin

Následující kapitola se pokusí shrnout z dosud publikovaných studií dějiny stavby zámku ve Velkých Losinách, s akcentem na příslovce dosud, neboť se v době uzavření této práce chystá zveřejnění nového stavebně-historického průzkumu pod vedením Tomáše Vítky.¹⁵⁹ Některá nová dílčí zjištění jsou ale dostupná již nyní¹⁶⁰ a budou na příslušných místech v textu zohledněna.¹⁶¹

Také slovo nástin v názvu této kapitoly není zcela prvoplánové. Převzala jsem jej jednak ze samotného SHP Zdeňka Gardavského, kde hned na první straně najdeme kapitolu s názvem *Nástin problematiky historického konstruktivního vývoje vysokého a nízkého zámku*,¹⁶² a druhé ponouknutí mi dal brněnský historik Tomáš Knoz ve své knize *Renesance a manýrismus na zámku v Rosicích*.¹⁶³ Ten kapitolu o dějinách objektu doplnil rovněž slovem nástin, a přispěl navíc zamyšlením o důležitosti použití a zdůraznění tohoto pojmu v rámci tak složitého procesu, jakým snaha o proniknutí do dějin stavby nepochybně je.

Následující řádky představí stavbu jako složitou soustavu zámeckých objektů, jejichž vývoj procházel mnoha etapami o několika stavebních fázích. Díky tomu můžeme dodnes na mnoha místech velkolosinského zámku pozorovat nesourodé srostlice a špatnou návaznost etap z několika stavebních zásahů, které jsou důsledkem neustálé potřeby po vzrůstajícím komfortu a přizpůsobování stavby novým trendům a potřebám jednotlivých majitelů.

4.1 Původní sídlo

O pravděpodobné existenci tvrze již na počátku 15. století bylo zmíněno již v předcházející kapitole. Výraznou tvarovou anomálií na vnější straně východního křídla ozřejmuje Gardavský tezi o zakomponování staršího útvaru do nové stavby. Teorii také přispívá fakt, že bourání či stavění na zelené louce bylo dražším podnikem než právě využití starší zástavby.¹⁶⁴ Tato tvrz pravděpodobně pocházela až z padesátých let 15. století a byla o půdorysu okrouhlice, respektive deformovaného oválu o přibližně severojižní ose.¹⁶⁵ Samotná tvrz patrně prodělávala bohatý stavební vývoj.¹⁶⁶ Objekt, ve kterém možná zprvu sídlil Jan starší ze Žerotína, měl v podstatě splývat s východním křídlem pozdějšího zámku.¹⁶⁷ Patrně nevyhovující podmínky pro život moderního renesančního šlechtice, (obecná) touha po odpovídající osobní a rodové reprezentaci a vůbec budoucí tváře centra losinského dominia zapříčinily rozjetí mohutného stavebního podniku, na jehož konci stál vysoký zámek téměř v též podobě, v jaké jej známe i dnes.

¹⁵⁹ Předchozí stavebně-historické průzkumy zpracovali Eliáš (pozn. 35) a Gardavský, Stavebně historický průzkum (pozn. 36). Oba se soustředily na zběžný povrchový průzkum. U zmíněného nového SHP pod vedením Tomáše Vítky se díky rozsáhlým výzkumům předpokládají zcela nové poznatky.

¹⁶⁰ Za odkaz na nejnovější dendrochronologický průzkum děkuji Jiřímu Doupalovi.

¹⁶¹ Za pomoc na této kapitole děkuji Tomáši Vítkovi.

¹⁶² Gardavský, Stavebně historický průzkum (pozn. 36).

¹⁶³ Knoz, Renesance a manýrismus (pozn. 151).

¹⁶⁴ K tomu například Josef Petráň (ed.), *Dějiny hmotné kultury II/1*, Praha 1995, s. 223–224.

¹⁶⁵ Gardavský, Stavebně historický průzkum (pozn. 36), s. 3.

¹⁶⁶ Zde vychází Gardavský ještě z Eliáše, viz Gardavský, Stavebně historický průzkum (pozn. 36), s. 4.

¹⁶⁷ Teorii o vměštění staré tvrze do nového objektu se snažil vyvrátit historik Drahomír Polách tvrzením, že jediná tvrz stála poblíž losinského kostela (a patrně tam skutečně stála, jak dokládá seskupení tří oválů na mapě z roku 1739, kterou rozvádím již v kapitole Zrod losinského dominia, viz s.). Z hlediska dobové bezpečnosti by bylo rovněž logické umístit panskou obytnou jednotku blíže centru obce, než přibližně o dva kilometry dále. Viz Polách, Bludov (pozn. 40), s. 26.

4.2 Zrození zámku

Jednou z dosud nevyřešených otázek je právě počátek samotné výstavby za Jana staršího. Díky známým rekonstrukcím předchází tvrze (té v místech dnešního zámku), která údajně prošla několika většími stavebními úpravami od devadesátých let 15. století až po čtyřicátá léta 16. století,¹⁶⁸ je možné si představit – vůči asi obecně vnímanému obrazu o vždy zastaralé tvrzištní zástavbě – celkem dynamické prostředí, do kterého byl Jan starší z Žerotína uvržen.

Zámek prodělal již zpočátku výstavby těžko rozklíčovatelný vývoj o několika stavebních etapách v poměrně krátkém časovém horizontu, za který patrně může změna stavebních plánů ještě před samotným dokončením. Počátek přestavby tvrze je kladen přibližně k roku 1577, přestože důkazy nejsou valně přesvědčivé.¹⁶⁹ Jan již drahnou dobu na Losinách pobýval a stihl tak vybudovat dostatečné zázemí pro budoucí stavební podnik, a to zejména aktivním hospodařením a sehnáním pracovních sil. Novostavba začala růst ze stávající tvrze, kterou do sebe pojmul východní křídlo budoucího tříkřídleho zámku [10]. Jihozápadní část staré zástavby byla uřata v místech dnešní jižní a západní nádvorní stěny a na severu začalo vyrůstat zcela nové křídlo, svírající s východním křídlem pravý úhel dvouramenným schodištěm.¹⁷⁰

Přibližně v místech dnešního vnějšího obvodu nízkého zámku obíhala nízká hradební zeď se střílnami, která se objevuje ještě na vedutách z poloviny 18. století a zanikla patrně v rámci Lichtenštejnské rekonstrukce [7]. Při této hradbě byly vystavěny hospodářské budovy, konírny, stáje a další asi prvořadě užitkové stavby. Několik z nich z rubové strany hradby patrně ustoupilo pozdější výstavbě barokního nízkého zámku. Celý komplex tak byl rozdělen na severní část určenou k obývání a jižní část hospodářskou.¹⁷¹

Následovala výstavba křídla západního, která vysoký zámek povýšila do výsledné podoby pozdně renesančního typu otevřeného sídla na půdoryse písmene U. Než byl ale zámek celkově dokončen, došlo k několika zásadním změnám stavebních plánů. Ty spadají pravděpodobně do doby svatby stavebníka Jana staršího s Annou Žabkovnou z Limberka, kdy se jednak stabilizovala Žerotínova finanční situace a sama přítomnost nové šlechtičny zpravidla vyžadovala úpravy jejího nového obydlí. Právě k této události z roku 1586 se také váže vůbec první zmínka o „zámku“,¹⁷² což snad může znamenat, že stavba již směřovala ke své nové a zcela odlišné identitě.¹⁷³

¹⁶⁸ Gardavský, *Stavebně historický průzkum* (pozn. 36), s. 4.

¹⁶⁹ Počátek stavby je odvozován zmínkou ještě o "tvrzi" v urbáři z roku 1577. Haubertová (pozn. 126), s. 27 (pozn. 9).

¹⁷⁰ Za tyto informace srdečně děkuji Mgr. Tomáši Vítkovi. Gardavského hypotéza o vystavění samostatně stojícího západního traktu (budoucího západního křídla) a následného propojení obou částí severním křídlem je již překonána novými výzkumy.

¹⁷¹ Gardavský, *Stavebně historický průzkum* (pozn. 36), s. 3–5.

¹⁷² Názvu "zámek" je užito v souvislosti s připsáním nadvěna na losinský zámek při příležitosti uzavření nového manželství, viz Polách, *Osudy losinských paní* (pozn. 53), s. 37. Termínů hrad a zámek se však používalo velmi frivolně, viz. Ondřej Jakubec, *Renesanční zámek v proměnách raně novověké architektury českých zemí*, in: Michal Konečný (ed.), *Na věčnou paměť, pro slávu a vážnost: renesanční aristokratická sídla v českých zemích ve správě Národního památkového ústavu*, Kroměříž 2017, s. 51–83, zde s. 57–58.

¹⁷³ K tomu kulturní historicko-sémantická analýza historika J. Macka, srov. Josef Macek, *Hrad a zámek. Studie historicko-sémantická*, *Český časopis historický* 90, Praha 1992, s. 1–16; Robert Novotný, K Mackově pojetí hradu a zámku, *Mediaevalia historica bohemica* 7, Praha 2000, s. 191–199.

4.3 Pozdní renesance a ozvěny manýrismu

Dokončení následující stavební etapy je datováno rokem 1589 [11], vkomponovaným do sgrafita vnější strany východního křídla zámku, a týž letopočet psaný římskými číslicemi byl vytesán do kamenné desky nad druhotně osazeným gotickým portálkem při téměř křídle [12]. Fakticky byl ale zámek téměř do konce 18. století jedním velkým stavenišťem a k celkovému dokončení přitom nikdy nedošlo. Ale zpátky do doby Jana staršího. V těchto datech vymezených přibližně čtyřech letech (1586–1589) proběhla asi nejintenzivnější stavební aktivita v rámci celých dějin stavby velkolosinského sídla. Patrně byl zprvu zámek postaven do úrovně druhého patra a zastřešen soustavou sedlových střech s vikýři (které umožňovaly půdnímu prostoru najít bohaté využití) a celoplošně (včetně nádvorních stran) pokryt sgrafitem. Typicky renesanční zdobná fasáda byla do hloubky subtilní, ale zároveň pevná, oproti dnes viděné rekonstrukci z konce 20. století, kdy jsou sgrafita na všech křídlech již poškozena.¹⁷⁴ Fasády nesou také další faktické fragmenty následných stavebních úprav. Ze svých zdobných rámců vysunutá okna nejstaršího východního křídla jsou explicitním přiznáním následného vnitřního přepatrování, které spadá do nového plánu na vybudování vrcholně renesančního typu zámku s arkádovým nádvořím,¹⁷⁵ pro které bylo mimo jiné nutné mít všechna podlaží ve stejné výši [10]. Dosud byla vnitřní dispozice ve staré tvrzíštní části koncipována asi jako novodobý *raumplan*, kdy místnosti byly položeny v různých výškách a spojovaly je vyrovnávací schůdky. Problematičnost interiérových vztahů se projevila nejen ve staré gotické části, ale nedořešené byly také provozní komunikace v navazujícím křídle severním.¹⁷⁶ Vnitřní přestavbě tak neunikla podstatná část zámku. Ke vzhledovému sjednocení přispělo zmenšení některých oken (patrných běžným pohledem kupříkladu v dnešní knihovně v prvním patře) [13] a osazení okenních i dveřních otvorů jednotným typem kamenného ostění.¹⁷⁷ Na dodatečné rozhodnutí odkazují také změny v systému zastřešení jako nevyplněné otvory ve zdech určených pro střešní konstrukci.¹⁷⁸

Dalším přímým dokladem velkých stavebních zásahů této po-svatební stavební etapy je vertikální spára nesvázaného zdiva v přístěnku pod schody, který je přístupný z přízemí severní vnější fasády. Aktuální hypotéza zní, že v rámci několika málo let po zbudování západního křídla vysokého zámku došlo k jeho téměř celkovému zbourání a nově bylo vysunuto ze stavby tak, aby došlo k rozšíření koutového schodiště. Proporcčně tak již odpovídalo symetricky umístěnému schodišti v křídle východním.¹⁷⁹ Dokladem je také přerušení sgrafitových okenních rámců novou obvodní zdí [14] a odlišně pojatá výzdoba v manýristických tendencích: fasáda již není celoplošně pokryta sgrafitem, ale omítnuta na bílo a sgrafito se objevuje pouze jako okrasné flankování oken. Po dokončení západního křídla se přistoupilo k vybudování arkádových ochozů, a to právě od západního křídla postupně k východnímu. Zámek byl poté nově zastřešen sedlovou střechou krytou šindelem a na obou jižních průčelích osazen zdobnými členěnými štíty. Celý zámek nově

¹⁷⁴ Viz Jašš, *Dokončení obnovy* (pozn. 27), s. 12–13.

¹⁷⁵ Výstavbu nádvorních arkád řadí Gardavský až do období Janova nástupce Jana Jetřicha ze Žerotína. Za důkaz jejich dodatečného přistavění považuje oblast nároží západního křídla, kde přimknutí arkád narušuje kvádrovou bosáž v jejím vertikálním průběhu. To se nyní po dendrochronologickém průzkumu krovu jeví nepravděpodobné a samotné arkády patrně vznikly ještě před druhotným zastřešením celého objektu. Dřevo krovů nad všemi křídly vysokého zámku je shodně datováno do přelomu let 1587/8. Databáze datovaných objektů volně k nahlédnutí zde: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1pcNCqRSMKne7i96OwXOkWSJasqsRmSiAa-B3tB_LtIA/edit#gid=1153557557, vyhledáno 29. ledna 2017. Za upozornění děkuji Bc. Jiřímu Doupalovi.

¹⁷⁶ O moravských renesančních stavbách a jejich typickým spojením gotického jádra s renesanční fasádou píše např. Hubala (pozn. 25), s. 114–167.

¹⁷⁷ Gardavský, *Stavebně historický průzkum* (pozn. 36), s. 7.

¹⁷⁸ Místy nelogické vazby krovů odkazují spíše na neobratnou stavební dovednost patrně místních dělníků. Za objasnění děkuji Mgr. Tomáši Vítkovi.

¹⁷⁹ Zde děkuji správci velkolosinského zámku Bc. Jiřímu Doupalovi, který mne upozornil na výsledky nejnovějších dendrochronologických průzkumů.

obíhala módní bohatě zdobená korunní lunetová římsa a už jen ta zámek povýšila na dobově vysoce reprezentativní šlechtické sídlo.

Patrně poslední stavební realizací Jana staršího ze Žerotína po roce 1600 byla věž. Soudí se tak dle napojení na hmotu zámku, kdy do jižního nároží západního křídla objekt zasahuje co nejméně. Téměř nezávislá stavba na půdorysu nepravidelného kruhu má samostatný vstup z přízemí a do pater zámku je napojena jen opatrně – v prvním patře sic vstupem přímo z nároží, ale ve druhém patře již spojovacím článkem. Věž dala zámku charakteristickou podobu, zapamatovatelný obrys a dominantní postavení v krajině.

Do doby počátku 17. století je běžně datována také pozdně renesanční zahrada, jejíž podélná osa navazuje kolmo k západnímu křídlu zámku.¹⁸⁰ První známá zmínka o zahradě ale pochází až z mapového zobrazení k roku 1739 [6], v níž je zachycen půdorys jak nové okrasné a kuchyňské zahrady (Neue Lust- und Kochelgarten), tak staré okrasné zahrady (Alte Lustgarten). Značně protáhlá podélná osa zahrady v tendencích manýrismu společně s osmi příčnými dělí plochu na čtrnáct pravidelných polí, přičemž v místech křížení můžeme předpokládat umístění drobných zdobných objektů.¹⁸¹

Janův nástupce Jan Jetřich převzal správu losinského panství k roku 1612. Stavební práce patrně započal kultivací hospodářských objektů v místech pozdějšího nízkého zámku, kdy tyto stavby v podstatě spojil do souvislého traktu. K samotné proměně v nízký zámek se přistoupilo ale až ve druhé polovině 17. století, po skončení třicetileté války a následném opadnutí hrozby švédských vojsk. I přes patrně jednotlivý vzhled objekt stále plnil předně hospodářskou funkci.¹⁸² Stavební nerovnosti na několika místech dnešního nízkého zámku rovněž poukazují na postupný stavební vývoj, přičemž jihozápadní nároží bylo patrně po dlouhou dobu průjezdné.¹⁸³

4.4 Sláva baroku!

Třicetiletá válka se díky umístění Losin mimo významné dopravní a vojenské cesty a dobrým diplomatickým vztahům s panovníkem zámku nijak nedotkla. V tomto a následujícím období švédské okupace, kdy byli Žerotínové plně zaujati řešením hrozby konfiskace panství, veškerá stavební aktivita přirozeně utichla. Obnovila se až se smělými plány Přemyslava III. ze Žerotína, který losinské panství po konverzi ke katolictví převzal v roce 1652.¹⁸⁴ O dva roky později na zámku již úřadoval společně se zbožnou katoličkou Alžbětou Juliánou, rozenou hraběnkou z Oppersdorfu. Možná právě na její popud se rozhodl vybudovat tzv. malou kapli, obdélný objekt s polygonálním závěrem vystupující z hmoty zámku, jejíž vchod navazuje kolmo k hloubkové ose západního křídla. Práce byly zahájeny asi ve druhé polovině roku 1658 a trvaly zhruba do září 1659. Postupné dekorování a zařizování mobiliářem probíhalo rok následující.¹⁸⁵ Dodnes je v kapli umístěn také původní oltářní obraz Anděla strážného z roku 1661 od dvorního malíře losinských Žerotínů Abrahama van Lissau, jehož unikátní soubor rozměrných pláten s portréty loveckých trofejí či koní dodnes

¹⁸⁰ Ucelený popis vývoje losinských zahrad podává bakalářská práce P. Ženožičkové – Ženožičková (pozn. 32).

¹⁸¹ Zdeněk Gába – Miluše Berková (red.), *Velké Losiny. 650 let*, Šumperk 2001, s. 113; další literatura tamtéž, s. 126.

¹⁸² Gardavský, *Stavebně historický průzkum* (pozn. 36), s. 8.

¹⁸³ O možnosti, že v tomto místě vedl hlavní vstup do zámku Drahomír Polách, *Proměny losinského zámku ve třetí čtvrtině 17. století*, Zprávy vlastivědného muzea v Olomouci, č. 302, Olomouc 2011, s. 106–121, zde s. 107.

¹⁸⁴ Gardavský, *Stavebně historický průzkum* (pozn. 36), s. 9.

¹⁸⁵ Nejnovější dějiny za Přemyslava III. rekonstruoval D. Polách, více viz Polách, *Proměny* (pozn. 183).

najdeme rozesetý po celém zámku.¹⁸⁶ Z osobní Alžbětiny sbírky se dochovalo také několik vzácných devocionálií jako kupříkladu replika sošky Panny Marie Alttötínské.

O velice dobré finanční situaci svědčí také nákladná raně barokní rekonstrukce okrasné zahrady za západním křídlem vysokého zámku, kladená přibližně do let 1667 a 1668. Tak zvaný „*velký vodní chór*“, ústřední bod celé zahrady, jehož dochované torzo tvaru kvadrilobu se dnes nachází na nádvoří [15], byl vytvořen již v roce 1662 kameníkem Mathiasem Paderem z Mírova. Původně byla navíc patrně opatřena cibulovitou střechou [16] a tvořila tak jakýsi altán. Na losinském obraze sv. Floriána [17] v kapli je objekt znovu zachycen na svém původním místě, tedy v zahradě, ale již bez střechy.¹⁸⁷ V témže roce, kdy se práce přesunuly do zahrad, byl postaven nový dům zahradníka a hospodářské zázemí losinského zámku bylo posíleno přestavbou pivovaru východně od zámku.¹⁸⁸

Významným zásahem do nádvorního interiéru byla přístavba arkád nízkého zámku v roce 1663. Ten byl zprvu dostavěn v místech průjezdného nádvoří a následně osazen 36 kamennými pilíři s arkádovými oblouky. Záhy Přemek III. započal s výstavbou letohrádku (Lusthaus) před jižním průčelím zámku, o kterém jsou známy prozatím jen kusé informace. Letohrádek byl umístěn v květinové zahradě, která byla součástí zahrady okrasné. Střecha musela mít dle doložených účtů dvě věžičky a v interiéru se nacházely čtyři sochy z kamene olomouckého sochaře Františka Zürna. Posléze byl objekt doplněn dalšími uměleckými objekty v interiéru i zámeckém okolí.¹⁸⁹ Zanedlouho se letohrádek snad proměnil v samostatnou obytnou jednotku.¹⁹⁰ Do doby Přemka III. se klade také stavba panského domu o blíže neznámé podobě (dnes empírové křídlo)¹⁹¹ a doložené je také vybavení zámku hodnotným mobiliářem, v některých místnostech intaktně dochovaným, a také zelená keramická kamna v obytných pokojích vysokého zámku pocházejí z této doby.

Nové zásahy do exteriérové podoby zámeckého areálu provedl až Přemkův syn Jan Jáchym, úspěšný dvořan ve službách vídeňského dvora, který do Losin přinášel svěží evropské umělecké trendy. Dva roky po převzetí správy, tedy k roku 1693, navázal na práci otce a děda ve výstavbě nízkého zámku jeho výškovým sjednocením do úrovně prvního patra. Ten dosud patrně tvořilo několik objektů s různými funkcemi, ale již ne hospodářskými (ty byly od zámku odsouvány do samostatných hospodářských dvorů, uvádí se zde ale naopak možnost kočárovny a jezdecké stáje). Odkryté fragmenty sgrafit v chodbě prvního patra dokládají dodatečné vybudování arkád v patře, které byly k nízkému zámku připojeny až ve třicátých letech 18. století a ustanovily tak konečný rytmus nádvoří, jak jej známe dodnes.

Pouze díky patrným nerovnostem terénu v dnešním anglickém parku jihovýchodně od zámku můžeme pozorovat střípky slavné vrcholně barokní zahrady [18, 22], kterou nechal zbudovat syn Jana Jáchyma Jan Ludvík ze Žerotína. Práce započly v roce 1733 a k dokončení šly k roku 1742.¹⁹² Archivy k tomuto roku

¹⁸⁶ Malíř nizozemského původu Abraham van Lissau působil ve službách Přemyslava III. záhy od jeho převzetí panství v roce 1654 a odešel patrně v roce 1669, kdy jej krátce vystřídal Prosper Franz de Mus. O Lissauovi nenáme žádné další informace než ty, které o něm vypovídají jeho specifické obrazy. Pravděpodobně byl vyučeným portrétistou, neboť jeho silné stránky se realizovaly v detailu. Maloval nicméně na Žerotínovo přání šlechtické portréty, moralistní scény, podobizny koní a divokých zvířat a v neposlední řadě je autorem souboru posmrtných portrétů. Viz Polách, *Proměny* (pozn. 183), s. 106–121.

¹⁸⁷ Můžeme na tomto místě zdá se polemizovat, jestli jde na uvedených vyobrazeních o týž objekt. Zastřešená „verze“ potřebovala vchod, stupní dveře, které na prvním příkladu také zřetelně vidíme. Pozdější kvadrilob ale viditelné známky po vstupním otvoru nejeví. Nové průzkumy snad objasní zatím opomíjené téma tohoto nádvorního objektu.

¹⁸⁸ *Ibidem*, s. 107.

¹⁸⁹ *Ibidem*, s. 107–108.

¹⁹⁰ Gardavský, *Stavebně historický průzkum* (pozn. 36), s. 10.

¹⁹¹ Turková (pozn. 18), s. 65.

¹⁹² Syntézu všech dosavadních poznatků o barokní zahradě recentně provedla Štolfová, *Umění a architektura* (pozn.

dokládají výplaty za kanály, dřevěné kaskády, groty.¹⁹³ K zahradám budovaných v baroku nedílně patří bohatá sochařská složka, pro kterou byli do Losin osloveni význační na Moravě působící umělci jako Sebald Kappler,¹⁹⁴ Jan Jiří Lehner¹⁹⁵ a později Jan Jiří Heinz.¹⁹⁶ Zahrada o rozloze 1,82ha byla lemována zakrslými stromky a pomerančovnicemi. Na severním konci podélné osy zahrady se nacházela reprezentativní brána, po jejímž projití se návštěvníkovi otevřel výstřední pohled na důmyslný komplex plný vodních ploch, vodotrysků, kamenosochařského dekoru a cizokrajných květin. Nacházely se zde dvě budovy oranžerie a šestistupňová kaskáda se sochami trpaslíků (dnes umístěných na zámeckém nádvoří), kterou doplňoval protější kaskádový vodopád o dvaceti stupních na samém jižním cípu [19]. Nad ním se tyčila grota osazená monumentální sochou ležícího Tritóna. Nacházely se zde také sochy Neréoven, alegorie čtyř ročních dob a alegorie Bolesti (Aktaión) a Síly (Samson se lvem), které jako jedny z mála najdeme dodnes (ale sekundárně umístěné) v zámecké zahradě [20].

Inspirován tou krásou sepsal Salvator Ignazio Pintus oslavnou báseň *Il Giardino di Ullersdorf*, kde neváhá losinskou zahradu přirovnat k italským zahradám v Tivoli.¹⁹⁷ Jedním ze soudobých dokladů její podoby je již zmiňovaná mapa Kryštofa Glaubitze z roku 1739,¹⁹⁸ kde v rámci připojeného pohledu na zámek zachytil severní vchod s dvěma pavilony [21] a na samotné mapě je fragmentárně dochován její půdorys ve tvaru obdélníku s rovnoramenným trojúhelníkovým vrcholem. Detailnější popis půdorysu poskytuje mapa z urbáře z téhož roku, včetně situování zahrady v kontextu zámeckého objektu [6]. I tak výstavní dílo, jakým zahrada musela být, mělo své stinné stránky. Její zbudování bylo finančně vysoce nákladné a Žerotínové tak měli krom chlouby také velké dluhy. Rovněž vysoké požadavky na chod a údržbu vedly Lichtenštejny brzy po koupi Velkých Losin k přebudování zahrady na módnější a méně náročný anglický park [23].

Jan Ludvík dále zasáhl do vnitřního uspořádání západního křídla zámku vestavbou nové kaple v rozmezí let 1738 a 1742.¹⁹⁹ Starší tzv. malá kaple patrně nevyhovovala svými až intimními rozměry narůstající potřebě veřejných bohoslužeb, proto byl v její blízkosti vymezen prostor pro kapli novou a již zcela poplatnou stylu vrcholného baroka. Nové kapli vyhradili místnosti v patře nad sebou při jižní straně východního křídla, které byly sjednoceny stržením stropu. Dispozice přejímala tvar původních místností a ve zbytku spoléhala na schopnost barokního iluzionismu. Úsilí navodit iluzi reálné existence duchovního prostoru vyvíjely konvexně-konkávními tvary rozhýbané stěny, korunované nástropní freskou s nebeskou bání a andělskými postavami adorujícími jméno Ježíš. Zvenčí však vestavba není nijak patrná, jelikož zůstala

152), s. 31–33.

¹⁹³ Archivní prameny nejen k barokní velkolosinské zahradě jako první zpracoval Kotrba (pozn. 26), s. 395–396. Losinskou zahradou se zabývala především Renata Fifková, např. idem, *Vrcholně barokní zámecká zahrada ve Velkých Losinách*, Cour d'honneur: Hrady, zámky, paláce, č. 1, Praha 1998, s. 52–54.

¹⁹⁴ V losinské zahradě Kappler zrealizoval devět labutí na zahradní vodotrysk, čtyři vázy na zadní grotto, hvězdnicová a obdélná kamenná zrcadlová pole po stranách velké kaskády. Větší Kapplerovy práce najdeme v samotné obci Velké Losiny, například sochu sv. Jana Nepomuckého (1714) a Kalvárii (1725). K nim Štolfová, *Umění a architektura* (pozn. 152), s. 19, 25.

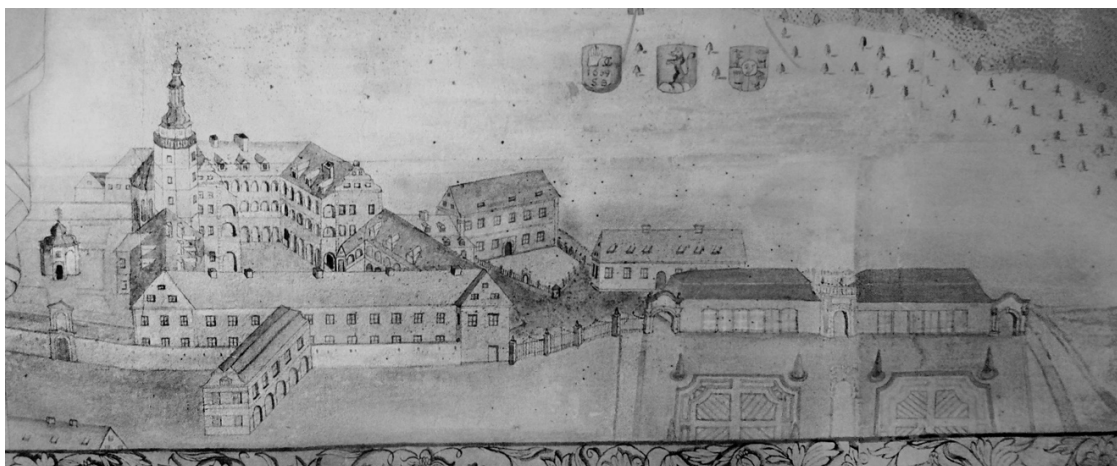
¹⁹⁵ Lehner je autorem celkem šesti soch, z nichž Alegorie čtyř ročních období byla poškozena již před dokončením zahrady. Zbylé dvě sochy v nadživotní velikosti, Alegorie Síly a Bolesti, jsou z pískovce, stojící na žulovém krychlovém soklu, který je v horní části členěn římsou. O nich více Štolfová, *Umění a architektura* (pozn. 152), s. 34–35.

¹⁹⁶ Heinz pracuje na sochařské výzdobě groty nad velkou kaskádou. Realizoval zde putty a vázy, později také sochu ležícího Tritóna. Roku 1739 vznikly dvě mořské panny stojící v mušli a držící nad sebou korunu pro malou kaskádu a roku 1740 Heinz nahradil čtyři zničené sochy ročních dob od Lehnera. Jeho realizace viz Štolfová, *Umění a architektura* (pozn. 152), s. 35–37.

¹⁹⁷ Salvator Ignazio Pintus, *Il Giardino di Ullersdorf. Poemetto in versi sciolti composto, e diviso in VI. canti*, Brno 1784.

¹⁹⁸ Velkoformátová nástěnná mapa z roku 1739 je umístěna v dnešní obrazové galerii vysokého zámku.

¹⁹⁹ Kapli se zabývá například diplomní práce J. Štolfové, *Zámecká kaple Panny Marie ve Velkých Losinách* (diplomní práce), FF UPOL, Olomouc 2012.

Na detailu mapového zobrazení velkolosinského panství z roku 1739 jsou za střechami zahradních skleníků a v levém dolním rohu viditelné budovy, které Lichtenštejnové, patrně z důvodu ztráty funkce, nechali odstranit.

zachována původní renesanční okna. Kaple je orientována oltářem na jihozápad. Kúr (panská tribuna), posazený na severní straně, na něj vede přímý vstup z arkádového ochozu, je zároveň vstupem do staré kaple. Jeho umístěním byli šlechtici odděleni od parteru dostupného méně urozeným věřícím vlastním vchodem z nádvoří.

Dochované účty prozrazují, že stavebník nešetřil prostředky na nákup drahých materiálů, což svědčí o touze zanechat po sobě vysoce hodnotné dílo. Na zámek se dovážely drahé barvy mnoha odstínů a plátkové zlato z Olomouce i vzdálenější Vratislavi.²⁰⁰ K samotné výzdobě byli krom několika štukatérů a mramorářů přizváni také významné umělecké osobnosti jako Jan Kryštof Handke, který obě kaple kaple vyzdobil unikátními nástrojnými freskami. Rokokový oltář z umělého mramoru, nesoucí mimo jiné byzantizující *Pannu Marii Starobrněnskou*, je dílem „*herr Bildhauer Winterhalter*“ – patrně tedy Antonína Winterhaldera (1745–1805), bratra známějšího Josefa Winterhaldera staršího.²⁰¹ Kamenické práce zhotovil olomoucký měšťan Jan Ignác Rokitzký.²⁰²

Kolem roku 1743 byly stavební práce u konce. Barokizace zásadně nevstoupila do organismu zámku a skončila téměř symbolicky zřízením nové kaple. Její výstavba byla skoro nutností, neboť se stala konečným projevem nové panské konfese a zásadním činitelem pro vnímání nové rodové historie. Novou kapli chtěl ostatně zřídit již Přemek III., jeho žádosti k roku 1673 však nevyhověla konzistoř.²⁰³

4.5 Od Lichtenštejnů po Národní kulturní komisi

Za nových majitelů (zámek byl odprodán Žerotínů v roce 1802) se zásadně proměnila předně funkce celého velkolosinského panství. Lichtenštejnové obývali pohodlnější nízký barokní zámek a starý vysoký renesanční zámek již sloužil pouze k ubytování správce a podobným funkcím. Celé sídlo tak nově nabylo charakter úředního velkostatku. Stavebně vstoupili Lichtenštejnové do zámeckého areálu skromnou

²⁰⁰ Viz Kotrba (pozn. 26), s. 395.

²⁰¹ Monografie Martina Pavlíčka o Josefu Winterhalderovi okrajově rozebírá také osobnost jeho bratra Antonína. Martin Pavlíček, *Josef Winterhalder st. (1702–1769)*, Brno 2005.

²⁰² Viz Kotrba (pozn. 26), s. 400.

²⁰³ Viz Kotrba (pozn. 26), s. 401.

úpravou tunelu mezi východním a empírovým křídlem zámku, rekonstrukcí vstupní brány nízkého zámku a novým koutovým schodištěm mezi jeho jižním a východním křídlem. Posledním zásahem byla renovace zmíněné budovy východně od zámku (dnes obřadní síň) v duchu pozdního empíru. Zásadních změn sídlo dostalo během 18. a 19. století především odstraněním několika již patrně nepoužívaných či nefunkčních objektů, jako byl pivovar, mlýn či barokní jízdárna, jak ilustrují dobové veduty [8, 9].

Také století dvacáté je pro zámek obdobím velkých proměn, udalých zejména v jeho druhé polovině. Nutnost rekonstrukcí si vyžádala již v roce 1915 výměnu některých narušených sloupů arkád vysokého zámku. První světová válka se negativně podepsala naštěstí patrně jen na zámeckém parku, a následně na počátku 40. let proběhla blíže nezdokumentovaná rekonstrukce fasád a sgrafit.²⁰⁴ Nejvýraznější změny, zejména co se týče využití celého objektu, na zámek dolehly společně se zestátněním v roce 1945, kdy na velkolosinský zámek byly vráceny žerotínské sbírky zbraní, obrazů a knih, převezené s odprodejem losinského zámku v roce 1802 na Bludov. Patrně již v roce 1947 byl zámek ve Velkých Losinách Národní kulturní komisí vybrán jako objekt pro tzv. zámecké mobiliární svozy, které trvaly až do roku 1953. Ke kmenovému mobiliáři přibylo vnitřní zařízení z 11 okolních, méně významných objektů (Bílá Voda, Bludov, Kozí Hrádek, Nové Mlýny, Sobotín, Vízberk – Loučná nad Desnou, Žádlovice) a následně také vybavení ze zámků Bruntál, Častolovice, Náměšť na Hané, Kozel, Rychvald, Raduň, Hanušovice, Ostrava, Albertovec a Šumperk.²⁰⁵ Zámek Velké Losiny tak byl zvolen kulturní památkou určenou ke zpřístupnění veřejnosti a hlavně k zachování budoucím generacím jako vhodný zástupce kulturního dědictví národa. Ke zvolení velkolosinského zámku patrně přispěly takové faktory jako silné vazby bohatého severomoravského šlechtického Žerotínského rodu právě na toto panství, dále intaktnost dochování některých interiérů (zejména rytířského sálu) a v neposlední řadě také dobrá situovanost v infrastruktuře cestovního ruchu v rámci fungující lázeňské obce.²⁰⁶

²⁰⁴ Jan Eliáš, *Zámek Velké Losiny: stavebně historický průzkum. Dějiny zámku*, Brno 1979, s. 27–28.

²⁰⁵ Původně byl na Losinách uložen každý svoz zvlášť, bohužel během 60. let rozhodnuto svozy spojit a nově objekty zařadit dle druhu. K tomu Kristina Uhlíková, *Národní kulturní komise 1947–1951*, Praha 2004.

²⁰⁶ Drahomír Polách, Rozhovor s kastelánem zámku Velké Losiny Františkem Fialou, *Cour d'honneur: Hradý, zámky, paláce I*, Praha 1998, s. 55–56.

5 Popis stavby

Mapa k roku 1739 zachycuje mimo jiné umístění v rámci sítě dopravních cest a jejich napojení na zámecký areál.

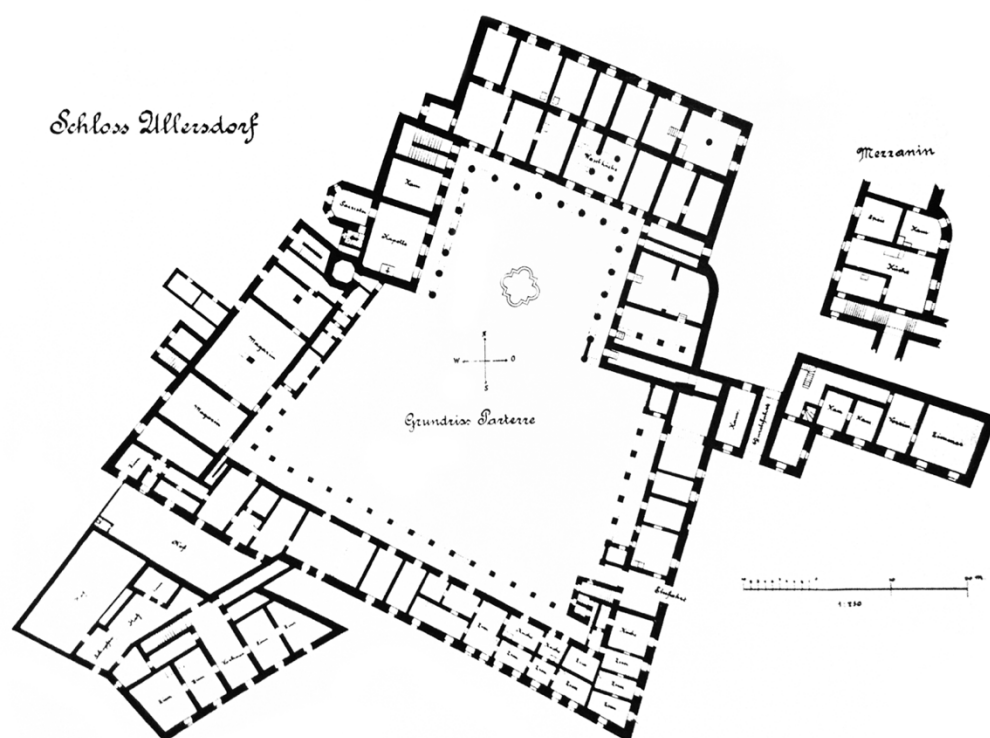
Žerotínský zámek je situován na jihozápad intravilánu obce Velké Losiny [3, 4], při klíčové cestě spojující odedávna Vízmberek (dnešní Loučná nad Desnou) se Šumperkem – jak ji částečně zobrazuje již Fabricius v roce 1569 na své mapě Moravy [1] a také Komenský na populárnějším zachycení z roku 1624 [2]. Zámek je postaven na mírné vyvýšenině, jež v této rovinné krajině zajišťovala jistou ochranu před zatopením v důsledku vodních toků a částečně bažinatého terénu v okolí. Pohled ze zámeckých arkád upoutá z jihozápadu přilehlý kopec Strážník, který tvoří romantickou lesní kulisu a narušuje jinak beztvaré krajinné pozadí. To doplňuje jen opodál se vzdouvající pohoří Hrubého Jeseníku [29].

Rekonstrukci dřívějších cest v bezprostředním okolí můžeme provést z mapy zachycující losinské panství v roce 1739. Z ní vyčteme, že do zámeckého areálu ústily zvenčí celkem dvě významné komunikace: první jihovýchodním směrem na Sobotín a dále na Šumperk a druhá cesta severovýchodně od zámku směřovala na Jeseník – přičemž obě ústily do zámeckého areálu vlastním vjezdem. Jesenická cesta byla v této době navíc lemována při zámku alejí, kdy jakýmsi *point de vue* byl právě zámek, třebaže svou odvrácenou zadní stranou.

5.1. Zvenčí dovnitř

Zámeckou dispozici tvoří organický soubor budov zahrnující v sobě tři renesanční dvoupatrová křídla tzv. vysokého zámku, k němuž z jihu přiléhá rovněž tříkřídlý, ale pouze jednopatrový barokní tzv. nízký zámek. Společně svírají nádvoří nepravidelného půdorysu. Ten tvoří spojení obdélného nádvoří vysokého zámku a lichoběžníku o jednu tak velké ploše vymezeném zámkem nízkým. Zbývající dvě zámecká křídla, tedy pozdně barokní trakt bývalé mateřské školky na jihu a empírové křídlo na východě, které má své základy však již z druhé poloviny 17. století, jsou téměř svébytnými organismy, jež byly k zámku připojeny aditivně a bez záměru udržet jeho konkrétní uzavřený obrys. Posledně jmenovaná stavení suverénně vystupují svou hmotou do krajiny tak, že se zámecký komplex postupně stává její součástí, čemuž přispívá také nejednotná výšková úroveň všech budov [30]. Svou rozlehlost zámek částečně ztratil odbouráním několika objektů, které se za Lichtenštejnů staly nepotřebnými, jak bylo blíže uvedeno z předchozí kapitole, jako ze severu v těsné blízkosti přiléhající panský mlýn či barokní jízďárna v návaznosti na západní křídlo nízkého zámku.

Okolí zámku se vyznačuje obdobnou vizuální a funkční rozmanitostí. V současné době je soubor zámeckých staveb zasazen do anglického krajinného parku, který se rozprostírá směrem na jih a jihozápad. Západně od zámku se rozkládá oranžerie, několik nízkých hospodářských stavení, bývalý dům zahradníka (nyní obydlí správce) a zbytky kulturní krajiny, která i dnes částečně stále slouží pěstitelským účelům. Za severním křídlem vysokého zámku pak bují zpola divoká vegetace při bývalém mlýnském potoku.

Půdorys ukazuje přízemí vysokého zámku (v severní části), nízký zámek s připojenou bývalou salou terrenou (na jihu).

Vnější fasády a sgrafitová výzdoba

První, co návštěvník losinského zámku spatří, budou sgrafitem pokryté vnější fasády vysokého zámku. Členění zajišťují pouze nepravidelně osazené okenní otvory ve dvou až třech řadách nad sebou (dle vnitřního patrování), které jsou až jakýmsi opakem přísné rytmiky nádvorní arkatury. Z posazení oken na severní [31] a západní [32] fasádě vyčteme uspořádání interiéru do dvou pater, zatímco východní [33] stěna kopírující tvar části původní zástavby značí, že otázka vnitřního uspořádání je zde díky postupnému vývoji, který byl již naznačen v předchozí kapitole, o něco složitější.

Výsostně dominantní slovo si bere sgrafitová výzdoba, kterou bylo již za Jana staršího ze Žerotína pokryta celá plocha vysokého zámku včetně nádvoří, kde byla sgrafita později zabílěna [34].²⁰⁷ Pro výzdobu byl zvolen klasický motiv psaníčka s iluzí trojrozměrných lících ploch kvádrů ve spojení s okenními šambránami [35] plnými vegetativních ornamentů kombinovaných s články iluzivní architektury a občasným zapojením žánrových prvků, kupříkladu ve formě malých zajíčků. Zajímavé je také řešení šambrán po přepatrování, kdy všechny zůstaly na původních místech a otvory byly pečlivě vyplněny hladkou omítkou tak, aby nedošlo k poškození sgrafita. Přiznáním původního umístění oken tak nedošlo k situaci, že by šambrány již jen nelogicky pluly v záplavě psaníček [36].²⁰⁸ Vyjma sgrafit je v exteriéru nádvorní stěny východního křídla dochován blíže zatím nedatovaný fragment nástěnné malby. Ačkoli je dosud odkryto pouze jedno paroží, můžeme usuzovat na námět s oblíbenou loveckou tematikou.²⁰⁹

Všechny vnější fasády obíhá výpravná lunetová římsa [37] nesoucí krom ornamentálního, florálního a zodiakálního dekoru také blíže neznámá mužská poprsí, snad upomínající historicky či dobově významné osobnosti nebo fiktivní portréty předků. Najdeme zde jak muže vzorně oděné s korunami na hlavách, tak vojáky v přilbicích a prosté starce s věnečky vlasů. Na jižním průčelí a východní stěně východního křídla se nachází novodobá rekonstrukce slunečních hodin, jinak velmi častého prvku zejména zámeckých a radničních fasád renesance, nezřídka doplněném o moralizující nápis.

Arkádové nádvoří

Dnešní vstup do zámku, který prošel společně se zámeckým okolím²¹⁰ od příchodu Lichtenštejnů blíže neznámou proměnou, představuje prostý valený průjezd [38] situovaný takměř doprostřed jihovýchodního křídla nízkého zámku.²¹¹ Ten po vstoupení skýtá moment překvapení, kdy se pohledu vyjeví velkolepé arkádové nádvoří [39], jinak směřující do volné krajiny. Otevření půdorysu vysokého zámku přitom cele směřuje k jihu tak, aby exponované fasády s arkádami byly po celý den vystaveny slunci.

²⁰⁷ Odkryté fragmenty sgrafitové výzdoby najdeme na několika místech arkádových ochozů.

²⁰⁸ Ve 20. letech 20. století byla při první rekonstrukci sgrafit bílá výplň šambrán skutečně vyplněna psaníčky, což mělo překvapivě na vzhled zámku velmi negativní dopad. K situaci prvního restaurování více Zdeněk Gardavský, *Velké Losiny, vysoký zámek. Architektonická forma, články a detaily*, Olomouc 1986, s. 1.

²⁰⁹ Kupříkladu mohlo jít o výjev štvance na jeleny, populární motiv známý již z gotiky. Lov byl jako téma (žánr) ostatně jako tradiční, a zvláště v renesanci běžná šlechtická forma zábavy často zastoupen ve výzdobě aristokratických rezidencí. Médiem mohl být rovněž klasický závěsný obraz, jakých najdeme z pozdější doby na Losinách od dvorního malíře Abrahama van Lissau hned několik. Na přání Přemyslava III. ze Žerotína Lissau pořizoval rozměrné portréty kanců, koní. Stejněho druhu je i jeden „komiksově“ laděný výjev na motivy soudobé nešťastné události *Napadení lesníka medvědem*.

²¹⁰ K nejvýznamnějšímu zásahu patří pro připomenutí zejména zrušení slavné barokní zahrady.

²¹¹ O možnosti dřívějšího vstupu do nádvoří situovaného do jihozápadního nároží nízkého zámku Polách, *Proměny* (pozn. 183), s. 107.

Arkaturu dnes najdeme na všech nádvořních stěnách, kdy nejstarší – renesanční arkády v pravidelném rytmu obíhají vysoký zámek ve třech patrech. Sestávají ze sedmi oblouků na bočních křídlech (z čehož vždy jeden tvoří boční stranu) a sedmi oblouků na křídle prostředním. Rustikou dekorované archivoltly jsou v pravidelném rytmu podpírány toskánskými sloupy posazenými v parteru na sokly a v patrech na plně zábradlí [40]. Vertikalitu stavby podporuje propojení sloupů v patrech nad sebou lizénami, horizontalitu pak vyvažují obíhající kordonové římsy vedené nad oblouky. Asymetricky k tomu je pouze na jižní nároží západního křídla aplikována hladká bosáž [41]. Čela obou jižních průčelí zdobí obloučky vykrajované štíty s vnitřním pravouhlým členěním [42]. Dvě patra arkád nízkého zámku [43] se odlišují zejména spočínutím archivolt, opět dekorovaných rustikou, na mohutných pilířích. Směrem do vyšších pater je výška arkádových stěn vysokého i nízkého zámku stlačována [44].

5.2. Zdola nahoru: dispozice a charakter prostor

Vysoký zámek, na který bude následně zaměřena plná pozornost, sestává ze tří téměř samostatných objektů na půdoryse písmene U s mírně se rozšiřujícími rameny, jednotně zastřešených sedlovou střechou. Zámek je z valné části dvoupatrový, pouze ve východním „tvrzištním“ křídle je vloženo mezipatro. Převládající dvouraktovou dispozici všech zámeckých křídel narušují příčně položené sály na hloubkových osách obou pater severního křídla. Zbylé prostory zámku jsou pak řazeny aditivně. Plná hmota zámku je doplněna o komunikační část tvořenou arkádovými ochozy, které tvoří nádvořní fasády.

Stropní konstrukce v přízemí navázaly na stropy z původní tvrže svými valenými klenbami s lunetovými výsečemi. Výjimku tvoří reprezentativní sál v západním křídle s kupolovitou klenbou s lunetami a se sdruženými koutovými výsečemi. Obě hlavní dvouramenná schodiště jsou zaklenuta prostými valenými klenbami, která v mezipatrech střídají vždy dvě pole klenby křížové s hřebínky, veprostřed rozdělené pasem. Stropy místností ve zbylých dvou patrech jsou řešeny převážně plochými trámovými konstrukcemi opatřenými v několika místnostech dřevěným kazetováním či štukovými vzorci. Výčet narušuje zejména první patro, kde jídelnu v severním křídle zdobí původní renesanční malovaný kazetový strop a fragment sálu v křídle západním s jeho kupolovitou klenbou s lunetami s bohatým štukovým vzorcem. Tento sál byl v první polovině 18. století přetnut vestavbou kaple nově zaklenuté českou plackou. Prostory druhého poschodí jsou oproti prvnímu obecně řešeny jednodušeji – obytné pokoje mají prosté ploché bílé stropy s profilovanou podstropní římsou a ostatní prostory (předsálí, divadlo a další) hrubě opracované trámové konstrukce. Původní parketové podlahy jsou dodnes zejména v prvním poschodí (v předsálí, rytířském sále, knihovně a modrém pokoji), v případě prostor k bydlení je podlaha prostá dřevěná a posledně se na několika frekventovaných místech použily čtvercové červené terakotové dlaždice (divadlo/soudní síň, zbrojnice, arkádové ochozy).

Přízemí

Po stanutí na zámeckém nádvoří návštěvník záhy pocítí nejistotu ohledně určení hlavního vstupu do zámku.²¹² Prosté dveře bez výrazněji rozdílného kamenného ostění společně s absencí jakéhokoli portálu v parteru nediferencují obytné místnosti od provozních či profánních od sakrálních. Za polooválnými okny situovanými do pravé poloviny severního křídla můžeme správně vytušit kuchyni a také zdobně vykrojené

²¹² Toto řešení je užitě také například na soudobých zámcích v Kostelci nad Černými lesy či do jisté míry v Bučovicích.

nadpraží při vstupu do barokní kaple svědčí o významnější prostoře. Zbylé unifikované ostění nám ale neprozradí více.

Do přízemí byly dle dobových zvyklostí situovány zejména provozní místnosti, sklady, byty úředníků, pokoje čeládky.²¹³ Východní křídlo bylo determinováno svou původní dispozicí se sníženým podlažím a s klenutými stropy zejména ke skladování. V jeho vloženém mezipatře o třech menších a jedné větší místnosti se pak patrně nacházel byt správce. Přízemí severního křídla bylo dennodenně hektickým centrem zámeckého organismu svým umístěním kuchyně, pekárny, spíží, několika komor (zvláště na vejce, maso či skleněné nádoby)²¹⁴ a menších obytných pokojů pro zámeckou obsluhu. Reprezentativní funkce zmíněné prostory v západním křídle je odvozována od složité konstrukce svého zaklenutí [45]. Společně s vedlejší místností, později transformovanou v přízemní část barokní kaple Panny Marie, mohly sloužit k přijímání návštěv či jako kancelář panského úředníka.

Jedinou komunikaci s horními patry zajišťují dvě prostá dvouramenná schodiště, symetricky umístěná do nádvořních koutů. Pro snadnou dostupnost panského (dnes empírového) křídla z nádvoří bylo dodatečně přistavěno otevřené schodiště na východě mezi zámekem vysokým a nízkým [46]. Šlechtickým příslušníkům sloužilo patrně schodiště v západním křídle, kde najdeme velmi subtilní, ale na zámku přesto výlučné štukatury [47]. Služebnictvo by pak využívalo prosté schodiště východní, aby se s panstvem přirozeně setkalo co nejméně.

Dispozice nadzemních poschodí

Obě nadzemní patra se od sebe svou prostorovou skladbou, vnitřní organizací a náplní téměř neodlišovala. Minimálně do doby dokončení nízkého zámku sloužila k obývání panskou rodinou a svými sály předně ke společenským setkáním a potažmo k reprezentaci šlechtice. Následně se budu věnovat úvahám o původním uspořádání zámecké dispozice. Za zmínku zde stojí zmínit myšlenku Z. Gardavského, že původně byly všechny místnosti v prvním poschodí severního křídla vzájemně průchozí a zároveň s vnitřním vyústěním na obě koutová schodiště nebylo vůbec nutné vstupovat na arkádový ochoz.²¹⁵ Tato dosud neověřená hypotéza je pouze slabým záchytným bodem z celkově nevelkého výčtu informací, o které se v rámci snah o rozklíčování systému provázanosti prostor a jejich funkce badatel může opřít. Styčné pro konkrétní objekt jsou vždy zejména dochované inventáře²¹⁶ a dále šířeji aplikovatelné poznatky k zámeckým dispozicím vyvozené z bedlivého pozorování, komparování a mravenčí práce v archivu,²¹⁷ které společně se zmíněnými inventáři dokáží snad alespoň některá místa správně v rámci zámku identifikovat a zasadit do dané (často časem proměněné) prostorové situace.

²¹³ Viz Petráň (pozn. 164), s. 228.

²¹⁴ Toto konkrétní využití uvádí až inventář zámku z roku 1802. Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc (ZAO–SOkA), fond Velkostatek Velké Losiny, inv. č. 203, sig. XXI-2-3.

²¹⁵ K průzkumu zazděných vnitřních otvorů viz Gardavský, Velké Losiny (pozn. 208), s. 9. Text však neobjasňuje, o které otvory se přesně jedná, kdy či kdo je nechal zazdít a jaký byl k tomu důvod.

²¹⁶ K zámku ve Velkých Losinách jsou dodnes známy tři inventáře (viz Literatura a prameny) a to z let 1673, 1717 a 1802. V předbělohorské době ještě zřejmě nebyvalo zvykem důsledně vést pozůstalostní šlechtické inventáře, pokud ovšem nezůstali po velmožovi nezletilí potomci. Pak musela inventarizace podle zemského práva nastat. K inventářům dále např. Jiří Kubeš, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500–1740) (disertační práce)*, FF JU České Budějovice 2005, s. 26–27.

²¹⁷ Samotnou otázkou dispozice zámecké architektury se u nás zabýval zejména Ivan Muchka, *Dispozice renesančního a barokního zámku, Památková péče XXXVI*, Praha 1976, s. 137–142, 152–159, 191, 192; dále se jí věnoval Petráň (pozn. 164), s. 222–358; a recentně Kubeš, *Reprezentační funkce* (pozn. 216); idem, *Vývoj obytné jednotky v sídlech vyšší šlechty z českých zemí (1550–1750)*, *Svorník VI*, Praha 2008, s. 79–90.

Hlavní proměnou ve vzezření šlechtického obydlí byl posun směrem k privatizaci prostor ve formě apartmánových jednotek. Stalo se tak zejména v závislosti na zvýšené potřebě bytového pohodlí a intimity urozených ve vztahu k okolí, dvoru a na druhé straně nutnosti ostentativního projevu vlastní nadřazenosti doslovným vzdálením se poddanému lidu, nebo jinak také snaze vyvolat dojem osobní nedosažitelnosti ve prospěch upevnění svého mocenského postavení. V důsledku tak mohl dosud převládající jednotrakt být vystřídán dvoj- až trojtraktovou dispozicí.

Zásadním aspektem nově utvářených dispozic se koncem 16. století stává zřetězování prostor do určitých skupin, typologických jednotek.²¹⁸ V losinském zámku jsou tyto mikrocelky patrné jak v případě obytných prostor o dvou až čtyřech vzájemně propojených prostorách (pokoj – předpokoj), tak po sobě jdoucími reprezentativními prostory (sál – jídelna – gobelínový pokoj). Ne všechny prostory takto vystavěného sídla měly jasně danou funkci. Naopak, jejich náplň se přirozeně v průběhu času proměňovala (například přípravná jídelna, označovaná za cukrářství se během 17. století stala knihovnou). Mezi méně flexibilní prostory pak patřily zejména reprezentativní sály, tabulnice, kaple, divadlo.

Hlavní / reprezentační sály

Jedním ze smyslu investice do budování honosného zámku byla vhodná reprezentace svého majitele.²¹⁹ Hned za zdobností fasád byly jejím dalším významným hostitelem společenské prostory, kde se pravidelně konaly nejrůznější festivity jako oslavy narozenin, svatby, pohřební hostiny, bankety. Obecně je v rámci šlechtických stavení pozorovatelná tendence situovat reprezentační prostory směrem k centru dispozice a v jejím rámci je umísťovat co nejdále od nádvorních stran, respektive tak, aby okna směřovala do zahrady.²²⁰ Typologie těchto reprezentačních sálů se neustále proměňovala v čase,²²¹ a tak se zaměříme zejména na základní koncept uplatňovaný v druhé polovině 16. století v českých zemích – tedy koncept dvou sálů. V rezidencích raného novověku byl nejdůležitější prostorou ústřední slavnostní sál určený veškerým ceremoniím. O který ze všech zámeckých sálů se jednalo vyplývalo zejména z charakteru konkrétní stavební úlohy, a ne vždy to byl sál největší.²²² Naopak se často setkáváme s dalším obdobně velkým sálem v některém z bočních křídel, který hlavní sál doplňuje.

V prvním poschodí velkolosinského zámku bychom až do poloviny 18. století našli hned tři rozměrné prostory patrně veřejného charakteru o totožných rozměrech. Exponovanost prvního ze sálů, umístěném v jižní části západního křídla, dokládá dobově vysoce moderní zaklenutí neckovou klenbou se značně sofistikovaným štukovým vzorcem [48, 49]. Renesanční štuky se na zámku dále nachází, jak již bylo zmíněno, spíše v symbolickém rozsahu ve dvou dalších prostorách v témže křídle. Značně oproštěná varianta je uplatněna v blíže neurčené místnosti v parteru, kde profilované štukové lišty kopírují tektoniku neckové klenby v podobě naznačených klenebních pasů a lemují rovněž všechny hrany koutových výsečí. Vyznačené pasy jsou po jejich délce doplněny vždy třemi štukovými boltci-růžicemi. Totéž řešení (lišty lemující hrany pasů s růžicemi) posledně najdeme na zmíněném panském schodišti v mezipatře. Štukatura se v českých

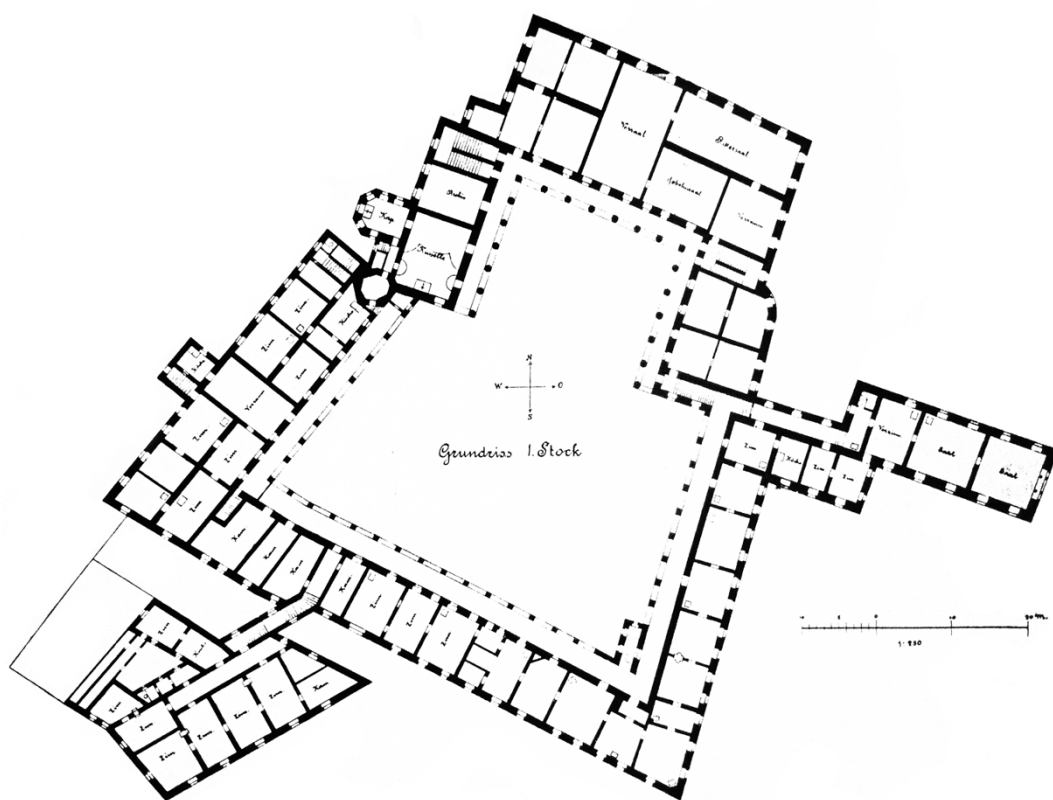
²¹⁸ Muchka, Dispozice, (s. 141).

²¹⁹ O šlechtické reprezentaci a jejich počátcích v raně novověké Itálii kupříkladu Peter Burke, Okázalá spotřeba v Itálii 17. století – zářivé fasády, in: idem, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci*, Jihlava 2007, s. 197–223, zde zejm. s. 205–206.

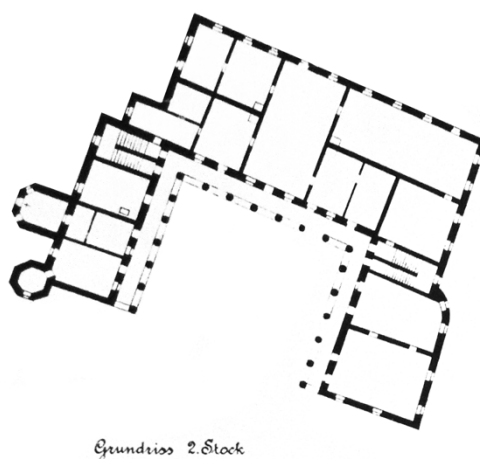
²²⁰ Muchka, Dispozice, (s. 141)

²²¹ K proměně funkcí Jiří Kroupa, Funkce, forma a mentality v raně novověké profánní architektuře, *Památková péče na Moravě/Monumentorum Moravice Tutela: Hradý a zámky*, č. 8, Brno 2004, s. 7–22, zde s. 18–19.

²²² Viz Kroupa, Funkce, forma a mentality (pozn. 221), s. 18.

Půdorys prvního patra zámeckého komplexu ve Velkých Losínách k roku 1900.

Půdorys druhého patra renesančního tzv. vysokého zámku.

zemích objevuje od počátku sedmdesátých let 16. století a kolem roku 1620 patřila stále k luxusním a nákladným uměleckořemeslným technikám, především z důvodu obecně malého počtu štukatérů ve střední Evropě.²²³ Náročná sestava nástropních štukatur se nachází rovněž v losinském kostele sv. Jana Křtitele (1600–1603) [50]. Zde zvolené schéma²²⁴ samostatných medailonů vzájemně propojených lištami (respektive komunikujícími rámci) sdružujícími se kolem centrálního rámu²²⁵ je téměř analogické s výzdobou zámeckých prostor v Rosicích Karla staršího ze Žerotína, který si je stihl nechat zhotovit ještě v předvečer třicetileté války (asi 1618).²²⁶ Nejbližší analogii ke štukům v sále velkolosinského zámku najdeme na nedalekém zámku v Branné (kdysi Kolštejně) [51] (asi 1596–1614),²²⁷ přičemž blízkost obou vzorců téměř neotřesitelně implikuje tutéž stavební huť.

Vznik losinských zámeckých štukatur se díky svému protějšku v místním kostele klade na počátek 17. století. Klenutý strop sálu v prvním patře zdobí hustá síť propojených geometrických obrazců složená z prolínajících se kruhů a jejich segmentů navlečených na čtvercovou strukturu, přičemž negativní obrazec tvoří řecké kříže vepsané do kruhových rámců.²²⁸ V této podobě byl sál využíván až do doby vestavby kaple Panny Marie (1738–1742), které ustoupila celá jižní polovina prostory a tím došlo k přerušení dosavadní světské společensko-reprezentativní dimenze tohoto křídla. Přesná funkce této prostory není dosud objasněná, nicméně v roce 1802 je zde již uváděna pouze archivní místnost s účty a písemnostmi.

Jídelna a druhý sál (palác)

Jídelna (tabulnice, Tafelstuben, světnice) byla jako jedna z hlavních reprezentačních prostor šlechtického sídla ustanovena až okolo poloviny 16. století.²²⁹ Tento posun od středověké jídelní prostory určené pouze velmoži s rodinou směrem k velkému hodovnímu sálu úzce souvisí zejména s růstem šlechticova dvora a tím k nutnosti společné místnosti ke stravování, neboť pro renesanční jídelní rituál je typické společné stolování většího množství příslušníků dvora.²³⁰ Modernizace tabulnicí rovněž odrážela zvýšené nároky na reprezentaci, k níž bylo společné stolování zpětně záměrně využíváno. Proto je pro jídelny raného novověku typická přítomnost luxusních kamen či krbů a zejména příborníků (kredenc, Schenktisch), které se využívaly k vystavení heraldicky zdobených a jinak vzácných kusů nádobí.²³¹ Větší rezidence mohly disponovat také dalšími jídelnami, což je také případ žerotínských Velkých Losin, kde jsou menší tabulnice zmiňovány ještě během 17. století také v přízemí a ve druhém patře.

Tou hlavní jídelnou a místností na zámku vůbec je však podélná prostora zvaná Rytířský sál či Velká hodovní síň [52], umístěná ve východním koutě severního křídla.²³² Svou rozlehlostí stojí vedle dalších dvou

²²³ Ibidem, s. 82–83.

²²⁴ Motiv je sestaven z geometrických motivů oktagonu s vepsaným sexagonem, které jsou napojené lištami na centrální rozetové růžice v čtvercových zrcadlech, doplněné po bočních stranách o kruhy a srdce-listy.

²²⁵ Motiv „*rám – lišta – medailon*“ uplatňoval zejména Jacopo Sansovino. O osobitém přejímání severoitalských vzorů více Ondřej Jakubec, Skupina pozdně renesančních štukatur na Moravě, jejich styl a význam – možnosti a meze interpretace, *Umění* LI, č. 4, Praha 2003, s. 278–291.

²²⁶ K rosičské štukové výzdobě viz Knoz, *Renesance a manýrismus* (pozn. 163), s. 80–93.

²²⁷ Společný je zmíněným příkladům také technika vytváření vzorců příkládáním lišt. Jakubec rovněž upozorňuje na fakt, že skupina moravských štukatur kolem roku 1600 má za objednavatele hlavně Žerotíny a s nimi spřízněné rody. Jakubec, Skupina štukatur (pozn. 225), s. 289.

²²⁸ Také toto schéma se nachází v jedné místnosti zámku Branná (Kolštejn).

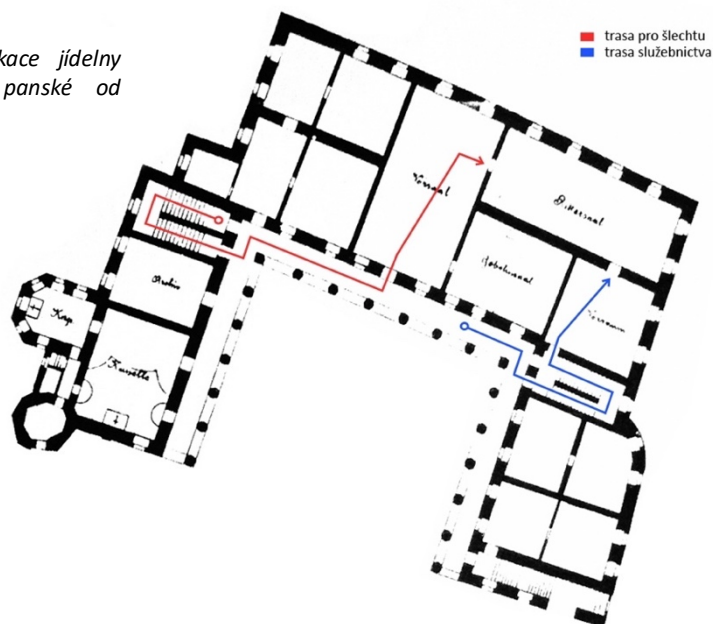
²²⁹ Přejít od středověké jídelny k renesanční hodovní síni viz Kubeš, *Reprezentační funkce* (pozn. 216), s. 222–225.

²³⁰ Na rozdíl od baroka, kdy bylo šlechtické stolování určeno zejména pro urozené, čímž dochází k opět k jistému zintimnění jídelen. K tomu ibidem, s. 245.

²³¹ K vybavení jídelen ibidem, s. 224–225.

²³² Sál má výměru 8,8m x 19,7m.

Schéma možného řešení komunikace jídelny ukazuje zcela oddělené trasy panské od obslužných.

sálů v patře, avšak predispozice být nejvýznamnější prostorou zámku ztělesňuje například osvětlení šesti velkými okny směřujícími do zahrady. Výhodné situování v rámci komunikační sítě zajišťuje jeden vchod pro hosty (panské schodiště – arkádový ochoz – vstupní sál – jídelna) a druhý pro služebnictvo (kuchyně – obslužné schodiště – cukrářství – jídelna).

Jednou z nejvýznamnějších prostor renesanční architektury v českých zemích se losinská jídelna stala zejména díky intaktně dochovanému interiéru. Nachází se zde klenot losinského mobiliáře v podobě renesančního malovaného přiborníku [53, 54]²³³ a původní majoliková kamna [55], která nechal na témže místě postavit Jan starší ze Žerotína při příležitosti sňatku se svou poslední manželkou Andělinou Ryšánkou z Modřic roku 1585. Kamna jsou cele pokryta barevně polévanými reliéfními dlaždicemi, která znázorňují převážně erb manželky Anděliny Ryšánky s iniciálami RA, dále scénu Ukřižování s Pannou Marií a Janem Křtitelem, motiv žerotínského lva, opici nebo pouze dekorativní rozvilinové úponky. Tato kamna se v jídelně uplatňují vyjma úkolu otopného tělesa zejména jako nositel reprezentace, jejichž ojedinělost v rámci losinského zámku poukazují na dobovou exponovanost této prostory.

Zámek později disponoval nejméně jedněmi dalšími podobně drahými a nákladnými kamny, z nichž jsou dnes známy pouze zlomky terakotových dlaždic.²³⁴ Z dosud největšího dochovaného kusu lze velmi dobře vyzorovat motiv aliančního žerotínsko-oppersdorfského erbu, který se, jak již bylo zmíněno v kapitole o Žerotínech, vyskytuje na zámku vícekrát. Tato kamna tedy patrně pocházela z doby svatby Přemyslava III. s Alžbětou Juliánou z Oppersdorfu k roku 1654 a není vyloučeno, že mohla být umístěna v jednom ze tří velkých sálů prvního poschodí. Za pozornost v jídelně stojí také renesanční kazetový strop s obíhající malovanou římsou na konzolách [56], pod ní ornamentální pás nástěnných maleb, dva podstropní malované erby [57] patřící prvním majitelům – Janu staršímu a Andělině Ryšánce²³⁵ a přepychové tlačené

²³³ O stylovou analýzu a kontextuální zařazení přiborníku se pokusila Machalová (pozn. 29), s. 11–14.

²³⁴ Za upozornění na druhá luxusní kamna děkuji bc. Jiřímu Doupalovi.

²³⁵ Na přelomu 19. a 20. století A. Prokop uvádí, že všude ve vnitřních prostorách losinského zámku narážíme na žerotínský erb ve spojení buď s erbem Janovy čtvrté manželky Anny Ryšánky nebo z pozdější doby Přemyslavovy choti Alžběty Juliány z Oppersdorfu. Erby prvních stavitelů bychom tehdy také našli na "dveřích, kachlích a dalších mnoha případech". Viz Prokop (pozn. 11), s. 833.

kožené kolorované tapety [58].²³⁶ Těmi jídelnu zařídil opět až Přemysl III. a nesou do tvaru srdce zasazený zmíněný alianční erb v bohaté záplavě florálního dekoru. Umístěním heraldické výzdoby do exponovaných místností šlechtic dával svým hostům explicitně najevo svou urozenost, čímž si zpětně zajišťoval příslušnost ke stavovské společnosti.

Kožené tapety se ve fragmentárním stavu a sekundární poloze nacházejí také ve vedlejší knihovně [59], uváděné v inventáři k roku 1673 jako cukrářství, 1802 ještě jako staré cukrářství. Dnes zde umístěné tapety jsou zdobeny převážně arabeskou s andělskými hlavičkami, putti nesoucími koše s ovocem, rohy hojnosti, ratolestmi a perlovcem. Na jednom místě najdeme rovněž žerotínského lva, jenž dokládá opět zakázkový charakter této realizace. Významným kusem mobiliáře jsou zde ale především dochované renesanční knihovní skříně [60].²³⁷ Do vzezření jejich obsahu zdatně zasáhl zejména Přemkův syn Jan Jáchym ze Žerotína, když nechal všechny knižní desky přemalovat nebo potáhnout do bílé, černé nebo zlaté barvy (dle druhu písemnosti). Vznikl tak praktický, přehledný a zejména vizuálně zajímavý celek.²³⁸

Sál předků

Významnější rezidence disponovaly kromě jídelny také druhou obdobně velkou společenskou prostorou nazývanou se sál, síň či palác (Saal).²³⁹ Umístěna mohla být jak v prvním, tak ve druhém poschodí. Tyto sály na rozdíl od jídelen zpravidla nebyly vytápěny a neobsahovaly téměř žádný nábytek – byly totiž určeny převážně k tanci, zábavě a rozličným hrám v rámci urozeneckých slavností. Stejnou funkci mohla zastávat také vyhlídková arkáda (altán) či krytá chodba (gang).²⁴⁰

V Losinách bychom prostor odpovídající této charakteristice našli příhodně hned vedle jídelny, ke které bezprostředně přiléhá. Tento sál [61], který je položen na hloubkovou osu severního křídla, patrně sloužil také jako sál vstupní. Inventáře prozrazují zejména jeho vybavenost závěsnými obrazy, které zahrnují především portréty Žerotínů – dodnes zde visí kupříkladu svatební portréty Přemyslava II. ze Žerotína a manželky Anny Marie Sidonie rozené Šlikové, oba namalovány v Norimberku roku 1618 malířem Kristianem Ammonem.²⁴¹ Díky tomu je v literatuře často označován jako Sál předků. Nejen že tedy mohl sloužit jako sál/palác pro hosty, kteří se zde přesunuli k zábavě, zatímco probíhal úklid jídelní tabule, ale umístěním rodových podobizen můžeme uvažovat o místu vyhrazeném dobově tak důležité rodové galerii.²⁴²

²³⁶ Původ kožených tapet leží patrně ve staré Lybii, odkud byly přineseny do Španělska a dále do Francie a Itálie. Vrcholu doznala tato stará luxusní technika v 17. století, kdy již byla rozšířena zejména ve Flandrech a Německu. Vytlačeny byly až během 18. století módnějšími brokátovými a později papírovými tapetami, které byly podstatně levnější. K tomu Milada Lejsková-Matyášová, *Renesanční interiér velkolesinského zámku, Vlastivědné zajímavosti*, č. 57, Šumperk 1972, s. 33.

²³⁷ Samotnou knihovnu tvoří dvě horizontální skříně s uzavíratelnými mřížovanými dveřmi, jež chrání knihy před nenechavci, a přitom zajišťují dostatečné větrání, čímž dodnes tvoří ideální typ uložení knih.

²³⁸ K historii žerotínské knihovny např. Petr Mašek, *Zierotínská knihovna na Velkých Losinách a Bludově, Court d'honneur: Hradý, zámky, paláce*, č. 1, 1998, s. 41–43.

²³⁹ K funkci této druhé prostory např. Petráň (pozn. 164), s. 228–232; Kubeš, *Reprezentační funkce* (pozn. 216) s. 218 a další literatura tamtéž v poznámce č. 784.

„Palác“ jako synonymum pro výraz „síň“ se objevuje v českém jazyce již od 14. století a společně koexistovaly až do století 17. Palác v této době ale již značil dva významy, a to jak velkou společenskou místnost, tak i obytný blok sídla. K tomu Kubeš, *Reprezentační funkce* (pozn. 216), s. 219–227.

²⁴⁰ Viz Petráň (pozn. 164), s. 232.

²⁴¹ Viz Mžýková (pozn. 33), s. 31–34.

²⁴² Kubeš, *Reprezentační funkce* (pozn. 216), s. 227.

Obytné pokoje

Jídelny se v rámci dispozice nacházely zpravidla v těsné blízkosti panských obytných pokojů a totéž řešení bychom našli také na Losinách.²⁴³ Dnešní podoba tzv. modrého či gobelínového pokoje [62], spojeného přímým vchodem s předsálím a z druhé strany s knihovnou (cukrářstvím), pochází patrně až z doby Jana Jáchyma (1667–1716), který si zdejší prostor zařídil dle osobních potřeb, odrážejících postavení císařského dvořana. Jak jsem zmínila již v jeho krátkém medailonu v kapitole o Žerotínech, sloužila tato místnost předně panské zábavě, potažmo hazardním hrám.

Nasměrování hlavních obytných prostor zahrnovala všeobecnější hlediska jako je poloha, situace, orientace stavby a rovněž zájmy a přání stavebníka. Z klima zdejšího pásma časem vzešel běžně užívaný model diferenciací obytných prostor na letní a zimní, které jsou v případě dvoutraktových dispozic umísťovány do dvora, kde byly povětrnostní podmínky obecně mírnější.²⁴⁴ Obytné jednotky tvořily po vzoru vlášského apartmánu vždy pokoj ve spojení s alespoň jedním předpokojem.²⁴⁵ Dávala se tak najevo touha po distinktivní intimitě, jevu neznámému středověku, ale naopak čím dál více signifikantnímu pro staletí nadcházející.²⁴⁶

Obytné pokoje prvního patra byly situovány blokově na dvou místech, vždy po čtyřech sdružených a vzájemně průchozích místnostech. První takovýto apartmán se nacházel v jižní části východního křídla a díky výhodné poloze oken, do kterých se po celý den opíralo slunce, sloužil patrně samotné šlechtické rodině nebo urozeným návštěvám, což dokládají například také dochované zlatené tapety v severovýchodní ložnici tohoto bloku [63]. Další dva obytné pokoje včetně předpokojů byly situovány v západní části severního křídla a obýval je (minimálně na přelomu 17. a 18. století) vychovatel s páterem [64].

Kaple

Významnou každodenní součástí nejen urozeneckého života byla duchovní praxe spojená se zvolenou konfesí. Patrně první prostorou na losinském zámku, určenou výhradně k vykonávání zbožnosti, byla kaple svatého Anděla Strážce [65]. Kapli nechal v letech 1658–1659 přistavět k západní fasádě zámku Přemek III. ze Žerotína, údajně z popudu jeho velmi zbožné manželky Alžběty Juliány, ale možná rovněž pro posílení jeho nově utvářené katolické identity rodu. Do té doby patrně postačoval losinský kostel sv. Jana Křtitele z dob prvního stavebníka zámku Jana staršího a pro častější intimnější kontemplace se běžně využívaly soukromé motlitebny, zpravidla formou oltáře umístěného v ložnici.

Nová kaple je poměrně netypická svým užitým formálním aparátem, přestože dnes známe její pozměněnou podobu z první poloviny 18. století, která proběhla společně s vestavbou další a větší přílehlající kaple Panny Marie. Stará malá kaple měla být zvýšena o prostor s kulatými okénky, nově zaklenuta plackovou klenbou s lunetami a osazena soudobým dekorem. Původní podoba ale patrně již pracovala s dochovaným gotizujícím aparátem (lomená okénka), který byl jednak příznačný pro distinktivní odlišení od zbylé stavby,²⁴⁷ a zároveň navozoval snad stále ještě žádaný pocit urozené starobylosti a tradice.

²⁴³ Ibidem, s. 223.

²⁴⁴ Muchka, Dispozice, (s. 140).

²⁴⁵ Viz Petráň (pozn. 164), s. 230–231.

²⁴⁶ Inventář z dob Přemyslava III. (1673) hovoří hned o pěti místnostech jeho manželky, „zámecké paní“ Alžběty Juliány z Oppersdorfu. Tyto byly ale již pravděpodobně umístěny v nízkém zámku.

²⁴⁷ O kapli se zmiňuje O. Jakubec v rámci uplatňování „pogotického“ stylu na Moravě kolem roku 1600. Kapli do výčtu

Nově zbudovaná vedlejší vrcholně barokní kaple zasvěcená Panně Marii (1738–1742) se přizpůsobuje původní podélné dispozici renesančních místností, včetně zachování renesančních oken [66], která respektují staré horizontální rozvržení v obou podlažích nově spojených v jeden prostor. I tato kaple je zaklenuta plackovou klenbou s lunetami, na severní straně je umístěná hudební kruchtta s panskými oratořemi přístupnými z patra.

Velkolosinská kaple Panny Marie je vzácně dochovaným uceleným rokokovým souborem, neboť hlavní hodnota zde spočívá ve vnitřní výzdobě, na které stavebník očividně nešetřil [67].²⁴⁸ Krom domácích řemeslných mistrů měl štukatéřské, mramorářské a pozlacovačské práce na starosti zatím bližze neznámý Václav Gilke, stěny jsou pokryty malovanými hedvábnými tapetami Jana Jiřího Axmanna. Hlavní těžiště výzdoby tkví v nástropní fresce Jana Kryštofa Handkeho s námětem *Oslava jména Ježíš*, který podobně vyzdobil starší kapli nástropní freskou s *Oslavou jména Panna Marie*, čímž docílil maximálního stylového propojení obou prostor. O mistrovskou sochařskou výzdobu se postaral patrně Antonín Winterhalter, jehož jméno je doloženo při návrhu na rokokový oltář. Ten byl proveden vybraným způsobem v technice umělého mramoru a Winterhalderovi je připisován i zbytek sochařské výzdoby, kterou tvoří putti, oltářní voluty na pilastrech i dynamicky modelovaná socha archanděla Michaela na konzole při hudební kruchtě.²⁴⁹

Jedním z posledně dochovaných původních prvků v oblasti mobiliáře prvního poschodí je soubor vysoce kvalitních intarzovaných dveří s dobovým renesančním kováním [68]. Nesou zejména vyobrazení květinového dekoru a fantaskních staveb; navíc totožně jako na kamnech v jídelně jsou doplněny iniciálami AR (Andělina Ryšánka z Modřic). Od počátku byly osazeny v exteriéru prostor vedoucích na arkádový ochoz, nově jsou instalovány v interiérech z důvodu jejich ochrany. Na původním místě musely být velmi efektní dominantou, která si žádala pozornost každého, kdo měl právo vystoupat do horních pater zámku.

Druhé poschodí

Vizuálně kompaktnější dojem druhého poschodí je dán patrně plochostropým řešením všech místností, včetně sálů, kde byla využita čistá obnažená konstrukce. V průběhu času v patře nedošlo k žádným známým přestavbám s výjimkou průběžného zřízení kachlových kamen do všech obytných pokojů od poloviny 17. století.²⁵⁰ Nachází se zde dva velké sály, které půdorysně přesně kopírují sály prvního patra severního křídla. Do severovýchodní síně bylo již nejméně od dob Přemka III. situováno divadlo [69], k němuž náležela šatna. Dle dobových zvyklostí vrchní patro mohl obývat fraucimor,²⁵¹ tedy ženská část obyvatel zámku, čemuž by ostatně nasvědčovaly dochované názvy jako Červený pokoj či Květinový pokoj [70]. V západním křídle měla své místo velmi dobře vybavená zbrojnice (roku 1673 uváděna mimořádně bohatá sbírkou ručních zbraní a výstroje). Od druhé poloviny 17. století zde byla nakrátko situována patrně márnice. Právě ta mohla hrát roli v souvislosti se smrtí Jana Jetřicha v roce 1652, jehož tělo kvůli zákazu uložení do rodinné losinské hrobky setrvalo na zámku až do roku 1659.

ale řadí nepřesně, neboť nevznikla současně se zámkem. Ondřej Jakubec, Poznámky k architektonickému jazyku na Moravě kolem roku 1600. Sakrální stavitelství v průsečíku „normy“ a „formy“, in: Jiří Kroupa – Michaela Šeferisová Loudová – Lubomír Končený (edd.), *Orbis artium. K jubileu Lubomíra Slavička*, Brno 2009, s. 615–634.

²⁴⁸ K dochovaným účtům zejména Kotrba (pozn. 26), s. 395–402.

²⁴⁹ Viz Kotrba (pozn. 26), s. 395–402. K zámecké kapli Panny Marie srov. Iva Macháčková, Malířská výzdoba zámecké kaple ve Velkých Losinách (diplomní práce), FF MU, Brno 2010; Štolfová, Zámecká kaple (pozn. 199).

²⁵⁰ Kamna pořizovali zejména Přemek III. a Jan Jáchym ze Žerotína.

²⁵¹ Viz Petráň (pozn. 164), s. 228.

6 Velkolosinský zámek: kontext, forma, funkce a stavební úloha

6.1 Idea renesance a její šíření do Zaalpí

Počátek raného novověku je spjat především s proměnou životního stylu vládnoucích vrstev, tedy panovnického rodu a aristokracie, které již od středověku pomalu směřovaly směrem k větší autonomii, moci a vzdělanosti. V Itálii „kolébce renesance“, přispívaly jejím cílům antické vykopávky, které otevíraly aristokracii možnosti v hledání nového vyjádření jak ideově (návaznost na antické ideály, vzdělanost) tak z hlediska stavební produkce. V okolí Říma tak počaly vznikat stavby „*all'antica*“ (Palazzo Savelli, Villa Tivolli) vycházejících rovněž z produkce nových traktátů a vzorníků předních italských umělců a teoretiků (Alberti, Palladio, Serlio, Vignola ad.), tvořených zpravidla dle vzoru Vitruvia. Italská aristokracie nevnímala renesanci jako styl inspirovaný antikou, ale jako její pokračování.²⁵² Ohnisky tohoto nového zájmu byl Řím a Florencie, odkud se pak nový sloh šířil do celé Itálie a následně přes Alpy do střední Evropy.

Kulturní transfer na území střední Evropy probíhal zároveň několika způsoby.²⁵³ Do Zaalpí ve svých počátcích renesance pronikala výlučně skrze královské dvory. Prvním z nich byl Budín Matyáše Korvína, který si vzal za ženu Beatricii Aragonskou, čímž veskrze spojil budínský dvůr s renesanční Itálií. Koncem 15. století se nový styl přenesl do Krakova (kde se realizoval v prvním desetiletí 16. století na královském hradě Wawel) a rovněž do Prahy, na jejímž hradě dal král Vladislav II. Jagellonský přestavit Benediktem Riedem starý královský palác. Výsledkem, který byl počátkem nové epochy stavitelství v českých zemích, byl Vladislavský sál, kombinující pozdní gotiku s renesančními prvky. Nástup Habsburků pak symbolicky provázel zejména příklon k výtvarné tradici římského císařství jako ideálního oficiálního projevu a imperiální stylizace. Pro připomenutí je nejvýznamnější památkou z poloviny 16. století Královský letohrádek stavěný po vzoru antických příměstských vil, příznačně doplněný o reliéfní výzdobu kypící scénami antické mytologie.²⁵⁴

Druhým významným faktorem pro etablování nového renesančního stylu na středoevropském území byly cesty do Itálie, které podnikali v průběhu 16. století leckdy jak sami umělci (A. Dürer), tak čím dál častěji také sami šlechtici. Náplně těchto cest mohly mít charakter studijní, diplomatické a kavalírské cesty či diplomatické výpravy, ale vždy bylo nedílnou součástí poznávání místní architektury. Jednou z těchto nejvýznamnějších cest byla slavná výprava do Janova roku 1551, kterou podnikla šlechtická družina se záměrem přivítání mladé choti Maxmiliána II. Marie Kastilské.²⁵⁵ Krom neustálé migrace intelektuálů a vzdělanců v rámci evropských kosmopolitních univerzit hrála významnou roli rozsáhlá komunikační síť církve.²⁵⁶ Z nejvýznamnějších činitelů, přinášejícím renesanční sloh do Zaalpí, byla pak zejména migrace italsky mluvících stavitelů a řemeslníků z okolí severoitalských jezer, putující do Zaalpí výhradně za prací, a kteří výrazně ovlivňovali charakter většiny nově vznikajících či přestavovaných stavebních děl. Daleko dříve než pojmenování „*renesanční*“ bychom tedy slyšeli „*po vlaským způsobu*“.²⁵⁷ Přestože příchozí Vlaši nebyli zrovna prvořadými umělci, tak byli plně zainteresováni v Itálii již sto let zavedených konvencích renesančního slohu a přirozeně čerpali z italských dobových traktátů a vzorníků. Předpokládaný stoletý diskurz oproti renesanci rodné Itálie se v Čechách velmi časně „*dohnal*“ a v druhé půli 16. století bylo české

²⁵² Knoz, *Renesanční šlechta a její sídla* (pozn. 137), s. 14.

²⁵³ *Ibidem*, s. 17.

²⁵⁴ Pavel Preiss, *Italští umělci v Praze*, Praha 1986, s. 20–30.

²⁵⁵ Preiss (pozn. 254), s. 19.

²⁵⁶ Josef Válka, *Dějiny Moravy. Díl I. Středověká Morava*, Brno 1991, s. 188–190.

²⁵⁷ Knoz, *Renesanční šlechta a její sídla* (pozn. 137), s. 17. Další aspekty utváření renesančního stylu viz *ibidem*, s. 21.

stavitelství již v plné kondici, uplatňujíc nejnovější trendy. Nermalou měrou se na tom podílel habsburský dvůr a také sílící snaha o emancipaci ze strany šlechty, která byla silně prolnutá s touhou po zachování stavovských svobod a sílícími celoevropskými konfesijními spory, které završila třicetiletá válka.

Proměna životního stylu české aristokracie se týkala rovněž sféry sociálně-ekonomické. Během 15. století si šlechta začala vytvářet ucelená pozemková dominia. Docházelo k cílenému budování homogenních panství spojováním vesnic, dvorů a pozemků, což zaručovalo majitelům nejen moc, ale bylo zejména zdrojem jejich bohatství. Vzájemná rodová spřízněnost pak zaručovala setrvání majetků v jejich držení.²⁵⁸ V 16. století byly již v rukou vyšší šlechty koncentrovány rozsáhlé pozemkové majetky a došlo tak plnému přechodu k režii hospodářství v rukou nobility. Tento model je plně k vidění právě na příkladu velkolesinského panství, které založil již otec Jana staršího Petr ze Žerotína (viz první kapitola).

Renesanční zámky v českých zemích

Zatímco renesance v Itálii mohla přímo čerpat ze své historie, v českých zemích šlo zcela o novum, které přicházelo velmi pozvolna a zprvu se přirozeně mísilo a střetávalo s místní kulturou.²⁵⁹ První projevy nového stylu se odrážely zejména v detailu dílčích architektonických a dekorativních forem (portály zámků v Tovačově v roce 1492 a Moravské Třebové roku 1495).²⁶⁰ Tedy na místech, kde umělecké dílo zastávalo do jisté míry symbolickou funkci – kromě portálů také v portrétních medailonech náhrobků apod.²⁶¹

Ačkoli stavovsky uspořádané moravské markrabství svůj knížecí dvůr jakožto ohnisko mecenátu světské kultury postrádalo, do jisté míry jej nahrazoval dvůr biskupský.²⁶² Právě sídla biskupa Stanislava Thurza v Kroměříži a Olomouci (a rovněž jeho bratra, biskupa Jana IV. Thurza ve Vratislavi, později v Krakově) byla mezi prvními, které byly od prvního desetiletí 16. století doplňována o elementy v renesančním stylu. Ve stejné době jsou doloženy zmínky o již renesančních úpravách žerotínského zámku v Břeclavi či v Jindřichově Hradci. První jednotně koncipovanou renesanční palácovou stavbou s charakteristickými arkádami v českých zemích byl Rožmborský palác (1545–1574) na Hradčanech (v Evropě mu předcházeli jen zmíněný Wawel a rezidence v Landshutu).²⁶³ Na Hradčanech začal od roku 1562 stavět také Jan mladší Popel z Lobkovic, který v 50. letech do renesanční podoby přestavěl také zámek v Horšovském Týně, a ve spolupráci s Agostinem Gallim tak nad pražským hradem vznikl jeden z nejhonosnějších renesančních paláců u nás, dnes známý jako Schwarzenberský palác.²⁶⁴ Z dalších nejvýznamnějších venkovských zámků přestavovaných v polovině století ze starších sídel zmiňme zámek v Kostelci nad černými lesy Smiřických ze Smiřic a úpravy probíhaly také na trčkovském Opočně, Moravském Krumlovu Petrola z Lipé nebo Litomyšli Vratislava z Pernštejna. Zástupcem královských fundací je převážně lovecký zámek v Brandýse nad Labem a z novostaveb pak zámky v Kaceřově a Nelahozevsi královského sekretáře Floriana Griespeka z Griespachu.

²⁵⁸ Viz Válka, *Dějiny Moravy 1* (pozn. 256), s. 172–3.

²⁵⁹ K zámecké architektuře v Čechách, jejím vývoji a životě šlechty např. Pavel Vlček, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 2001.

²⁶⁰ Na obou realizacích pracovali budínští umělci italského původu. Ti se vyskytovali na Korvínově dvoře díky jeho sňatku s Beatricí Aragorskou v roce 1476, čímž došlo ke spříznění s milánskými Sforzy a tím k navázání přímých styků s italským prostředím. Na přelomu 15. a 16. století se na budínském dvoře zdržovali i jagelonští králové.

²⁶¹ Viz Preiss (pozn. 254), s. 18.

²⁶² Válka, *Dějiny Moravy 1* (pozn. 256), s. 188–190.

²⁶³ Viz Preiss (pozn. 254), s. 34–39.

²⁶⁴ *Ibidem*, s. 39–42.

Na přelomu 60. a 70. let se do přestavby sídla v moravských Bučovicích pustil Jan Šembera Černoohorský z Boskovic s dvorským antikvářem Jacopem Stradou po boku. Exkluzivita bučovického zámku tkví již v plně uchopeném stavebním typu *palazzo in forteza*²⁶⁵ v kombinaci s manýristicky pojatým nádvořím, jehož arkády na třech stranách navíc nesou na stovky reliéfních vyobrazení. Opravdovou perlou je pak pětice pokojů v přízemí s pozoruhodnou malířskou a plastickou výzdobou, unikátní jak svým jemným zpracováním, tak propracovaností výtvarných symbolických programů.²⁶⁶

Častým průvodním jevem renesančního umění (velkolosinský zámek nevyjímaje) obecně je absence jmen provádějících umělců, stavitelů a řemeslníků v čase. U jednotlivých realizací jsou doložena velmi sporadicky a přirozeně zpravidla doprovází ty nejvýznamnější zakázky. Kupříkladu patrně nejznámějším italským stavebním působícím převážně v Čechách a na královském dvoře byl Paolo della Stella (Pražský hrad, Nelahozeves, Brandýs nad Labem ad.). Baldassare Maggi jako představitel nejvýznačnějšího manýristy pracoval zejména pro Rožmberky (Český Krumlov, Kratochvíle) a Pány z Hradce (Jindřichův Hradec, Telč). Blízko moravského prostředí souběžně pracoval také Giovanni Battista Aostalis de Salla (Mělník, Litomyšl) jehož zakázky převzal známější synovec Ulrico Aostallis, který dále pracoval pro královskou komoru (Pardubice, Lysá nad Labem) a zámožné šlechtice.

Území Moravy, i přes všeobecnou bohatost renesančních projevů, mělo svá specifika. Bezesporu nejvýznamnějším v rámci celé střední Evropy je fenomén arkádového zámku, který se právě zde uplatnil v největší koncentraci. Vedle Velkých Losin to jsou zámky v Moravské Třebové, Náměšti nad Oslavou, Rosicích, Bučovicích, Račicích, Hranicích na Moravě, Moravském Krumlovu ad. Zámky spadající svou dobou výstavby do asi osmdesátých let 16. století mají poněkud jiný slohový charakter, typický těžším typem arkád, a svou lokací především na severu Moravy. Ten byl navíc již tradičně ve spojení se sousedním Slezskem a znaky vzájemného proudění informací jsou patrné například v Prostějově, a ještě lépe na portále zámku v Třemešku, kam se možná přesunula huť z dolnoslezského Břehu.²⁶⁷ Nezanedbatelným spojujícím aspektem je rovněž rovina konfesijní, neboť severní Morava byla téměř výhradně protestantská – vedle Žerotínů to byli kupříkladu páni z Vrba.

6.2. Formální prvky velkolosinského zámku

Půdorysná dispozice

Z důvodu absence písemných pramenů (účtů, stavebních plánů apod.) z doby výstavby se při bádání o velkolosinském zámku můžeme opřít pouze o viděné, přesněji dosud dochované, a díky archeologům i to znovunalezené. Již na přelomu 16. a 17. století na místě dnešního komplexu stál dvoupatrový renesanční zámek s předdvořím tvořeným menšími hospodářskými budovami. Půdorys stavěl na otevřené dispozici třech křídel svírající téměř důsledně pravouhlé nádvoří. Renesanční novostavba zároveň pracuje v místě východního křídla se starší zástavbou, která promlouvá skrze organické tvarosloví v rámci již tak „neuspořádaného“ vnějšího obrysu zámku. Rozhodnutí o ponechání části předešlé stavby v rámci novostavby mělo za cíl jednak snížit stavební náklady, ale zároveň v sobě často ukrývalo ne nevýznamné ideové roviny.²⁶⁸ Ačkoli byla podstatou stavení v novém módním slohu snaha přiblížit se královskému či

²⁶⁵ K typu „palazzo in forteza“ zejm. Kroupa, Palác ve tvrzi (pozn. 1).

²⁶⁶ Veronika K. Wanková, *Perla Moravy: nástěnná malířská výzdoba pěti sálů na zámku v Bučovicích*, Praha 2015.

²⁶⁷ Ivan Muchka, Hlava čtvrtá 1526–1620, in: Petr Kratochvíl (ed.), *Velké dějiny Koruny české. Architektura*, Praha 2009, s. 310–368, zde s. 321.

²⁶⁸ Kroupa, *Forma a funkce*, s. 18.

císařskému dvoru, většina české a moravské aristokracie do svého projektu cíleně zahrnuje také respektování staré sídelní zástavby. Leckdy úmyslně udržovaná podoba zámku o směsici předešlých stavebních stylů navozovala návštěvníkům ceněný pocit starobylosti místa, potažmo pokračování rodové kontinuity.²⁶⁹ Nejednalo se ale pouze o nosné zdi, nýbrž často se schválně ponechávaly prvky vnitřní výbavy, kamenosochařské dekorace apod.²⁷⁰ Stavba čerpající z nového stylu italské renesance tak byla jednak deklarací poučenosti stavebníka v přítomnosti, viditelné prvky staršího sídla pak promlouvaly o dobově neméně důležité minulosti.²⁷¹ Existence šlechtického sídla měla nemenší význam i směrem do budoucnosti, totiž jako jakési memento rodu a jeho paměti potomkům. O těchto a dalších možných funkcích velkolesinského zámku ale pojednám zevrubněji dále v této kapitole.

Otevřená zámecká dispozice se dá vyložit také jako konkrétní stavitelský typ, záměrně zvolený svým stavebníkem ve spolupráci s architektem [71]. Zámky otevírající se vstříc městu, zahradě či divoké přírodě jsou u nás zastoupeny poměrně úzkou skupinou staveb. Tvoří ji zámky tříkřídle (Litomyšl, Kopidlno), ale i uzavřené čtyřkřídle, které mají jednu stranu sníženou (Hranice na Moravě) nebo jsou v jedné stěně prolomené arkádou (Litomyšl, Telč). Jedno vysvětlení tohoto patrně záměrného otevírání stavby nabízí Ivan Muchka, který odpověď hledá v dobovém pojetí panteismu. Šlechtic by tak pohledem do přírody sám sebe neustále mohl konfrontovat s "dílem Boha" a zároveň se zdrojem, odkud sám Bůh vzešel.²⁷² Zůstává ovšem otázkou, do jaké míry tyto ideály souznily se silně zakotvenou tradicí křesťanství, či do jaké míry byly tyto architektonické fenomény přejímány vědomě.

Vnější dekorace: štíty, sgrafitová výzdoba, lunetová římsa a nádvorní arkatura

Nedílnou součástí architektury je dekorace, která se odvíjí od aktuálního stylu ve spojení s místními konvencemi, vkusem a záměry objednavatele. Velkolesinský zámek si svou vnější podobu od dob stavebníka Jana staršího ze Žerotína téměř v nezměněném stavu zachoval nebo jsou přinejmenším dobře čitelné či zdokumentované stopy konkrétních úprav.²⁷³ Uplatněním vnějšího sgrafitového pláště společně s nádvorní arkaturou se Losiny snažily vyrovnat nejluxusnějším stavebním realizacím své doby jako Nelahozeves, Litomyšl, Horšovský Týn, přestože losinský zámek zůstává ve svém měřítku a zdobnosti nepoměrně skromnější. Kromě arkád a sgrafita všechny tyto stavby uplatňují prvek charakteristický pro tzv. severskou renesanci, totiž štít, případně celou štítovou soustavu.²⁷⁴ Pro oblast na sever od Alp je typické uplatnění štítu zejména na světských stavbách, přestože v renesanci rodné Itálie byl zejména doménou sakrálního stavitelství.²⁷⁵

K souboru formálních prvků severské renesance se nedílně pojí sgrafito, které má svůj původ v Toskáne již ve 13. století a původně patrně odkazovalo k fortifikačnímu statutu stavby. Výraznější inovace rejstříku forem se dočkalo v souvislosti s rozvojem renesance až na počátku 16. století, přičemž figurální motivy se začaly uplatňovat až po jeho polovině.²⁷⁶ Ve střední Evropě se tato specifická úprava omítek, kdy je

²⁶⁹ Kubeš, *Reprezentační funkce* (pozn. 216), s. 64.

²⁷⁰ Tomáš Knoz, *Šlechtická paměť v uměleckém ztvárnění moravských renesančních zámků*, in: Václav Bůžek – Pavel Král, *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 23–36, zde s. 26.

²⁷¹ Jen u Žerotínů je stejný princip využit například na zámcích v Dřevohosticích či Rosicích, nejpatrnější jsou pak tyto tendence v Českém Krumlově, Jindřichově Hradci nebo Telči.

²⁷² Muchka, *Hlava čtvrtá* (pozn. 267), s. 312.

²⁷³ Viz kapitola *dějiny stavby* na s. 44 této práce.

²⁷⁴ Jan Białostocki, *The Art of the Renaissance in Eastern Europe: Hungary, Bohemia*, Poland 1976, s. 85.

²⁷⁵ Viz Krčálková (pozn. 24), s. 23.

²⁷⁶ Sumarizaci vývoje a široký výčet příkladů zejména figurálního sgrafita na fasádách nejen italské, ale také středoevropské renesance předkládá ve své disertační práci Pavel Waisser, *Renesanční figurální sgrafito na průčelích*

proškrabávána bílá svrchní vrstva na tmavou vrstvu spodní, stala velmi oblíbenou a došla nečetných variant typů. Tím nejběžnějším je bezesporu tzv. psaníčkové sgrafito, přesněji graficky znázorněný čtyřboký jehlan, zvolené rovněž pro zámek ve Velkých Losinách,²⁷⁷ kde pohledové fasády na východě a severu byly cele pokryty patrně z důvodu vizuálního scelení nesouměrných vyboulenin vzniklých zmíněnými přestavbami. Potřebu stylové jednotnosti pak vhodně doplnilo unifikované ostění, které ale předně souvisí s obecnou potřebou zrychlení a zlevnění stavby.

Strohá, pouze plošně stínovaná psaníčka doplňují vysoce zdobné okenní bordury a neméně bohatá lunetová římsa. Tento sofistikovaný, ale zároveň též malebný výdobytek renesance je v Losinách opatřen krom florálního dekoru také poprsími neznámých mužských postav, jako to můžeme spatřit na zámčích v nedaleké Litomyšli, ale také na jihočeské Kratochvíli. Mnohem častějším námětem uplatňujícím lidské postavy na fasádě je zachycení portrétů stavebníků s manželkami, a to zejména na sídlech nižší šlechty a zpravidla pak v okolí vstupního portálu (Jaroměřice, Račice, Stará Ves nad Ondřejnicí).

Vyjma uvedených vnějších dekorací je v exteriéru nádvorní stěny východního křídla zřetelný blíže zatím nedatovaný fragment nástěnné malby. Ačkoli je dosud odkryto jedno paroží [44], můžeme usuzovat na námět s oblíbenou loveckou tematikou.²⁷⁸ Lov zpravidla nebyl pouze nutným aktem k získání potravy či zábavou, nýbrž velkou roli hrála také společenská dimenze umožňující kontakt mezi hostitelem a návštěvou v odlehčené atmosféře. Zobrazení jelenů v pohledovém parteru mohl značit lovecký aspekt této žerotínské rezidence, který později znatelně vyplývá zejména z deníků Jana Jáchyma.²⁷⁹ k reprezentaci ale původně pravděpodobně přispíval daleko rozsáhlejší výzdobný program, který byl zpravidla přizpůsobován aktuálním majitelům a o kterém dosud nic bližšího nevíme. Okolní žerotínské soudobé stavby, kde jsou dochovány erby na kamenicky výpravných portálech (Kolštejn-Branná, Ruda nad Moravou), ale napovídají, že něco podobného mohlo být uplatněno také na hlavním rodovém sídle v Losinách. Téměř samozřejmostí bylo umístění nápisových desek s informacemi o stavebníkovi sídla.

Představu o chybějící kamenosochařské výzdobě (která se patrně ztratila za lichtenštejnských přestaveb zámku během 18. století), zejména obvyklých portálů doplněné o nezbytné erby a dedikační desky,²⁸⁰ které dle dobových zvyklostí minimálně lemovaly portál při vstupu do zámeckého komplexu, si můžeme alespoň přibližně vytvořit z dalších dochovaných zámků severomoravské skupiny. Prvním ze dvou stylově nejbližších příkladů je zámek v Branné, kdysi Kolštejně. V druhé polovině sedmdesátých let 16. století zámek připadl prvnímu velkolosinskému stavebníkovi Janu staršímu ze Žerotína, který záhy začal s renesanční přestavbou. Za žerotínskou stavební etapu se považuje původně tříkřídlý zámek s arkádami na jedné straně [72], na který dalšími přístavbami navázali páni z Vrba, jimž Žerotín zámek odprodal k roku 1581.²⁸¹ Zámecké arkády rovněž jako losinské disponují rustikovanými archivoltami a plným zábradlím nesoucím toskánskými sloupy. Kanelované sloupy a reliéfní výzdoba soklů byla provedena patrně později přítomnou italskou hutí. V Branné se také dosud nachází tři portály serliovského typu – jeden při vstupu

moravských městských domů (Disertační práce), DVU FF UP, Olomouc 2011, s. 21–34.

²⁷⁷ Ivan P. Muchka, *Deset století architektury. Architektura renesanční*, Praha 2001, s. 30–33.

²⁷⁸ Kupříkladu mohlo jít o výjev štvance na jeleny, populární motiv známý již z gotiky. Lov byl jako téma (žánr) ostatně jako tradiční a zvláště v renesanci zcela běžná šlechtická forma zábavy často zastoupen ve výzdobě aristokratických rezidencí. Médiem mohl být rovněž klasický závěsný obraz, jakých najdeme z pozdější doby na Losinách od dvorního malíře Abrahama van Lissau hned několik. Na přání Přemyslava III. ze Žerotína Lissau pořizoval rozměrné portréty kanců, koní ad. Trofej znázorněná kancem a kůň jako zástupce aristokratické záliby v chovu drahých koní jsou opět očividným nástrojem šlechticovy osobní reprezentace.

²⁷⁹ Literatura k tématu v poznámce č. 7.

²⁸⁰ Knoz, *Renesanční šlechta a její sídla* (pozn. 137), s. 32.

²⁸¹ Spurný – Fiala – Hosák et al. (pozn. 22), s. 33–36.

do zámku [73, 74], jehož součástí je dedikační tabulka [75] Janu staršímu s letopočtem 1597, a dva umístěné v těsné blízkosti za sebou při vstupu do věže [76]. Tvarosloví vnějšího portálu [77] do věže vychází z edikuly, kde sloupy nahradily polopilíře přimknuté s plně bosovanému pozadí přepásáním. Týž zjednodušený portál (bez polopilířů), vycházející ze stejného vzoru dle Sebastiana Serlia [79], najdeme také na druhém z příkladů, a to při vstupu do dalšího z žerotínských sídel v Rudě nad Moravou [78]. Zámek vlastnil od roku 1596 opět Jan starší ze Žerotína, ale vzápětí přenechal synu Bernardovi, který v období 1600–1610 začal budovat renesanční novostavbu.²⁸²

Nelze se samozřejmě zcela vážně domnívat, že portál tohoto typu či vůbec kamenicky zpracovaný portál na Losinách musel také být. Vzhledem ale k těsné blízkosti pojetí arkádových nádvoří a tedy předpokladu, že se na stavbách podílela táž stavební huť, je možné existenci portálu opatrně včlenit do úvah o zámku. Dokud se však nenajdou jakékoli důkazy, nejlépe formou hmotných artefaktů, nejde o víc než hypotézu.

Arkády

Svůj původ má arkáda již v atriu a peristylem obehnaném nádvoří antického Říma.²⁸³ Ve velké míře se opětovně začala používat v architektuře renesance na území střední Itálie, kde se architekti nově zabývali studiem antického světa, aby jej následně cíleně parafrázovali v novostavbách. Zatímco následníci Vitruvia přikládali mimořádnou roli sloupovým řádům, ve středoevropské architektuře naopak nehraje výraznou roli a setkáváme se zde spíše se znakovou funkcí sloupů.²⁸⁴ Řím v dobách císařství přesto pro raný novověk představoval dosavadní vrchol lidského umu, ke kterému bylo třeba se navracet. Motiv arkád tak v sobě nesl jasnou informaci o humanistických ideálech stavebníka a jako takový (tedy zejména jako znak) se také následně přenesl na sever od Alp.²⁸⁵

Arkáda se však nepřenesla jako neměnná ustálená soustava, nýbrž naopak se jí dostalo nesčetných variací. Kromě známého klasického pojetí, které čerpal z antického Říma a jeho klasicizující soustavy arkád spojující pilíře s oblouky,²⁸⁶ vznikl patrně v 11. století v době protorenesance v Toskánsku další proud, typický svým odhmotněním forem a spočinutím archivolt na sloupech.²⁸⁷ Tyto dvě téměř autonomní formace následně vidíme v až neortodoxních kombinacích zejména na sever od Alp, české země nevyjímaje. Přitom patrně šlo o záměr v pojetí umění jako *ars combinatoria*, který ve svých traktátech předpokládali i S. Serlio a A. Palladio.²⁸⁸ Ve střední Evropě se tak arkády nejčastěji uplatňovaly ve formě dvou až třípodlažních arkádových stěn na nádvořích renesančních zámků, jejichž nejpočetnější skupinu najdeme právě na Moravě.

²⁸² Ibidem, s. 202–203.

²⁸³ Původ arkádového nádvoří objasňuje například Krčálová (pozn. 24), s. 21; Hana Dvorská, Arkádové zámky Žerotínů založené v letech 1560–1580. Hustopeče nad Bečvou, Náměšť nad Oslavou, Rosice u Brna (diplomní práce), DVU FF UP, Olomouc 1996, s. 3–6.

²⁸⁴ Jiří Kroupa, Funce, forma a mentality v raně novověké profánní architektuře, *Památková péče na Moravě*, č. 8, 2004, s. 7–22, zde s. 17–18.

²⁸⁵ K tomu např. Hlobil – Petrů (pozn. 81).

²⁸⁶ Z nejznámějších příkladů bychom je našli na římských antických stavbách Marcellova divadla a Tabulariu. Obdobnou klasicistní soustavu bychom u nás našli již roku 1548 v Brandýse nad Labem. Viz Krčálová (pozn. 24), s. 10.

²⁸⁷ Ibidem.

²⁸⁸ Ibidem.

Arkády losinského zámku, které jsem základně představila v předchozí kapitole, se typologicky řadí v rámci českých zemí k proudu zdůrazňujícím těžší formy (společně s Brannou, Bruntálem či Pardubicemi), které se objevují od počátku osmdesátých let na severu Moravy.²⁸⁹ Společně s toskánskými sloupy losinská arkáda opouští dosud v českých zemích upřednostňovanou subtilní monumentalitu a vzdušnost, často provázenou také zábradlím z kuželkové balustrády. Nejbližší analogií je další z již několikrát zmíněných žerotínských zámků v Rudě nad Moravou [80]. Při rudském zámku jsou v literatuře navíc zmiňováni blíže neznámí italští stavitelé, kteří, jak se předpokládá, přišli právě z nedávno dokončeného velkolosinského zámku, neboť uzavřené nádvoří je ze všech stran lemováno dvěma patry arkád, které jsou téměř dokonalým (jen poněkud obhroublejším) prepisem těch losinských. Vzezření podsaditých sloupů s výrazným rustikováním archivolt se už v Losinách jeví jako pozdně renesanční, i když tuto kombinaci nakreslenou Sebastianem Serliem přinesli již ve druhé čtvrti 16. století umělci z mantovského okruhu Giulia Romana²⁹⁰ a objevuje se například již okolo roku 1540 na rakouském zámku Schallaburg. Navíc právě G. Romano, ale také Jacopo Barozzi da Vignola ad. začali nároží palácových, ale také sakrálních staveb „zpevňovat“ bosáží, kterou v Losinách najdeme na jihozápadním a severozápadním nároží. Bosáž uplatněná na architektuře doby renesance však není míněna jako fortifikační element, nýbrž jako sofistikovaný detail, opět výmluvně odkazující k poučenosti stavebníka.

Jak již před časem upozornil E. Huballa,²⁹¹ arkády velkolosinského zámku jsou zástupcem poměrně nepočetné skupiny z hlediska jejich konstrukce, která pracuje s na pohled aditivním připojením sloupových arkád ke hmotě stavby, což můžeme pozorovat jednak na zalomení zastřešení stavby a jednak na viditelných úzkých bočních stranách arkády. Obdobné konstrukční řešení arkád Huballa našel při křídle královny Anny na krakovském Wawelu. Velkolosinské arkády jsou svou dispozicí v kontextu českých arkádových zámků navíc značně úzké [81], a tak mohou připomínat spíše pavlače.

Arkádové cvikly, zábradlí či podstavce sloupů často vystupují jako nositelé reliéfních (Moravský Krumlov, Ivanovice na Hané, Bučovice) či sgrafitových (Mělník) výzdobných cyklů. Obvykle se zde objevovala heraldická znamení, mytologické a moralistní výjevy či emblemata. Absence takto dekorativního rozměru arkád mohla záviset od finanční situace stavebníka (štukatura byla velmi nákladnou technikou) po otázku jeho vkusu. Z celkového vzezření je patrné, že velkolosinský zámek se řadí spíše po bok dalších zmíněných severomoravských zámků spíš strohého, či až rustikálního charakteru, odrážejícího snad zčásti ráz drsnější krajiny, ve kterém se nachází. Všechna výše jmenovaná stavení s dekorovanými arkádami jsou naopak zámky z oblasti jihu Moravy, pro které je typická toskánská subtilnost arkád a častější je také geometrická přísnost zámecké dispozice.

Dalším důležitým aspektem, uplatněným na losinském zámku, je výškové odstupňování arkád v jednotlivých patrech. Díky této záměrné perspektivní zkratce celé nádvoří působí harmonicky sceleným dojmem. Obdobnou gradaci disponují například arkády nedalekého zámku v Litomyšli nebo v Moravském Krumlově. Jako projev záalpského manýrismu označila J. Krčálová opačný efekt, totiž když je spodní patro opticky utlačováno „těžšími“ arkádami v patrech. Toho může být docíleno použitím piliřové arkády (jako právě v Litomyšli nebo již v Nelahozevsi) či právě sníženou výškou spodního patra (Náměšť nad Oslavou). Z hlediska tvarosloví je navíc na losinských arkádách neobvyklé propojení hlavic sloupů s podstavci dalšího

²⁸⁹ Dvě typologické kategorie arkád – „těžší“ a italizující „lehčí“ vytvořila již Krčálová (pozn. 24), s. 23.

²⁹⁰ V nepoměrně ušlechtlejší formě byla užitá např. v Landshutu a odtud byla parafrázována dále ve střední Evropě (např. na zámku v Baden-Badenu, v mnichovské mincovně či dolnorakouském zámku Schallaburg). Viz Krčálová (pozn. 24), s. 60 (pozn. 103).

²⁹¹ Viz Hubala (pozn. 25), s. 156.

podlaží. Tento element, zvýrazňující tektoničnost stavby, se snad nejlépe nachází v althanovských Oslavanech (1583) [82] či dolnoslezském Břehu (1560–1582) slezských Piastovců [83].²⁹²

Dispozice interiéru

Zkoumání zámecké vnitřní dispozice nejen z hlediska konceptu uspořádání místností ve vztahu k jejich původním funkcím zahrnuje kromě studia inventářů také nutnost sledovat sociologický a kulturně-historický aspekt, k jehož rozklíčování byl učiněn pokus již v rámci popisu prostor v páté kapitole. Slovy J. Kubeše, navazujícího na výzkum dvorské kultury N. Eliase, vnitřní rozložení prostor odráželo sociální postavení majitele a potažmo tedy fungování celého dvora.²⁹³ Šlechtická zámecká obydlí jsou ale z perspektivy jednotlivých majitelů pro badatele stále nelehkým úkolem, neboť se tato sídla za svá staletá období aktivní existence vyznačovala častou změnou vlastníka, který navíc leckdy neváhal přetvořit celý koncept sídla.²⁹⁴ Přestože výzdobu Velkých Losin z dob obývání prvního stavebníka Jana staršího již díky jejímu nezachování nelze plně rekonstruovat, prostorová dispozice zůstala (až na včlenění barokní kaple) bez výrazných změn.

Uspořádání zámeckých prostor se na většině českých a moravských zámcích renesance dělo aditivním připojováním s vyústěním jednotlivých prostor do chodeb ještě po vzoru středověkých klášterů a jejich cel.²⁹⁵ K ustanovování renesančního zámku obecně však patřil důraz na zvýšený komfort, který se promítnul v nové obytné apartmánové jednotce sestávající z obytného pokoje, jemuž předcházela minimálně jeden předpokoj. Apartmán ve své nejvyspělejší formě, který byl až později typickým projevem zejména barokního sídla, zahrnoval celou soustavu vzájemně provázaných panovnických pokojů o různých funkcích. Apartmánová soustava pokojů obecně odpovídala na zvyšující se potřebu intimity a zároveň distingovanosti, kdy přístup do jednotlivých pokojů a jejich postup směrem k nejintimnější prostora ložnice byl umožněn podle osobní blízkosti majiteli nebo vzhledem k mocenskému postavení návštěvníka. Na losinském zámku tomuto principu plně odpovídají obytné mikrocelky dvou až čtyř vzájemně provázaných pokojů, jejichž situování v rámci vnitřního rozložení prostor rovněž nebylo náhodné, ale odpovídalo logické stukturu.

Při opětovném pohledu na půdorys nadzemních reprezentativních pater velkolosinského zámku je patrný první typ uspořádání, tedy vyústění jednotlivých malých bytových jednotek na arkádový ochoz, ale zejména je zjevné systematické uspořádání jednotlivých prostor dle jejich funkcí. Na hloubkovou osu prostředního křídla je v obou poschodích situován vstupní sál, na nějž navazoval další společenský sál o týž rozměrech. Tyto sály byly v rámci dispozice umístěny jednak na pro bydlení nekomfortní severní stranu a jednak jim jejich náročný charakter dopomohl k maximálnímu osvětlení přirozeným světlem. Obytné jednotky byly posléze umísťovány v okolí těchto sálů a osidlovány dle vnitřních predispozic (tedy k obývání vhodnější jihovýchodní pokoje patrně náležely majitelům či urozeným hostům, pokoje v severním traktu náležely dvořanům, fraucimoru, vychovatelům apod.). Západní křídlo, jak vyplývá z inventářů rozebíraných

²⁹² Blíže nespecifikovaný zdroj tohoto propojení nachází opět Krčálová v quattrocentu ve Ferrare a v Janově. Viz Krčálová (pozn. 24), s. 39.

²⁹³ Kubeš, Vývoj obytné jednotky (pozn. 217).

²⁹⁴ Snad nejznámějším příkladem je zámek Slavkov. K němu opakovaně J. Kroupa, např. Kroupa, Funkce, forma a mentality (pozn. 221).

²⁹⁵ Muchka, Deset století (pozn. 277), s. 35.

v předchozí kapitole, patrně nesloužilo k bydlení, nýbrž pouze k reprezentativním účelům (původní sál v prvním patře, zbrojnice v druhém patře).

Vcelku sofistikovanému konceptu rozdělení jednotlivých křídel do vzájemně logicky provázaných mikrozón nicméně zdá se plně neodpovídá úroveň promyšlenosti jejich provedení. Řešení stropů se tak zcela vyhnulo jednotnému řádu a ve většině místností je velmi prosté. V prvním patře severního křídla kromě jednoho exkluzivního stropu s dřevěným táflováním v jídelně, který má své dobové paralely například v několika pokojích zámku v Pardubicích, a štukové klenby v bývalém sále západního křídla, tvoří většinu hrubě opracované ploché trámů (stropy se štukovými zrcadly jsou z pozdější doby). Ve srovnání se soudobými architektonickými realizacemi tyto projevy silně zaostávají, neboť daleko častější je minimálně opracování trámových hran a zároveň jejich dekorování malbou, jak můžeme dodnes spatřit například v knihovně soudobého zámku v Březnici a na mnoha dalších místech.

Charakter stavby

Vysoký zámek ve Velkých Losinách působí jak uspořádáním hmoty, tak zvolenými architektonickými a dekorativními prvky velmi kompaktně a v souladu s estetickými hodnotami renesančního stavitelství naplňuje ušlechtilý aspekt malebnosti.²⁹⁶ Téměř pravoúhlé nádvoří a striktní opakování oblouků arkád v jasně daných vzájemných poměrech je deklarací vznosného záměru, který zde byl bezpochyby naplněn. Na klasické ideály, které má správná stavba splňovat (jak je definoval Vitruvius, tedy *firmitas*, *utilitas* a *venustas* – pevnost, funkčnost a krása), navázali raně novověcí italští teoretikové, zejména Alberti. Ten ve svých spisem zavedl nový termín *concinnitas*, který znamenal přiměřenost, ale také harmoničnost.²⁹⁷ Základ tohoto aspektu v rámci celkového habitu velkolosinského zámku pak tkví v propojení samotné stavby s krajinou, se kterou sídlo vede rovnoprávný dialog již svým situováním při úpatí kopce Strážník (což mimo jiné zámku zajišťovalo potřebnou ochranu před povětrnostními vlivy) a dále svými nevelkými rozměry, úměrně odpovídajícími měřítku okolní krajiny, v průsečíku s adekvátní velikostí prostoru, který stavebník mohl potřebovat.²⁹⁸

I přes tyto klasické hodnoty, které v losinském zámku můžeme nalézat, se ve srovnání s většími a honosnějšími stavbami své doby asi neubrání označení, že jde o projev místního slohu o jisté dávce rustikalizace. Přejdeme-li nyní s nadsázkou svébytný názor T. Knoze, který říká, že „*naprosta většina staveb tvořící dobou krajinu byla naprosto „bezsluhová“*“²⁹⁹ tak se problematikou místně podmíněných projevů renesančního umění již na počátku 70. let zabýval Jan Białostocki.³⁰⁰ Přestože jeho texty vykazují nacionalistické tendence, užil přitom pojmu *desintegrate*, totiž jevu, kdy dochází k importu forem vytvořených pro určité prostředí do jiného prostředí, jemuž je původní obsah cizí.³⁰¹ Obecně je ale třeba záalpské projevy renesance v architektuře brát jako svébytné celky, nikoli jako deriváty konkrétních staveb

²⁹⁶ Knoz, Renesanční šlechta a její sídla (pozn. 137), s. 40.

²⁹⁷ Muchka, Hlava čtvrtá (pozn. 267), s. 311–312.

²⁹⁸ O správném umístění do krajiny např. Vlček (pozn. 259), s. 40.

²⁹⁹ Zejména byl výrok směřován na snahy postihnout architekturu slohovou terminologií, viz Tomáš Knoz, Renesanční zámky na Moravě. „Zámeckost“, „renesančnost“ a „moravskost“ moravských renesančních zámků, in: idem (ed.), Morava v době renesance a reformace, Brno 2011, s. 46–58, zde s. 51.

³⁰⁰ Jan Białostocki, The Art (pozn. 274), s. 84–88.

³⁰¹ Jan Białostocki, Two types of international Mannerism: Italian and Northern, *Umění XVIII*, Praha 1970, s. 105–110, zde s. 107. Jarmila Krčálová jev označila za „neortodoxní kombinování“ italských renesančních forem. Viz Krčálová (pozn. 24), s. 23.

a to již ze samé podstaty renesance, primárně pojímané jako návrat k umění dávné antiky, která se rovněž v renesanci slepě nekopírovala, nýbrž na ni bylo v ideové a vizuální rovině navazováno.

6.3. Funkce sídla

Obdobným způsobem, jak mohou původní funkci místností rekonstruovat prameny,³⁰² lze určit funkci/e (úlohu/y, náplň/ě) samotné stavby, a přičemž právě znalost původního využití jednotlivých prostor nám může výrazně pomoci odvodit funkční a ideový záměr celého sídla. Pokud jsme se tedy kupříkladu v inventáři dozvěděli, že na zámku mimo vrchnost a sloužící žil také správce (na Losínách měl vlastní byt v mezípatře východního křídla), jde o jasnou deklaraci základní ekonomicko-správní dimenze sídla (tedy správa hospodářství a majetků organizovaná z jednoho místa), kterou bychom ovšem čekali už vzhledem k rozsáhlým hospodářským aktivitám stavebníka Jana staršího ze Žerotína. Rovněž fakt, že zde sám trvale pobýval, a i dlouho poté sídlo sloužilo jako hlavní rodová rezidence, značí jistou multifunkčnost objektu. Panstvo zde žilo, pracovalo, trávalo volný čas a pořádalo urozené setkání – a právě s nezbytným výskytem návštěv se pojí funkce reprezentační, kterou bylo nutné skloubit s tou praktickou.

Šlechtické obydlí tudíž bylo v raném novověku předním nástrojem projevu nového, vznešeného a distingovaného životního stylu, respektive bylo jedním z nejefektivnějších prostředků, jak vznešené postavení prezentovat či dokonce posilovat.³⁰³ Ve sféře ideového záměru můžeme veškerou stavební činnost chápat a číst jako zřetelnou manifestaci svého objednavatele, který sídlo vystavěl na základě promyšlené koncepce a jí nevhodnějších forem. Stavebník nejen že chtěl hmotnými prostředky demonstrovat svou moc, bohatství, vzdělanost či ctnost, ale systematicky tím utvrzoval postavení své a svého rodu ve společnosti a rovněž usiloval o jeho postup. V případě stavebníků z řad rytířů mělo jít o snahu dosáhnout šlechtického titulu, šlechtici pak toužili přiblížit se panovníkovi a samým vrcholem byl zájem projevený císařem. Nejčastějším publikem, kterému bylo sídlo „předkládáno“ ke čtení, byla urozená společnost, která mohla mít kupříkladu společné vazby v rámci stavovských funkcí. Nemalý počet zasedání sněmů a soudů byla za tímto přenášena na jednotlivá šlechtická sídla, a jednotliví hostitelé jistě neváhali těchto příležitostí využít k vlastní reprezentaci.³⁰⁴

Samotné sídlo se těmito ideám raně novověkého stavebníka nepřizpůsobovalo pouze po stránce stylové, ale také v rámci dvorské dramaturgie pohybu, jejímž východiskem bylo zásadně od minulosti odlišné prožívání prostoru. Nově se utvářel urbanistický rozměr sídla, zasahující do nádvoří, nejbližšího okolí a zahrad. Proměna životního stylu zahrnovala mimo jiné přechod z uzavřených hradních sídel do dobově komfortních prosvětlených zámků, znamenala pro šlechtice uvědomování si důležitosti vlastní sebeprezentace a celkovou proměnu hodnot, které se často zrcadlily v uplatňování sofistikovaných humanistických vzorců (od výzdobných programů po promyšlené užití architektonického detailu). Těmto novým tendencím snad nejlépe odpovídalo použití arkády, která se stala doslova jevištěm urozenosti. Arkády se jako „teatro“³⁰⁵ tedy jako ostentativní formální prvek využívány k projevu nového životního stylu

³⁰² Určující prameny mohou být nejrůznější povahy, od písemností (inventáře, deníky) po dochovanou realii (předměty denní potřeby). A samozřejmě je umělecké dílo samo o sobě vypovídajícím pramenem. Viz Petráň (pozn. 164), s. 24–25.

³⁰³ Knoz, *Renesanční šlechta a její sídla* (pozn. 137), s. 40.

³⁰⁴ *Ibidem*, s. 25.

³⁰⁵ Pojem „teatro“ zavedl E. Huballa, dále s ním pracuje J. Kroupa, viz Jiří Kroupa, *Proměny moravskokrumlovského zámku v době renesance a baroka*, in: Zdeněk Fišer (red.), *Moravský Krumlov ve svých osudech*, Brno 2009, s. 265–276, zde s. 267.

– zpravidla spojením sofistikované podoby a následného pohybu v jejich rámci – mohly uplatnit formou loggie, arkádových stěn či ochozů. Ačkoli jakkoli náročně výtvarně provedené arkády nepopírají svou primární funkci, totiž komunikační a zároveň estetickou (dekorativní), úzce souvisí s novým ceremoniálním pohybem v sídle, které zpětně využívá působení architektury a jejich částí.³⁰⁶ Ochozy sloužily zejména jako spojnice sakrálního prostoru s prostorem světským, ale neméně často fungovaly jako kulisa dobovým festivům a s nimi spojené scénografii. Tato funkce však přestala být platnou s koncem obývání sídla – s vytrácením běžného života ve svém původním znění, na který stavba bezpochyby byla přizpůsobena, se současně vytratil jeden ze způsobů, jakým komunikovala s návštěvníkem, a který je již dnes nemožné plně zrekonstruovat.

Z perspektivy určeného pohybu po zámku a v jeho okolí dnes přinejmenším pozorujeme odlišné pojetí nádvoří a vnějšího pláště zámku, kdy můžeme uvažovat o manýristickém záměru založeném na momentu překvapení, jak jej definovala Jarmila Krčálová,³⁰⁷ který přichází v případě Velkých Losin vzápětí po vstoupení na nádvoří a jeho okamžitým celkovým přehlédnutím. Arkádové ochozy jsou totiž svým výhledem orientovány směrem do volné přírody a z příjezdové cesty nejsou až do poslední chvíle patrné. Obdobná manýristická koncepce byla patrně nejvýrazněji uplatněna v jihomoravských Bučovicích.

Simultánně s vlastním prožíváním prostoru v přítomnosti byla navíc v aristokratických kruzích silně zakořeněná potřeba vybudování sídla jako *memoria* pro nadcházející generace.³⁰⁸ Až chorobná touha po zanechání hmotné vzpomínky na zemi po smrti jistě souvisí s obecnou snahou šlechticů přiblížit se snad samotnému bohu, s ohledem na jeho moc a nesmrtelnost, a těsně tak souvisí s raně novověkým fenoménem zachování paměti.³⁰⁹ Exkluzivní postavení šlechtice právě zejména díky monumentální stavbě, která přetrvává několik generací, nikdy nemělo být zapomenuto. Slovy D. Schwentera, které vyslovil v roce 1651: „Zajisté není na zemi jiných věcí, kterou by smrtelník paměť svou lépe zachovati vládl než skrze stavění...“³¹⁰

Symbolická řeč užitých forem vždy pokračovala zvenčí směrem do interiérů, kde v případě velkolesinského zámku vrcholila v systematicky budované portrétní obrazové galerii, jejíž počátky sahají již do doby prvního stavebníka zámku Jana staršího ze Žerotína.³¹¹ Soubor byl patrně odjakživa prezentován ve společenských sálech prvního patra a dodnes jej najdeme roztroušen v sále předků, jídelně a sousední knihovně.³¹² Dochované portréty můžeme snadno rozdělit do dvou obsahově odlišných celků a to a) celofigurové podobizny majitelů a jejich manželek, b) menší portréty širokého spektra osobností. Pohled na aktuálně vládnoucí manželskou dvojici mezi urozenými předky dodával šlechtici žádaný punc důležitosti a vznešenosti. Druhá skupina obsahovala zejména podobizny vlivných velmožů a panovníků, kde byli zastoupení kupříkladu císař Matyáš, sultán Mehmed IV. a zbožná polská královna Anna Marie.³¹³ Právě tyto portréty měly reprezentovat příklon jejich objednavatele k vládnoucí dynastii. Za jakýsi doplněk tohoto malířského cyklu můžeme považovat portrétní výzdobu vnější korunní lunetové římsy, nesoucí rovněž

³⁰⁶ Viz Kroupa, Palác ve tvrzi (pozn. 1), s. 25.

³⁰⁷ Termínu manýrismus pak užívá k označení určitých tendencí v pozdní renesanci, nikoli ve smyslu samostatného slohu. Viz Krčálová (pozn. 24), s. 28.

³⁰⁸ K memoriální funkci architektury např. Petr Fidler, Pomník, památník, památka, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 15–22, zde s. 19–22.

³⁰⁹ Snahou urozených o zachování vzpomínek na ně se zabývá především souborná publikace Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.

³¹⁰ Citováno z Fidler (pozn. 308), s. 19.

³¹¹ Jeden z portrétů je tradičně připisován i samotnému stavebníkovi. K tomu viz Mžýková (pozn. 33), s. 24–30.

³¹² Velkolesinské zámecké sbírky prošly v minulosti zásadními přesuny, které zapříčinily velké ztráty na rozsahem velmi významném malířském souboru. K tomu Mžýková (pozn. 33), s. 24.

³¹³ Ibidem, s. 24–25.

množství podobizen, ale patrně již ne soudobých, nýbrž historicky významných osobností. Celá portrétní výzdoba zámku by se tak skládala ze tří samostatných celků, které dohromady ozřejmovaly rodovou identitu majitele sídla a potažmo jeho politickou a konfesionální příslušnost. Portrétní galerie byla rovněž chápána jako módní záležitost, která nesměla chybět (v jakémkoli médiu) na žádném urozeneckém panství raného novověku. Velkolosinský soubor pak legitimizoval před zraky urozených hostů postavení Žerotínů ve stavovské společnosti a na zámku je ojedinělou, avšak zářnou demonstrací propojení intelektuální roviny s uměleckými prostředky pro dosažení žádaných a tolikrát již zmíněných cílů urozeného objednavatele.

6.4 Stavební úloha a typ – sociální a symbolická dimenze sídla

Po snad zevrubném představení architektonické formy a výčtu obsáhlého spektra možných využití zámeckého komplexu ve Velkých Losinách nastal čas všechny známé propojit a zamyslet se nad stavební úlohou, typem a intencí tohoto žerotínského sídla.³¹⁴ Jak již bylo dříve několikrát naznačeno, formální aparát nebyl zvolen samoučelně, nýbrž naopak byl pečlivě volen pro velmi konkrétní situace, specifické účely a nejrůznější dvorské ceremonie. Za výsledkem přitom nestál vždy jen stavebník a architekt, ale rovněž dobové obecnstvo a specifické prostředí a okolnosti, jejichž znalostí se můžeme dobrat hlubšího pochopení stavby. Co je tedy stavební úloha a proč je pro nás důležitá?

Dnešní člověk si postaví dům zpravidla proto, aby měl střechu nad hlavou a vizuálně pak tento dům odpovídá osobním preferencím, ale v základě jsou si dnešní domy poměrně podobné. Velmi bohatý člověk má přirozenou potřebu pořídit si neobvyklé sídlo, které bude odrážet jeho mocenského postavení, či honosnou vilu skrytou před očima běžných lidí, kde nalezne klid a útočiště. Stejně to bylo i kdysi, jen s daleko propastnějším rozdílem mezi obydlím šlechtice, domem měšťana a chudým příbytkem poddaného. Šlechtické obydlí v raném novověku nadto mohlo pracovat se sofistikovaným programem, který zpravidla obecně odrážel touhy po upevnění šlechtického statutu. Typu šlechtického obydlí sledující určitý vnitřní záměr (intenci) odpovídá stavební úloha, které zas odpovídá zvolený formální aparát. Na jednu zvolenou stavební úlohu může být i několikrát navazováno v průběhu času nebo naopak tento aparát bývá v případě změny stavební úlohy modifikován (přestavován, odstraňován či nahrazován jiným). Abychom se dobrali významu dané stavby, bylo by třeba se pokusit o „*exkurzi do cizí senzibility*“ (M. Baxandall), tedy nahlédnout na dílo skrze jeho specifickou dobu a kulturu, která je odlišná od té naší.³¹⁵ Takto komplexní vhled si ale tato práce neklade za cíl podniknout, a to z očividného důvodu omezeného rozsahu práce vzhledem k zadání. Omezím se tedy pouze na krátký exkurz zpátky k osobnosti stavebníka, jehož život a kariéra nám může pomoci nastínit sociokulturní charakter dané umělecké úlohy. Znalost tohoto charakteru totiž může významně přispět (slovy J. Kroupy) „...*k tomu, abychom adekvátně ocenili umělecký čin objednavatele a míru kvality umělcova řešení umělecké úlohy.*“³¹⁶

Přestože se stavba zámku stala záležitostí vždy celé šlechtické rodiny, nejdůležitější osobou zůstává stavebník, neboť udává charakter celé stavby.³¹⁷ Tím nejvýznamnějším stavebníkem velkolosinského zámku byl přirozeně Jan starší ze Žerotína. O Janovi se toho bohužel ve srovnání s jinými urozenými

³¹⁴ Zadání, umělecké úloze a typu se věnuje na základě studie G. Passavanta J. Kroupa, viz Kroupa, Palác ve tvrzi (pozn. 1), s. 19–21; idem, Od dějin umění (pozn. 2), s. 23.

³¹⁵ Viz Kroupa, Funkce, forma a mentality (pozn. 221), s. 20.

³¹⁶ Ibidem, s. 16.

³¹⁷ Knoz, Renesanční šlechta a její sídla (pozn. 137), s. 28.

vrstevníky neví mnoho, a tak o něm hovoří zejména jím zanechané stavební relikt. Pro připomenutí byl Jan starší váženou osobností patrně již z charakteru jeho postavení u soudního dvora a váženosti nasvědčuje také obdržení stříbrné žerotínské číše plnící funkci „rodového předmětu“, čímž se stal nepsaným vůdcem celého žerotínského rodu. Nemenší roli na výši jeho postavení ve světě urozených jistě hrál Janův poměrně rozsáhlý majetkový arzenál a velmi bohatá stavitelská činnost.³¹⁸ Z jeho mezilidských aktivit se ví pouze o aktivní korespondenci s příbuzným Karlem starším ze Žerotína. Z malého počtu Janova vyobrazení je částečně vypovídajícím jeho náhrobník ve velkolosinském kostele, kde je zobrazen ve zbroji jako křesťanský bojovník. Tento aspekt *militia christiana* bývá demonstrován mužem, který obléká antikizující zbroj, čímž nese ctnosti dávných hrdinů.³¹⁹ Motiv *miles Christi* demonstruje jednak rovinu vnitřního zušlechťujícího boje člověka se sebou samým, která byla oblíbená zejména v kruzích městských humanistů, ale u vyšší šlechty tato personifikace mohla sloužit také k politicko-teologické propagandě.³²⁰ V českých zemích raného novověku tak typ zobrazení křesťanského rytíře tvořil pevnou součást představení a ospravedlnění habsburské panovnické moci, k níž se šlechtici tímto vyobrazením hlásili.³²¹ Jak tomu všemu tedy odpovídal záměr a provedení velkolosinského sídla?

Konání Jana staršího ze Žerotína, zvláště když si uvědomíme, že byl rovněž zakladatelem losinské žerotínské větve, plně odpovídá snahám demonstrovat jak moc osobní, tak celého rodu. Pro dosažení těchto cílů dal vzniknout rodovému sídlu, které fungovalo jednak jako centrum nejdůležitějšího dění, a také jako opěrný bod, se kterým se losinští Žerotínové identifikovali. Že stavební úlohou byla idea vybudování hlavní rodové rezidence napovídá také množství péče, kterou Jan starší Losinám věnoval.³²² Jako hodnověrný symptomatický detail,³²³ který neskrýly ani pozdější přestavby a bez něhož by intence sídla byla pravděpodobně již zcela nečitelná, se snad dá považovat zejména uplatnění arkádových stěn na vysokém zámku, spolu s jejich sofistikovanou a poměrně ojedinělou formou.

Na záměr (intenci) úzce navazuje stavební typ, za který byl na velkolosinském zámku zvolen tříkřídlý arkádový zámek otevřené dispozice. Navazoval tak na dnes označovaný fenomén „moravského arkádového zámku“, ale očima současníků spíše využil dobově a místně neaktuálnější formy, které byly již jakousi ustálenou normou pro deklaraci moci a postavení stavebníka. Jiří Kroupa do diskuze navíc vznáší hypotézu, že arkádový zámek jako takový mohl být v rámci stavební úlohy rezidence symbolem nejvyšší sociální a politické skupiny moravské aristokracie,³²⁴ což by v případě Jana staršího ze Žerotína plně odpovídalo jeho postavení a profesi.

Typ má ovšem také přirozené snahy přizpůsobovat se okolnostem a osobním preferencím a za jeho variováním tak často stáli sami umělci.³²⁵ V rámci změny statusu objednavatele také mohlo dojít ke změně

³¹⁸ Kromě vybudování papíren, lázní a kostela se v Losinách jeho jméno pojí také s dalšími zámky (Ruda nad Moravou, Vízemberk-Branná, Bludov), které soustavně a cíleně buďoval patrně pro své potomky, neboť není doloženo, že by na nich sám pobýval. Následovníci si zámky zpravidla dostavěli, žádný ale svou velikostí a pompou nepředčil Velké Losiny.

³¹⁹ V literárním pojetí tuto ikonografii zpracoval E. Rotterdamský ve své *Příručce křesťanského rytíře* (1503, 1518).

³²⁰ Viz Waisser (pozn. 276), s. 55. Další předobrazy zobrazení křesťanského vojína ibidem, s. 55–56.

³²¹ Václav Bůžek – Josef Grulich – Josef Hrdlička et al., *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*, Praha 2010, s. 162–181.

³²² Dle Ivana P. Muchky se dá typ sídla určit nejen z hlediska společenské a ekonomické pozice stavebníka, ale také z typu pobytu, tedy délky obývání apod. Viz Muchka, *Dispozice* (s. 140). Vzhledem k častějším pobytům u dvora ale mohli šlechtici také větší část roku být mimo hlavní rodové sídlo. Určení typu je tak komplexnější záležitostí a s dlkou pobytu nemá přímou úměru.

³²³ Od charakteru umělecké úlohy se může odvíjet zcela určitý formální detail na architektuře a my jsme tak schopni jej objasnit, viz Valtická „altanna“. Viz Kroupa, *Od dějin umění* (pozn. 2), s. 13–16.

³²⁴ Kroupa, *Proměny* (pozn. 305), s. 268.

³²⁵ O poznání se velkou mírou zasloužil dílčími pracemi na toto téma Fidler (pozn. 308), s. 19–20.

architektonického detailu, jindy se naopak na novější stavbě zopakoval některý detail či původní řád.³²⁶ Těkvavý vztah mezi typem a ideou pak výstižně popsal Albert Kutal: „*Typ je nositelem ideového obsahu, na který odkazuje. Tato idea má jako abstraktní myšlenková konstrukce tendenci přetrvat svou dobu. Umělecké dílo ovšem nevyjadřuje jen neměnnou ideu, nýbrž je zároveň výrazem životního pocitu, který je v neustálém pohybu.*“³²⁷

Kontinuálně měl tedy velkolesinský zámek po dvě stě let pevnou oporu v úloze rodové rezidence, která je tím naplněním vznosném záměru, o kterém bylo v textu tolikrát zmíněno. Tato úloha ztratila význam počátkem 19. století, kdy byl zámek odprodán. Lichtenštejnové následně prováděli přestavby, přístavby a pravděpodobně také odstranili rozličné upomínky odkazující k rodu předchozích majitelů. Všechny tyto změny smývaly původní stavební úlohu, respektive ji nahrazovaly novou. A přestože charakter dřívějších uměleckých úloh může být v pozdější době zapomenut, přece na vnímatele stále působí soubor rozličných idejí, které se v díle za dobu existence proluly, a které můžeme – chceme-li – postupně rozkrývat.

³²⁶ Kroupa, Fuce, forma a mentality (pozn. 284), s. 17–18.

³²⁷ Citováno z Kroupa, Palác ve tvrzi (pozn. 1), s. 20.

Závěr

Velkosinský zámek se dnešní optikou jeví jako organická srostlice kombinující hned několik výtvarných stylů, přičemž i nejvýznamnější renesanční fáze demonstrována vysokým zámekem je vizuálně i funkčně složitým organismem. Pojetí architektury zrcadlí dobu a místo vzniku, zatímco vnitřní upořádání spíše reflektuje potřeby majitele. Přestože losinský zámek není na první pohled tak sdělný nebo možná tak významově naplněný jako jeho současníci s bohatou kamenosochařskou, štukovou či malovanou výzdobou, postupné rozkrývání užitých elementů nám může ukázat vysoce sofistikovaný přístup stavebníků a stavitelů, až ve výsledku již nemůže být pochyb o tom, že sídlo plně sloužilo svým majitelům.

Ačkoli renesanční fáze zámku, na kterou tato práce předně cílila, nedisponuje na první pohled závatnými výtvarnými kvalitami, je výjimečná především zvolením pro svou dobu netypických forem, jako je otevření půdorysu třemi křídly či velmi úsporně řešené tvarosloví arkád. Celé arkádové nádvoří pak disponuje nebývalým harmonickým dojmem, pro které dosud neznáme bližší analogie. Přestože zámek pracuje především s renesančními prvky, jako je arkádové nádvoří, sgrafitová výzdoba, lunetová římsa apod., ve svém provedení má již nakročeno k baroku. Při hodnocení je ale třeba mít na paměti časově interpretační posun, neboť se ne všichni doboví objednavatelé obklopovali z našeho pohledu pouze prvotřídními uměleckými díly.³²⁸ Nadto vědomí neustálé transformace sídla, trvajících v Losínách téměř po dvě stě let, a s tím přímo související smývání a překrývání starých elementů novými, které vnášeli do stavení každý z majitelů, nikdy neumožní vcelku postihnout skutečné hodnoty stavby (jak jen mohou být objektivní) z umělecko-historického hlediska. Text se proto následně snažil propojit architektonickou formu s dobovou uměleckou normou a dobrat se významu stavby v konkrétním sociokulturním kontextu.³²⁹ Další bádání by pak mohlo pokračovat směrem k hlubšímu zkoumání sociálního a kulturního prostředí či k hledání stylových paralel například na základě konfesijní spřízněnosti.

A jak jsem s myšlenkami Jiřího Kroupy doprovodila text již v samém úvodu, jednu poslední si dovoluji i na závěr: *"Pozice uměleckého historika se přitom blíží práci experimentálního badatele: také on podává zprávu o esteticko-historickém experimentu. Pokud však historické informace, které předkládá, jiným lidem neposkytnou přesnější pohled na umělecké dílo, potom byla historikova práce nadarmo. Jeho experiment se neosvědčil."*³³⁰ Snad se tedy můj experiment osvědčil.

³²⁸ Knoz, *Renesance a manýrismus* (pozn. 163), s. 14–15.

³²⁹ Kroupa, *Funkce, forma a mentality* (pozn. 221).

³³⁰ Kroupa, *Palác ve tvrzí* (pozn. 1), s. 23

Bibliografie a prameny

Prameny

Inventář zámecké pozůstalosti po Přemkovi ze Žerotína 1673, Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc (ZAO–SOKA), fond Rodinný archiv Žerotínů Bludov, inv. č. 207, sig. IV/4.

Inventář zámku v Losinách pořízený Ludovikou z Žerotína 1717, Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc (ZAO–SOKA), fond Rodinný archiv Žerotínů Bludov, inv. č. 213, sig. IV/4.

Popis dominikálních a rustikálních pozemků, platů a robot panství Velké Losiny 1739, Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc (ZAO–SOKA), fond Velkostatek Velké Losiny, inv. č. 17.

Koupě panství Velké Losiny, s popisem panství a hospodářskou likvidací v r. 1802, Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc (ZAO–SOKA), fond Velkostatek Velké Losiny, inv. č. 203, sig. XXI-2-3.

Stavebně-historické průzkumy, dokumentace

Jan Eliáš, Zámek Velké Losiny: stavebně historický průzkum. Dějiny zámku, Brno 1979.

Zdeněk Gardavský, Zámek Velké Losiny. Historicko-konstruktivní vývoj, Brno 1981.

Zdeněk Gardavský, Stavebně historický průzkum, Olomouc 1986.

Helena Richterová – Tomáš Vítek, SHP Velké Losiny, zámek – tzv. dům zahradníka, Olomouc 2008.

Zuzana Nováková, *Hospodářská mapa losinského a vízmberského panství. Písemná a fotografická dokumentace o konzervaci a restaurování velkoplošné nástěnné mapy ze sbírek Státního zámku Velké Losiny*, Pardubice 2006.

Diplomové práce

Petr Kozák, *Vzestup rodu Žerotínů a moravsko-slezské pomezí* (diplomní práce), ÚHM FPF SLU Opava 2004.

Jiří Kubeš, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500–1740)* (disertační práce), Historický ústav FF JU, České Budějovice 2005.

Iva Macháčková, *Malířská výzdoba zámecké kaple ve Velkých Losinách* (diplomní práce), Seminář dějin umění FF MU, Brno 2009.

Vladimíra Machalová, *Renesanční interiér jídelny zámku ve Velkých Losinách* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF UPOL, Olomouc 1993.

Andrea Ottová Kvapilíková, *Losinsko-vízmberská větev rodů Žerotínů na Šumpersku v 16. – 20. století* (diplomní práce), Ústav pomocných věd historických a archivnictví FF MU, Brno 2011.

Jana Štolfová, *Zámecká kaple Panny Marie ve Velkých Losinách* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF UPOL, Olomouc 2012.

Jana Štolfová, *Umění a architektura na losinském panství Žerotínů ve 2. třetině 18. století* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF UPOL, Olomouc 2015.

Klára Veverková, *Každodennost barokního šlechtice ve světle jeho deníkových záznamů – sonda do deníku Jana Jáchyma ze Žerotína v letech 1704–1706* (diplomní práce), Katedra historie FF UPOL, Olomouc 2014.

Klára Veverková, *Reflexe vídeňského dvora v deníkových záznamech Jana Jáchyma ze Žerotína v letech 1704–1716* (diplomní práce), Katedra historie FF UPOL, Olomouc 2016.

Pavel Waisser, *Renesanční figurální sgrafito na průčelích moravských městských domů* (disertační práce), Dějiny výtvarných umění FF UP, Olomouc 2011.

Pavla Ženožičková, *Proměny zahrady* (diplomní práce), Ústav zahradní a krajinářské architektury MU, Brno 2011.

Literatura

Rudolf Bačkovský, *Bývalá česká šlechta předbělhorská i pobělhorská na svých sídlech v Čechách a na Moravě a ve svých znacích 1*, Praha 1948.

Milena Bartlová, Nástrahy a možnosti vědecké řeči o vizuálním umění, in: Rostislav Švácha – Sabina Soušková – Anna Šubrtová (edd.), *Věda a umění. Sborník z 5. sjezdu historiků umění, Olomouc 16.–18. září 2015*, Praha 2017, s. 38–45.

Antonín Bartušek, *Velké Losiny: státní zámek, město a okolí*, Praha 1954.

Jan Białostocki, Two types of international Mannerism: Italian and Northern, *Umění XVIII*, Praha 1970, s. 105–110.

Jan Białostocki, *The art of the Renaissance in Eastern Europe: Hungary, Bohemia, Poland*, Oxford 1976.

Karl Brachtel, Das Schloß Ullersdorf. Eine kunstgeschichtliche Studie, *Unsere heimat*, Sternberg 1929, s. 19–28.

Jan Březina, *Vlastivěda Moravská. Místopis Moravy 2. Olomoucký kraj. Okres Šumperský, Staroměstský a Vízmberský*, Brno 1932, s. 93–94, 127, 181.

Peter Burke, Okázalá spotřeba v Itálii 17. století – zářivé fasády, in: idem, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci*, Jihlava 2007, s. 197–223

Václav Bůžek – Josef Hrdlička – Pavel Král et al., *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002.

Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, *Opera historica*, č. 7, České Budějovice 1999.

Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.

Václav Bůžek – Josef Grulich – Josef Hrdlička et al., *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*, Praha 2010.

Franz Czerny, Schloß Ullersdorf. Eine gesichtliche Skizze, *Unsere Heimat*, Sternberg 1929, s. 3–18.

Zdeněk Doubravský, Historie obce do roku 1945, in: Miluše Berková – Zdeněk Gába (eds.), *Velké Losiny. 650 let*, Velké Losiny 2001, s. 13–32.

Petr Fidler, Pomník, památník, památka, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 15–22.

Renáta Fifková, Vrcholně barokní zámecká zahrada ve Velkých Losinách, *Cour d'honneur: Hrady, zámky, paláce I*, Praha 1998, s. 52–54.

Renáta Fifková, Grafické předlohy vzniku vrcholně barokní zámecké zahrady ve Velkých Losinách, *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, č. 269, Olomouc 2008, s. 57–70.

Květa Haubertová, Odpor poddaných ze Sobotína a Rudoltic proti Janovi ml. ze Žerotína, *Severní Morava*, č. 11, 1965, s. 22–27

Ivo Hlobil – Eduard Petrů, *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Praha 1992.

Erich Hubala, Die Baukunst der mährischen Renaissance, in: Ferdinand Seibt (ed.), *Renaissance in Böhmen*, München 1985, s. 114–167.

Petr Chotěboř, K architektonické podobě českých tvrzí v období renesance a manýrismu, *Umění XXXIX*, 1991, s. 101–113.

Ondřej Jakubec, Skupina pozdně renesančních štukatur na Moravě, jejich styl a význam – možnosti a meze interpretace, *Umění LI*, č. 4, Praha 2003, s. 278–291.

Ondřej Jakubec, Poznámky k architektonickému jazyku na Moravě kolem roku 1600. Sakrální stavitelství v průsečíku „normy“ a „formy“, in: Jiří Kroupa – Michaela Šeferisová Loudová – Lubomír Konečný (edd.), *Orbis artium. K jubileu Lubomíra Slavíčka*, Brno 2009, s. 615–634.

Ondřej Jakubec, Renesanční zámek v proměnách raně novověké architektury českých zemí, in: Michal Konečný (ed.), *Na věčnou paměť, pro slávu a vážnost: renesanční aristokratická sídla v českých zemích ve správě Národního památkového ústavu*, Kroměříž 2017, s. 51–83.

Ondřej Jakubec – Markéta Vlková, Velké Losiny, in: Michal Konečný (ed.), *Na věčnou paměť, pro slávu a vážnost: renesanční aristokratická sídla v českých zemích ve správě Národního památkového ústavu*, Kroměříž 2017, s. 603–630.

Richard Jašš, Dokončení obnovy sgrafitové výzdoby na starém zámku ve Velkých Losinách, *Velké Losiny. Historická ročenka*, č. 2, Velké Losiny 1999, s. 12–13.

Richard Jašš, Genealogie velkolosinské (šumperské) větve rodu svobodných pánů a hrabat ze Žerotína, *Velké Losiny. Historická ročenka*, č. 3, Velké Losiny 2000, s. 18.

Richard Jašš, *Malý průvodce historií lázeňství ve Velkých Losinách*, Velké Losiny 2007.

Jan Klápště, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005.

Tomáš Knoz, *Renesance a manýrismus na zámku v Rosicích*, Rosice 1996.

Tomáš Knoz, Rezidence a dvůr Karla st. Ze Žerotína, Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, *Opera historica*, č. 7, České Budějovice 1999, s. 409–439.

Tomáš Knoz, *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*, Praha 2008.

Tomáš Knoz, Renesanční zámky na Moravě. „Zámeckost“, „renesančnost“ a „moravskost“ moravských renesančních zámků, in: idem (ed.), *Morava v době renesance a reformace*, Brno 2011, s. 46–58.

Tomáš Knoz, Co je šlechta (v raném novověku)?, in: Tomáš Knoz – Jan Dvořák (edd.), *Šlechta v proměnách věků*, Brno 2011, s. 276–288.

Tomáš Knoz, Renesanční šlechta a její raně novověká sídla, in: Michal Konečný (ed.), *Na věčnou paměť, pro slávu a vážnost: renesanční aristokratická sídla v českých zemích ve správě Národního památkového ústavu*, Kroměříž 2017, s. 13–49

Viktor Kotrba, Příspěvky k dějinám barokních úprav ve Velkých Losinách, *Umění IX*, 1961, s. 395–402.

Petr Kozák, Vzestup rodu Žerotínů. Život a odkaz Jana staršího ze Žerotína a Fulneka, *Časopis Matice moravské*, č. 1, Brno 2005.

Petr Kozák, Jan starší ze Žerotína. Příspěvek k pozdně středověkému žoldnéřství, in: Miloš Drda – Zdeněk Vybíral (edd.), *Husitský tábor. Supplementum*, č. 3, Tábor 2007, s. 609–633.

Pavel Král, Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 173–187.

Jarmila Krčálová, Renesanční architektura v Čechách a na Moravě, in: *Dějiny českého výtvarného umění II/I*, Praha 1989, s. 6–69.

Jiří Kroupa, „Palác ve tvrzi“. Umělecká úloha a zámecká architektura v raném novověku, *Opuscula historiae artium*, F 45, Brno 2001, s. 13–37.

Jiří Kroupa, Funkce, forma a mentality v raně novověké profánní architektuře, *Památková péče na Moravě. = Monumentorum Moravice Tutela: Hrad a zámky*, č. 8, Brno 2004, s. 7–22.

Jiří Kroupa, Od dějin umění k sociologii vidění: řemeslo, jímž se zabývám, in: idem, *Umělci, objednavatelé, styl. Studie z dějin umění*, Brno 2006, s. 13–30.

Jiří Kroupa, Proměny moravskokrumlovského zámku v době renesance a baroka, in: Zdeněk Fišer (red.), *Moravský Krumlov ve svých osudech*, Brno 2009, s. 265–276.

Jiří Kubeš, Vývoj obytné jednotky v sídlech vyšší šlechty z českých zemí (1550–1750), *Svorník VI*, Praha 2008, s. 79–90.

Zdeněk Kudělka, K otázce manýrismu na Moravě, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, F VII, Brno 1958, s. 88–98.

Jiří Lapáček, *Po stopách Žerotínů*, Přerov 2012.

Milada Lejsková-Matyašová, Hodovní síň renesančního zámku ve Velkých Losinách, *Severní Morava*, č. 22, 1971, s. 33–38.

Josef Macek, Hrad a zámek. Studie historicko-sémantická, *Český časopis historický* XC, 1992, s. 1–16.

Lubor Machytka, *Velké Losiny*, Olomouc 1960.

Petr Mašek, Zierotinská knihovna na Velkých Losinách a Bludově, *Court d'honneur: Hrady, zámky, paláce I*, 1998, s. 41–43.

Petr Maťa, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004.

Miluše Berková – Zdeněk Gába (edd.), *Velké Losiny 650 let*, Šumperk 2001.

Miloš Melzer, Zámek Velké Losiny, *Vlastivědné zajímavosti*, č. 21, Šumperk 1970.

Ivan P. Muchka, *Deset století architektury. Architektura renesanční*, Praha 2001.

Ivan Muchka, Hlava čtvrtá 1526–1620, in: Petr Kratochvíl (ed.), *Velké dějiny Koruny české. Architektura*, Praha 2009, s. 310–368.

Ivan Muchka, Dispozice renesančního a barokního zámku, *Památková péče* XXXVI, Praha 1976, s. 137–142, 152–159, 191, 192.

Marie Mžýková, Sbírky zámku Velké Losiny. K údajnému portrétu Jana ze Zierotina – stavebníka zámku Velké Losiny. Norimberský malíř Kryštof Ammon, portrétista Zierotínů, *Cour d'honneur: Hrady, zámky, paláce I*, Praha 1998, s. 24–30.

Robert Novotný, K Mackově pojetí hradu a zámku, *Mediaevalia historia bohemia*, č. 7, 2000, s. 191–199.

Bartoloměj Paprocký z Hlogol a Popracké Woly, *Zrcadlo slavného Markrabství moravského, v kterémž jeden každý stav, dávnost, vzácnost i povinnost stau uhléda, krátce sebrané a vydané roku 1593 skrze Bartoloměje Paprockého*, Ostrava 1993.

Josef Petrář (ed.), *Dějiny hmotné kultury II/1*, Praha 1995.

Drahomír Polách, *Bludov. Místo posledního odpočinku Karla staršího z Žerotína (Karel a jeho losinsko-vízemberští (bludovští) příbuzní)*, Bludov 1993.

Drahomír Polách, Osudy losinských paní v 16. a 17. století, *Cour d'honneur: Hrady, zámky, paláce I*, Praha 1998, s. 35–40.

Drahomír Polách, Proměny losinského zámku ve třetí čtvrtině 17. století, *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, Společenské vědy č. 302, Olomouc 2011, s. 106–121.

Drahomír Polách, *Historie zámku a panství Třemešek*, Štíty 2014.

Pavel Preiss, *Italští umělci v Praze*, Praha 1986.

August Prokop, *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung* III, Wien 1904, s. 754–755.

Josef Sajner – Vladimír Křížek, *Lázně Velké Losiny. Dějiny, přítomnost, přírodní zdroje*, Praha 1973.

Richard Sedláček, Žerotinské panství Velké Losiny v mapovém zobrazení z roku 1739, *Severní Morava* LXXII, Šumperk 1991, s. 8–16.

Jiří Sehnal, Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína. Životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka, *Časopis Matice moravské* CIXX, č. 2, Brno 2000, s. 367–389.

Franz Joseph Schwoy, *Topographie vom Markgrafthum Mähren. Band 1: Olmützer Kreis*, Wien 1793, s. 486–488.

František Spurný – Zdeněk Fiala – Ladislav Hosák et al., *Hrady, zámky, tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Severní Morava II*, Praha 1983.

František Spurný, Zámek Velké Losiny, *Vlastivědné zajímavosti*, č. 237, Šumperk 1992, s. 21–24.

- Eva Šamánková, *Architektura české renesance*, Praha 1961.
- Erich Šefčík, Příspěvek ke genealogii hrabat z Žerotína, Svobodných pánů z Lilgenau, *Severní Morava XXIII*, Šumperk 1972, s. 42–44.
- Miloš Trapl, Panství losinských Žerotínů v 16. a 17. století, in: *Sborník prací k sedmdesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka*, Olomouc 1968, s. 67–75.
- Alena Turková, Zámek Velké Losiny, in: Zdeněk Gába – Miluše Berková (red.), *Velké Losiny. 650 let*, Šumperk 2001, s. 63–76.
- Josef Válka, *Dějiny Moravy. Díl 1. Středověká Morava*, Brno 1991.
- Josef Válka, *Dějiny Moravy. Díl 2. Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1995.
- Josef Válka, Velké Losiny a Žerotínové, *Court d'honneur: Hrady, zámky, paláce I*, Praha 1998, s. 10.
- Josef Válka, Šlechta v proměnách věků, in: Tomáš Knoz – Jan Dvořák (edd.), *Šlechta v proměnách věků*, Brno 2011, s.11–14.
- Lenka Vaňková, Soubor posmrtných portrétů ze 17. století na zámku Velké Losiny, *Sborník Národního památkového ústavu*, Olomouc 2008, s. 86–91.
- Pavel Vlček, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 2001.
- Rostislav Vojkovský, *Velké Losiny: zámek severně od Šumperka*, Dobrá 2005.
- Petra Vokáčová, Sluha tří pánů. Skutečný císařský komorník Jan Jáchym ze Žerotína, in: idem, *Příběhy o hrdé pokoře. Aristokracie českých zemí v době baroka*, Praha 2014, s. 96–157.
- Veronika K. Wanková, *Perla Moravy: nástěnná malířská výzdoba pěti sálů na zámku v Bučovicích*, Praha 2015.
- Gregor Wolny, *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert V*, Brünn 1839, s. 825–829.

Seznam užitých zkratk

NPÚ ÚOP – Národní památkový ústav územní odborné pracoviště

SOKA – Státní okresní archiv

SHP – Stavebně historický průzkum

SÚRP-MO – Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů

ev. jednotka – evidenční jednotka

inv. č. – inventární číslo

Seznam textových ilustrací

s. 17 – Podobizna Jana staršího ze Žerotína, Jan Willenberg, 1593, dřevořez. Repro: Bartoloměj Paprocký z Hlogol a Popracké Woly, *Zrcadlo slavného Markrabství moravského, v kterémž jeden každý stav, dávnost, vzácnost i povinnost stau uhléda, krátce sebrané a vydané roku 1593 skrze Bartoloměje Paprockého*, Ostrava 1993 (nestránkováno).

s. 18 – Náhrobník Jana staršího ze Žerotína s manželkou Marií Žampachovou z Potštejna a dvěma syny, po 1572, kostel sv. Jana Křtitele, Velké Losiny. Repro: Miluše Berková – Zdeněk Gába (edd.), *Velké Losiny 650 let*, Šumperk 2001, s. 20.

s. 22 – Obrázek k výročí zasnoubení Přemyslava II. ze Žerotína s Annou Marií Šlikovou, 1635, Muzeum v Šumperku, sbírky Velké Losiny. Repro: Josef Petráň, *Dějiny hmotné kultury II/1*, s. 202

s. 41 – Christoph Glaubitz, Nástěnná mapa losinského a vízmberského panství, detail, 1739, kolorovaná perokresba, NPÚ Olomouc, Státní zámek Velké Losiny. Foto: autorka

s. 43 – Mapové zobrazení Velkých Losin, detail velkolosinského zámku, 1739, Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Velkostatek Velké Losiny, inv. č. 17, sig. 045.

s. 44 – Půdorys přízemí zámku Velké Losiny, kolem roku 1900, Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc (ZAO–SOKA), fond Velkostatek Velké Losiny, inv. č. 2908.

s. 49 – Půdorys prvního patra zámku Velké Losiny, kolem roku 1900, Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc (ZAO–SOKA), fond Velkostatek Velké Losiny, inv. č. 2908.

s. 49 – Půdorys druhého patra vysokého zámku Velké Losiny, kolem roku 1900, Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc (ZAO–SOKA), fond Velkostatek Velké Losiny, inv. č. 2908.

s. 51 – Schéma možného řešení komunikace na půdoryse prvního patra zámku. © Markéta Vlková

Seznam obrazové přílohy

1. **Pavel Fabricius, mapa Moravy, 1569, detail.** Zdroj: <http://www.oahshb.cz/staremapy/full/m1569-22.jpg>
2. **Jan Amos Komenský, mapa Moravy, 1624, detail.** Zdroj: <http://www.oahshb.cz/staremapy/full/m1627-22.jpg>
3. **Mapa, situování Velkých Losin v rámci České Republiky.** Zdroj: <http://maps.google.cz>
4. **Mapa, situování Velkých Losin v kontextu okolních obcí.** Zdroj: <http://maps.google.cz>
5. **Christoph Glaubitz, Nástěnná mapa losinského a vízberského panství, detail, 1739, kolorovaná perokresba, NPÚ Olomouc, Státní zámek Velké Losiny.** Foto: autorka
6. **Mapové zobrazení Velkých Losin, detail velkolosinského zámku, 1739, lavírovaná perokresba, Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Velkostatek Velké Losiny, inv. č. 17, sig. 045.**
7. **Pohled na velkolosinský zámek, 1739, lavírovaná perokresba, Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond velkostatek Velké Losiny, NAD 1598, pom. 1105, inv. č. 17.**
8. **Neznámý autor, Sv. Florián – detail veduty velkolosinského zámku, asi 40. léta 18. století, olej, plátno, 110x65cm, Státní zámek Velké Losiny, kaple sv. Anděla Strážce.** Foto: autorka
9. **August Haun, pohled na zámek Velké Losiny, 1857, kolorovaná litografie, 271x196 mm, Malerisch-historisches Album vom Königreich Böhmen. Herausgegeben von Eduard Hölzel Buch- und Kunsthändler in Olmüz, 1860.**
10. **Velké Losiny, vysoký zámek, pohled od východu, poslední čtvrtina 16. století.** Foto: autorka
11. **Velké Losiny, východní fasáda vysokého zámku – detail letopočtu, asi 1589.** Foto: autorka
12. **Velké Losiny, gotický portál, východní fasáda vysokého zámku, kolem roku 1500.** Foto: archiv ČVUT
13. **Velké Losiny, knihovna vysokého zámku, detail okenních otvorů, poslední čtvrtina 16. století.** Foto: autorka
14. **Velké Losiny, východní fasáda vysokého zámku, detail okenních šambrán, asi 1589.** Foto: autorka
15. **Mathias Pader z Mírova, fontána na nádvoří velkolosinského zámku, 1662, kámen, Státní zámek Velké Losiny.** Foto: autorka
16. **Christoph Glaubitz, Nástěnná mapa losinského a vízberského panství, detail, 1739, kolorovaná perokresba, NPÚ Olomouc, Státní zámek Velké Losiny.** Foto: autorka
17. **Neznámý autor, Sv. Florián s vedutou velkolosinského zámku, detail, asi 40. léta 18. století, olej na plátně, 110x65cm, Státní zámek Velké Losiny, kaple sv. Anděla Strážce.** Foto: autorka
18. **Leopold Dittman, pohled na velkou kaskádu v barokní zámecké zahradě ve Velkých Losinách, okolo roku 1800, kolorovaná perokresba, Vlastivědné muzeum v Šumperku.**
19. **Neznámý autor, pohled na barokní zámeckou zahradu ve Velkých Losinách, 20. léta 20. století, lavírovaná perokresba. Repro: Franz Czerny, Schloß Ullersdorf. Eine gesichtliche Skizze, *Unsere Heimat*, Sternberg 1929, s. 3–18, zde s. 10.**
20. **Jan Jiří Lehrer, Alegorie Bolesti – Milón Krotónský (někdy uváděno Samson se lvem), 1734, pískovec, zámecká zahrada ve Velkých Losinách.** Foto: archiv ČVUT
21. **Christoph Glaubitz, nástěnná mapa losinského a vízberského panství, detail, 1739, kolorovaná perokresba, NPÚ Olomouc, Státní zámek Velké Losiny.** Foto: autorka
22. **Půdorysný náskres barokní zahrady ve Velkých Losinách, 20. léta 20. století. Repro: Franz Czerny, Schloß Ullersdorf. Eine gesichtliche Skizze, *Unsere Heimat*, Sternberg 1929, s. 3–18, zde s. 10.**
23. **Půdorysný náskres francouzské zahrady ve Velkých Losinách, 1760, Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc (ZAO–SOKA), fond Velkostatek Velké Losiny, inv. č. 2909.**
24. **Velké Losiny, budova papíren, počátek 17. století.** Foto: Karel Pažourek

- 25. Velké Losiny, kostel sv. Jana Křtitele s kaplí sv. Kříže**, počátek 17. století, kaple 1724. Foto: Tomáš Lehl
- 26. Půdorys přízemí zámku Velké Losiny**, kolem roku 1900, Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc (ZAO–SOKA), fond Velkostatek Velké Losiny, inv. č 2908.
- 27. Půdorys prvního patra zámku Velké Losiny**, kolem roku 1900, Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc (ZAO–SOKA), fond Velkostatek Velké Losiny, inv. č 2908.
- 28. Půdorys druhého patra vysokého zámku Velké Losiny**, kolem roku 1900, Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc (ZAO–SOKA), fond Velkostatek Velké Losiny, inv. č 2908.
- 29. Letecký pohled na zámek Velké Losiny**, počátek 20. století, Zdroj: <http://www.rapotin.cz/seniori/informace-o-obci-2/historie/zajimavosti-a-zahady-losinskeho-podzamci/>
- 30. Velké Losiny, zámek, pohled od jihu**. Foto: Karel Pažourek
- 31. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled ze severu**. Foto: autorka
- 32. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled od západu**. Foto: autorka
- 33. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled od východu**. Foto: autorka
- 34. Velké Losiny, vysoký zámek, odkrytý fragment sgrafita na nádvorní fasádě**, konec 16. století. Foto: autorka
- 35. Velké Losiny, vysoký zámek, detail sgrafitové výzdoby jihovýchodní fasády**, 1589. Foto: autorka
- 36. Velké Losiny, vysoký zámek, jihovýchodní fasáda**, 20. léta 20. století. Foto: archiv NPÚ
- 37. Velké Losiny, vysoký zámek, detail lunetové římsy jihovýchodní fasády**, do 1589. Foto: autorka
- 38. Velké Losiny, zámek, pohled od východu**. Foto: autorka
- 39. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled na arkádové nádvoří od jihu**, konec 16. století. Foto: autorka
- 40. Velké Losiny, vysoký zámek, detail arkád**, konec 16. století. Foto: autorka
- 41. Velké Losiny, vysoký zámek, jižní průčelí západního křídla**, konec 16. století. Foto: autorka
- 42. Velké Losiny, vysoký zámek, jižní průčelí východního křídla**, konec 16. století. Foto: autorka
- 43. Velké Losiny, nízký zámek, pohled z nádvoří na jižní a západní křídlo**, 30. léta 18. století. Foto: autorka
- 44. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled na nádvorní fasádu východního křídla**, konec 16. století. Foto: autorka
- 45. Velké Losiny, vysoký zámek, prostora západního křídla, detail štuky zdobeného stropu**, konec 16. století. Foto: autorka
- 46. Velké Losiny, zámek, místo zaniklého schodiště mezi vysokým a nízkým zámekem**, pohled na jihovýchodní křídla z nádvoří. Foto: autorka
- 47. Velké Losiny, vysoký zámek, první mezipatro schodiště západního křídla, pohled na štukovou výzdobu stropu**. Foto: autorka
- 48. Velké Losiny, vysoký zámek, první poschodí, sál západního křídla, detail štukaturou zdobeného stropu**. Foto: autorka
- 49. Velké Losiny, vysoký zámek, první poschodí, sál západního křídla**. Foto: autorka
- 50. Velké Losiny, kostel sv. Jana Křtitele, konec 16. století, pohled do interiéru**. Foto: Martin Vavřík
- 51. Branná, zámek, počátek 17. století, klenba sálu se štukovým dekorem**. Foto: Stanislav Bezdíček
- 52. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do Rytířského sálu**, severní křídlo prvního poschodí, kolem 1589. Foto: autorka
- 53. Renesanční kredenc**, 90. léta 16. století, dřevo, Státní zámek Velké Losiny. Foto: autorka
- 54. Renesanční kredenc**, detail, kolem roku 1589, dřevo, Státní zámek Velké Losiny. Foto: autorka
- 55. Renesanční kamna**, 90. léta 16. století, majolika, Státní zámek Velké Losiny. Foto: autorka

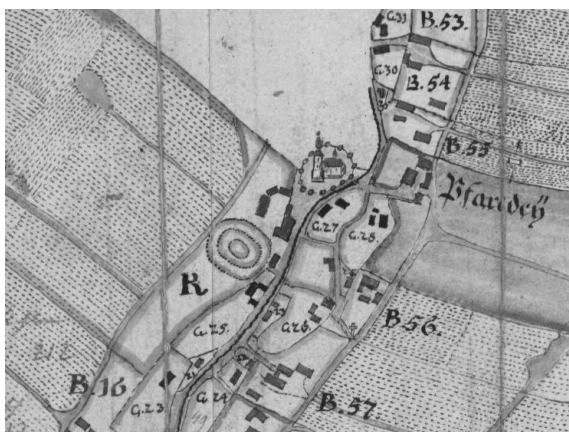
56. **Velké Losiny, vysoký zámek, malovaná římsa s konzolami Rytířského sálu**, severní křídlo prvního poschodí, kolem 1589. Foto: autorka
57. **Velké Losiny, vysoký zámek, erby stavebníků Jana staršího ze Žerotína a manželky Anny Ryšánky z Modřic na malované římsě Rytířského sálu**, severní křídlo prvního poschodí, kolem 1589. Foto: autorka
58. **Tapety v Rytířském sále**, před 1654, tlačená kolorovaná a kůže, Státní zámek Velké Losiny. Foto: autorka
59. **Tapety v knihovně**, detail, polovina 17. století, tlačená kolorovaná kůže, Státní zámek Velké Losiny. Foto: autorka
60. **Knihovní skříně**, polovina 17. století, dřevo, Státní zámek Velké Losiny. Foto: autorka
61. **Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do sálu předků**, severní křídlo prvního poschodí, podoba po roce 1800. Foto: autorka
62. **Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do Modrého (Gobelínového) pokoje**, severní křídlo prvního poschodí, podoba po roce 1800. Foto: autorka
63. **Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do panského pokoje**, východní křídlo prvního poschodí, kolem poloviny 17. století. Foto: autorka
64. **Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do apartmánu vychovatele**, severní křídlo prvního poschodí, podoba po roce 1800. Foto: autorka
65. **Velké Losiny, vysoký zámek, kaple sv. Anděla Strážce**, západní křídlo prvního poschodí, 2. čtvrtina 18. století. Foto: autorka
66. **Velké Losiny, vysoký zámek, kaple Panny Marie**, západní křídlo prvního poschodí, konec 40. let 18. století. Foto: autorka
67. **Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do přízemí kaple Panny Marie**, západní křídlo prvního poschodí, 1738–1742. Foto: Alexandra Stušková
68. **Renesanční dveře**, konec 16. století, intarzie, Státní zámek Velké Losiny. Foto: autorka
69. **Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do soudní síně**, severní křídlo druhého poschodí, konec 16. století. Foto: autorka
70. **Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do Květinového pokoje**, severní křídlo druhého poschodí, druhá polovina 17. století. Foto: autorka
71. **Velké Losiny, zámek, výhled z arkád vysokého zámku**. Foto: neznámý autor
72. **Branná, zámek, pohled do arkádového nádvoří**, konec 16. století. Foto: neznámý autor
73. **Branná, zámek, vstupní portál**, konec 16. století. Foto: Petr Fabián
74. **Branná, zámek, vstupní portál, detail**, konec 16. století. Foto: Petr Fabián
75. **Branná, zámek, vstupní portál, nápisová deska**, konec 16. století. Foto: Petr Fabián
76. **Branná, zámek, věžní portál**, konec 16. století. Foto: Jiří Večeřa
77. **Branná, zámek, věžní portál**, první polovina 17. století. Foto: Jiří Večeřa
78. **Ruda nad Moravou, zámek, vstupní portál**, první polovina 17. století. Foto: Zdeněk Číkl
79. **Sebastiano Serlio, vzor rustikálního portálu**, 1566. Zdroj: Sebastiano Serlio, *Libro straordinario di Sebastiano Serlio bolognese*, Venetia 1566. Dostupné online: <https://archive.org/details/libroestraordina00serl>
80. **Ruda nad Moravou, zámek, pohled na nádvoří arkády**, počátek 17. století. Foto: Aleš Matějčík
81. **Velké Losiny, zámek, arkádový ochoz druhého patra**, konec 16. století. Foto: autorka
82. **Oslavany, zámek, pohled na arkády**, konec 16. století. Foto: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Oslavany_\(zámek\)#/media/File:Oslavany_zámek_nádvoř%C3%AD_1.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Oslavany_(zámek)#/media/File:Oslavany_zámek_nádvoř%C3%AD_1.jpg)
83. **Břeh, zámek, pohled do arkádového nádvoří**, druhá polovina 16. století, rekonstrukce 60.–70. léta 20. století. Foto: autorka

3. Mapa, situování Velkých Losin v rámci České Republiky

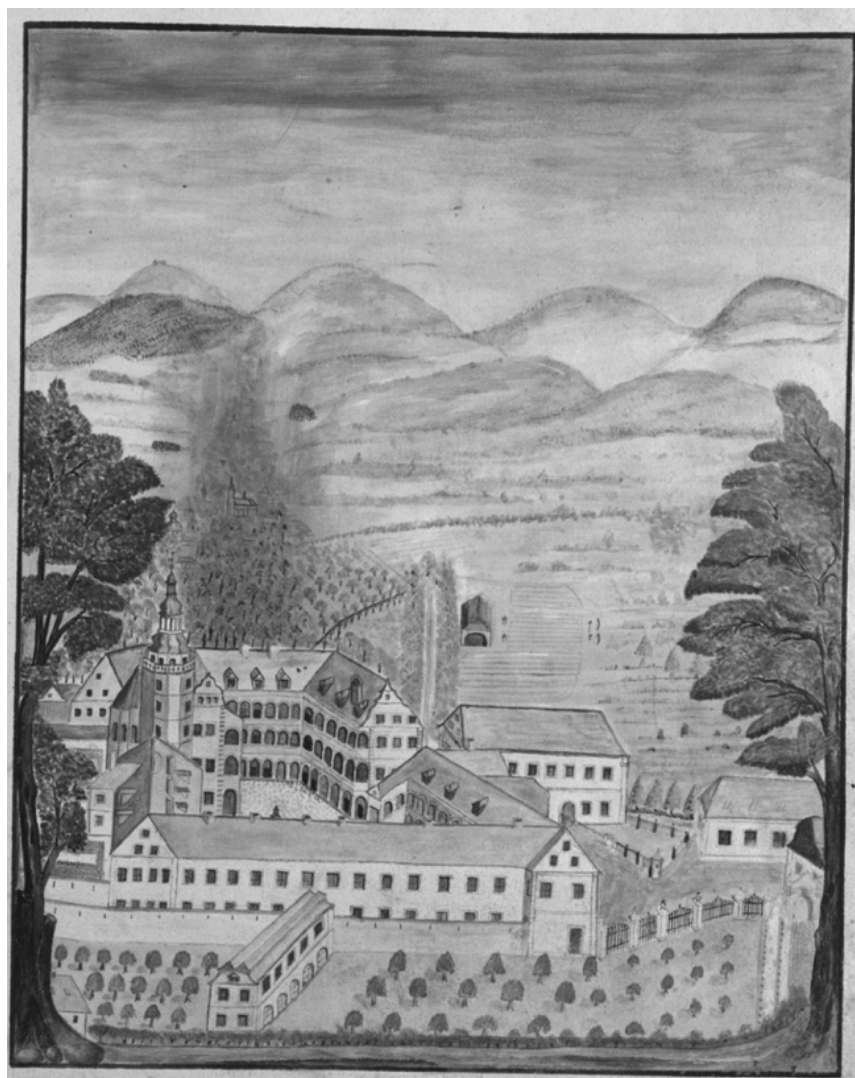

4. Mapa, situování Velkých Losin v kontextu okolních obcí

5. Christoph Glauwitz, Nástěnná mapa losinského a vízberského panství, detail, 1739, kolorovaná perokresba

6. Mapové zobrazení Velkých Losin, detail velkolosinského zámku, 1739, lavírovaná perokresba

7. Pohled na velkolosinský zámek, 1739, lavírovaná perokresba

8. Neznámý autor, Sv. Florián – detail veduty velkolesinského zámku, asi 40. léta 18. století

9. August Haun, pohled na zámek Velké Losiny, 1857

10. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled od východu, poslední čtvrtina 16. století

11. Velké Losiny, východní fasáda vysokého zámku – detail letopočtu, asi 1589

12. Velké Losiny, gotický portál, východní fasáda vysokého zámku, kolem roku 1500

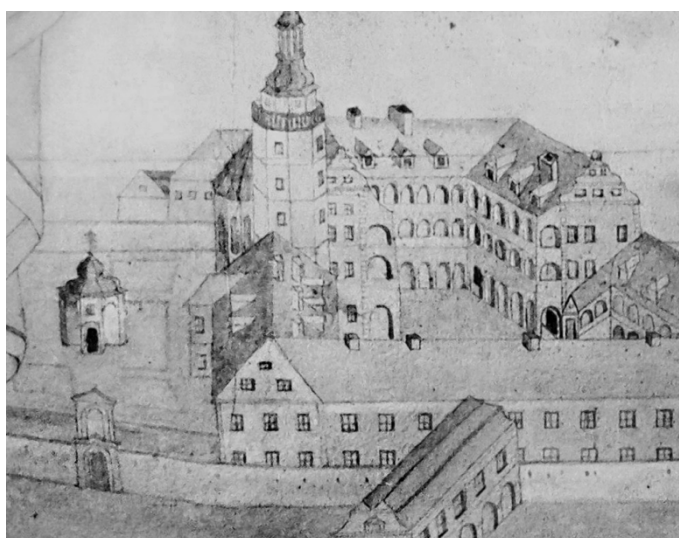
13. Velké Losiny, knihovna vysokého zámku, detail okenních otvorů, poslední čtvrtina 16. století

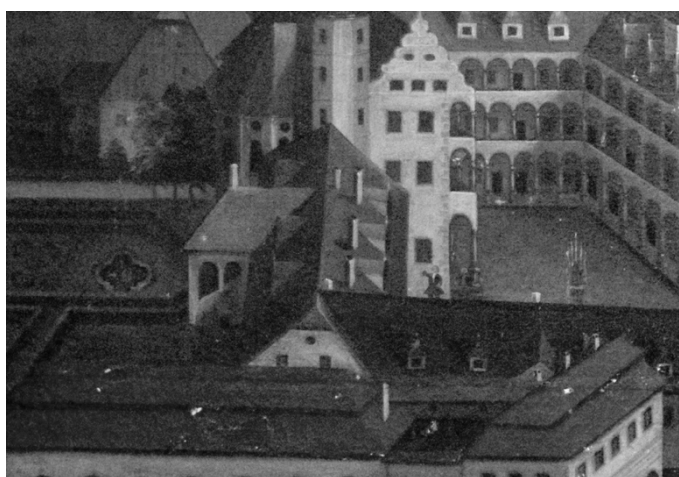
14. Velké Losiny, východní fasáda vysokého zámku, detail okenních šambrán, asi 1589

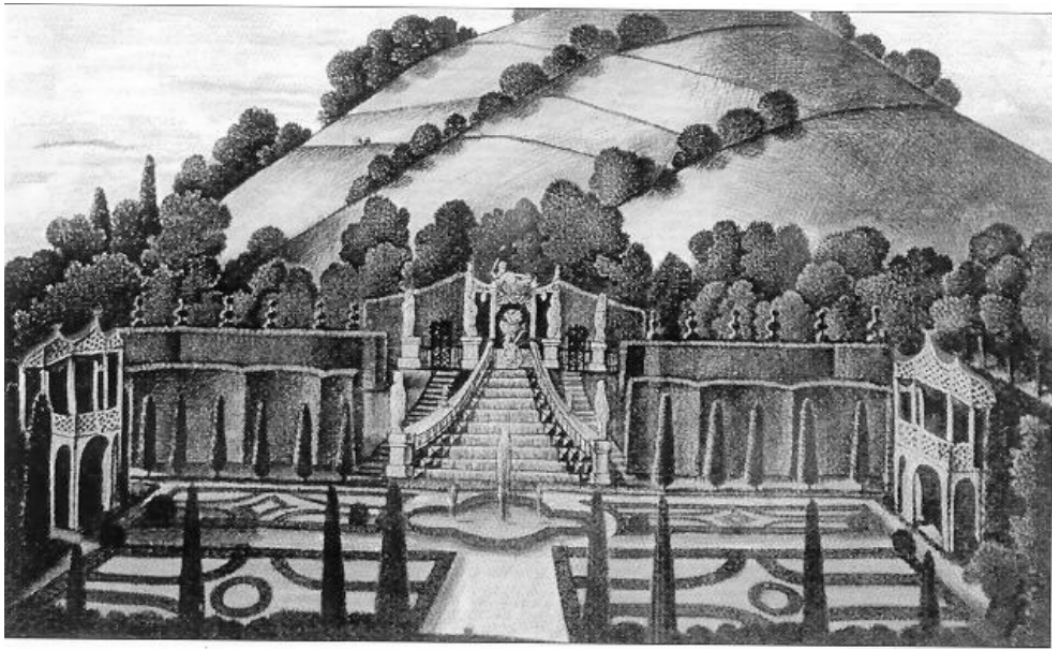
15. Mathias Pader z Mírova, fontána na nádvoří velkolosinského zámku, 1662, kámen

16. Christoph Glaubitz, Nástěnná mapa losinského a vízberského panství, detail, 1739, kolorovaná perokresba

17. Neznámý autor, Sv. Florián s vedutou velkolosinského zámku, detail, asi 40. léta 18. století, olej na plátně

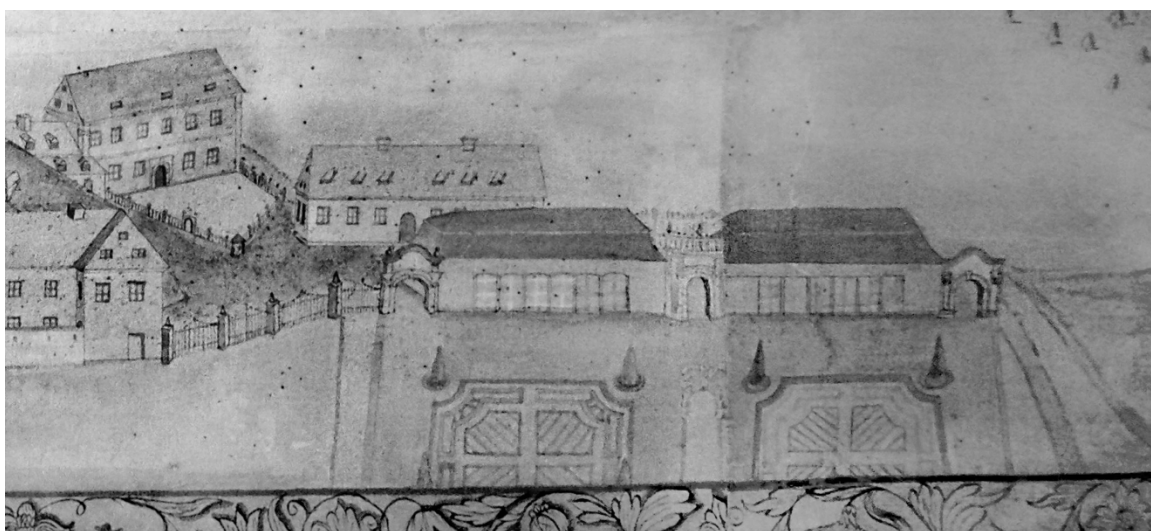
18. Leopold Dittman, pohled na velkou kaskádu v barokní zámecké zahradě ve Velkých Losinách, okolo roku 1800, kolorovaná perokresba

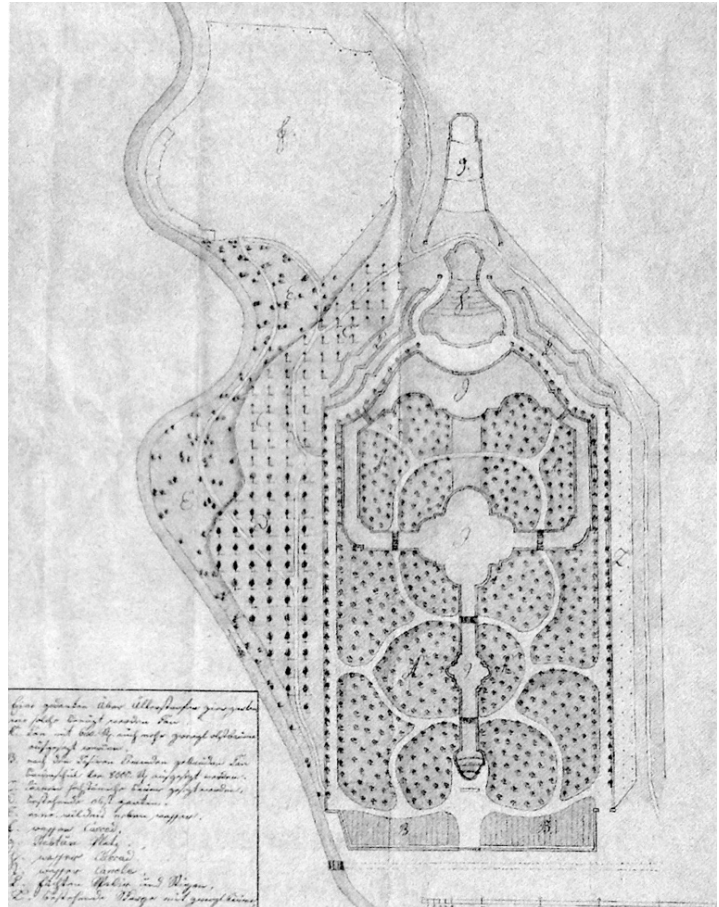
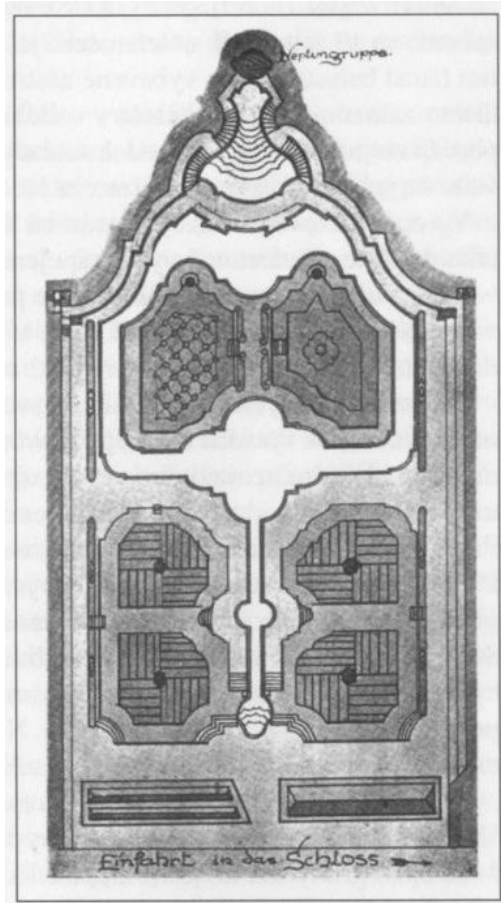
19. Neznámý autor, pohled na barokní zámeckou zahradu ve Velkých Losinách, 20. léta 20. století, lavírovaná perokresba

20. Jan Jiří Lehrer, *Alegorie Bolesti – Milón Krotónský (někdy uváděno Samson se lvem)*, 1734, pískovec, Státní zámek Velké Losiny

21. Christoph Glaubitz, *nástěnná mapa losinského a vízmberského panství, detail*, 1739, kolorovaná perokresba

22. Půdorysný náčrt barokní zahrady ve Velkých Losinách, 20. léta 20. století

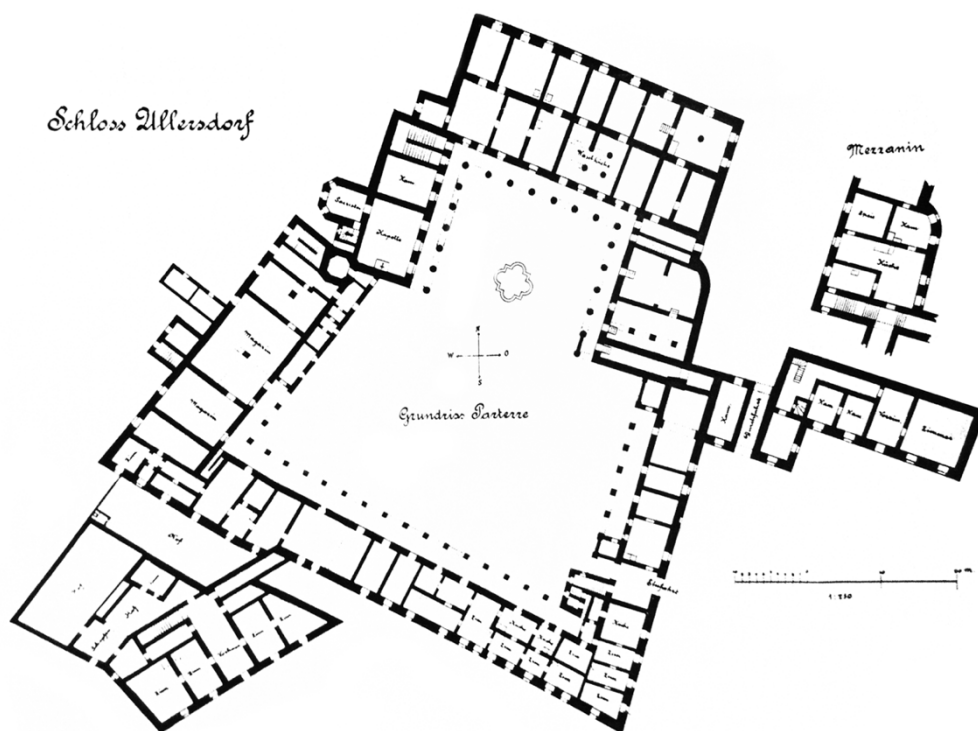
23. Půdorysný náčrt francouzské zahrady ve Velkých Losinách, 1760

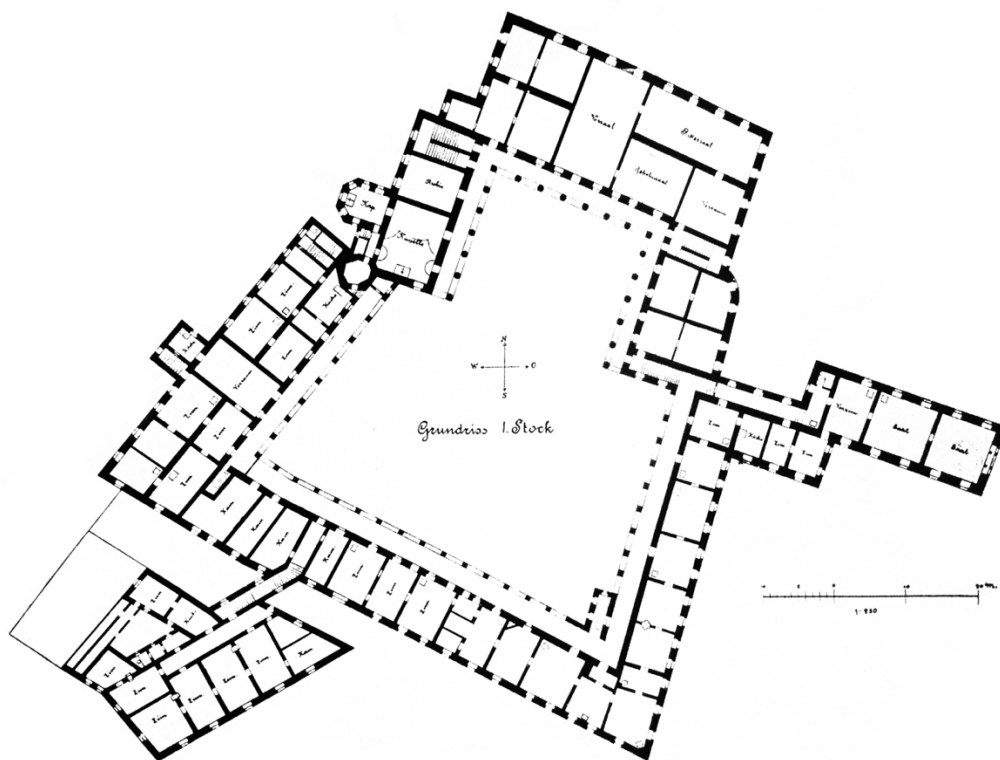
24. Velké Losiny, budova papíren, počátek 17. století

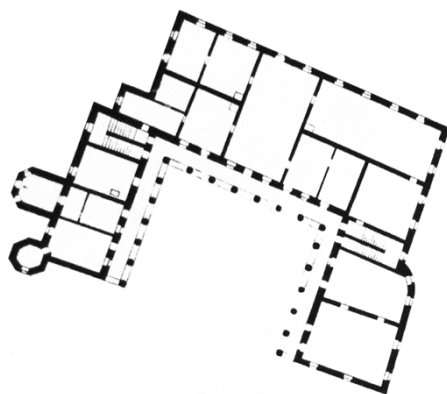
25. Velké Losiny, kostel sv. Jana Křtitele s kaplí sv. Kříže, počátek 17. století, kaple 1724

26. Půdorys přízemí zámku Velké Losiny, kolem roku 1900

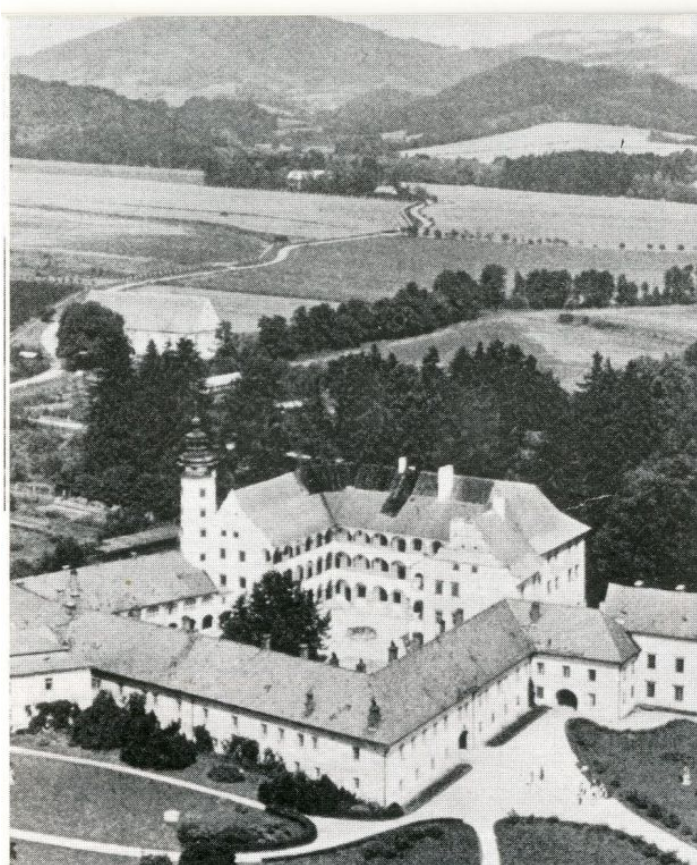

27. Půdorys prvního patra zámku Velké Losiny, kolem roku 1900

Ětundias 2.Stock

28. Půdorys druhého patra vysokého zámku Velké Losiny, kolem roku 1900

29. Letecký pohled na zámek Velké Losiny, počátek 20.století

30. Velké Losiny, zámek, pohled od jihu

31. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled ze severu, konec 16. století

32. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled od západu, konec 16. století

33. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled od východu, konec 16. století

34. Velké Losiny, vysoký zámek, odkrytý fragment sgrafita na nádvoří fasádě, konec 16. století

35. Velké Losiny, vysoký zámek, detail sgrafitové výzdoby jihovýchodní fasády, 1589

36. Velké Losiny, vysoký zámek, jihovýchodní fasáda, stav 20. léta 20. století

37. Velké Losiny, vysoký zámek, detail lunetové římsy jihovýchodní fasády, do 1589

38. Velké Losiny, zámek, pohled od východu, 19. století

39. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled na arkádové nádvoří od jihu, konec 16. století

40. Velké Losiny, vysoký zámek, detail arkád, konec 16. století

41. Velké Losiny, vysoký zámek, jižní průčelí západního křídla, konec 16. století

42. Velké Losiny, vysoký zámek, jižní průčelí východního křídla, konec 16. století

43. Velké Losiny, nízký zámek, pohled z nádvoří na jižní a západní křídlo, 30. léta 18. století

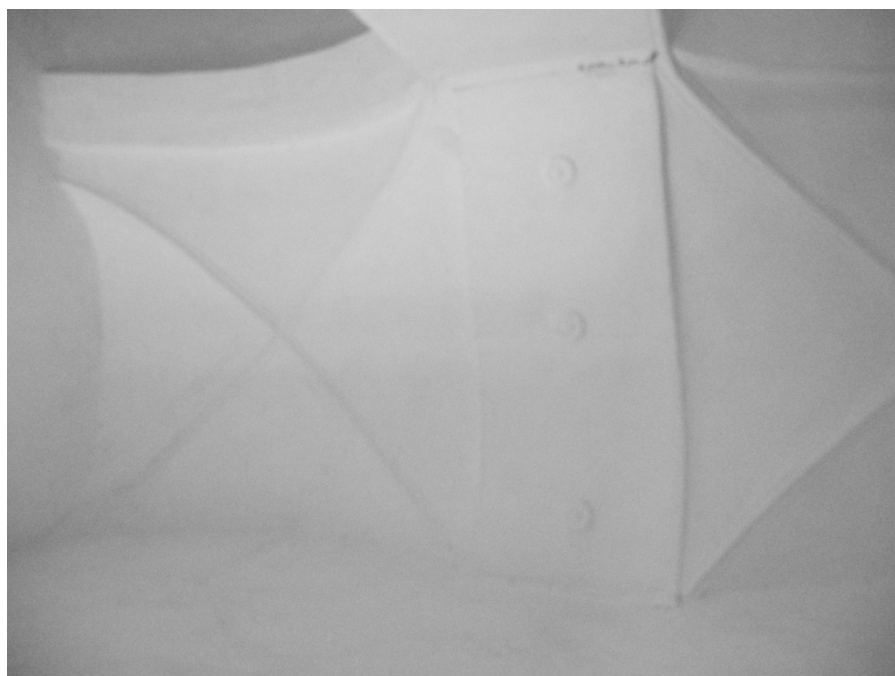
44. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled na nádvoří fasádu východního křídla, konec 16. století

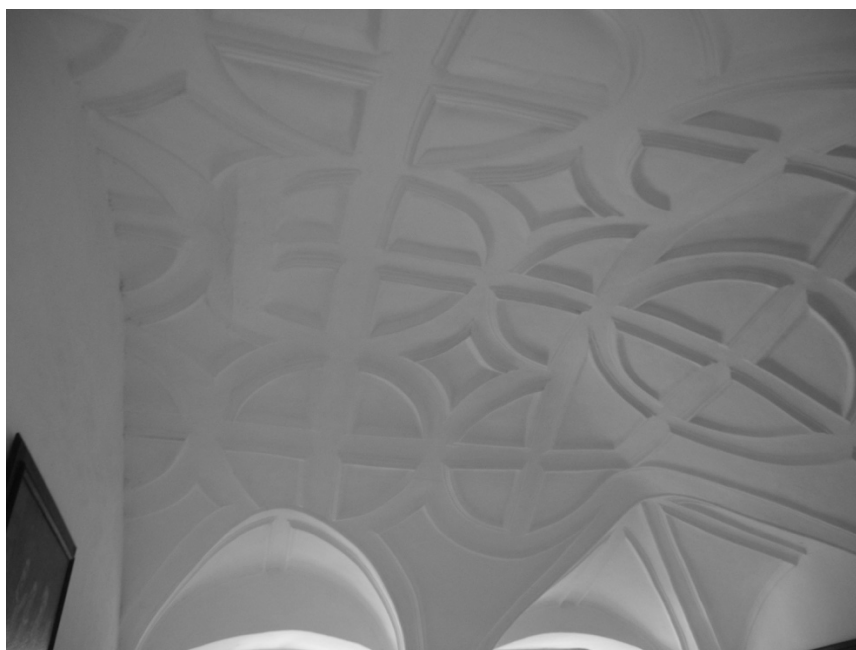
45. Velké Losiny, vysoký zámek, prostora západního křídla, detail štuky zdobeného stropu, konec 16. století

46. Velké Losiny, zámek, místo zaniklého schodiště mezi vysokým a nízkým zámekem, pohled na jihovýchodní křídla z nádvoří

47. Velké Losiny, vysoký zámek, první mezipatro schodiště západního křídla, pohled na štukovou výzdobu stropu

48. Velké Losiny, vysoký zámek, první poschodí, sál západního křídla, štukaturou zdobený strop

49. Velké Losiny, vysoký zámek, první poschodí, sál západního křídla

50. Velké Losiny, kostel sv. Jana Křtitele, konec 16. století, pohled do interiéru

51. Branná, zámek, počátek 17. století, klenba sálu se štukovým dekorem

52. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do Rytířského sálu, severní křídlo prvního poschodí, 1589

53. Renesanční kredenc, 90. léta 16. století, dřevo, Státní zámek Velké Losiny

54. Renesanční kredenc, detail, kolem roku 1589, dřevo, Státní zámek Velké Losiny

55. Renesanční kamna, 90. léta 16. století, majolika, Státní zámek Velké Losiny

56. Velké Losiny, vysoký zámek, malovaná římsa s konzolami Rytířského sálu, kolem 1589

57. Velké Losiny, vysoký zámek, erby stavebníků Jana staršího ze Žerotína a manželky Anny Ryšánky z Modřic na malované římsě Rytířského sálu

58. Tapety v Rytířském sále, před 1654, tlačená kolorovaná a kůže

59. Tapety v knihovně, detail, kolem poloviny 17. století, tlačená kolorovaná kůže

60. Knihovní skříně, polovina 17. století, dřevo, Státní zámek Velké Losiny

61. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do sálu předků, severní křídlo prvního poschodí, podoba po roce 1800

62. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do Modrého (Gobelínového) pokoje, severní křídlo prvního poschodí, podoba po roce 1800

63. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do panského pokoje, východní křídlo prvního poschodí, kolem poloviny 17. století

64. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do apartmánu vychovatele, severní křídlo prvního poschodí, podoba po roce 1800

65. Velké Losiny, vysoký zámek, kaple sv. Anděla Strážce, západní křídlo prvního poschodí, 2. čtvrtina 18. století

66. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do kaple Panny Marie, 1738–1742

67. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do přízemí kaple Panny Marie, 1738–1742

68. Renesanční dveře, konec 16. století, intarzie, Státní zámek Velké Losiny

69. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do soudní síně, severní křídlo druhého poschodí, konec 16. století

70. Velké Losiny, vysoký zámek, pohled do Květinového pokoje, severní křídlo druhého poschodí, druhá polovina 17. století

71. Velké Losiny, zámek, výhled z arkád vysokého zámku, konec 16. století

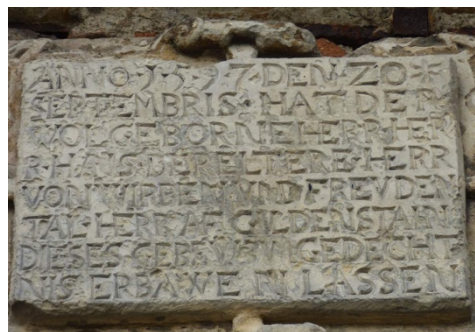
72. Branná, zámek, pohled do arkádového nádvoří, konec 16. století

73. Branná, zámek, vstupní portál, konec 16. století

74. Branná, zámek, vstupní portál, detail, konec 16. století

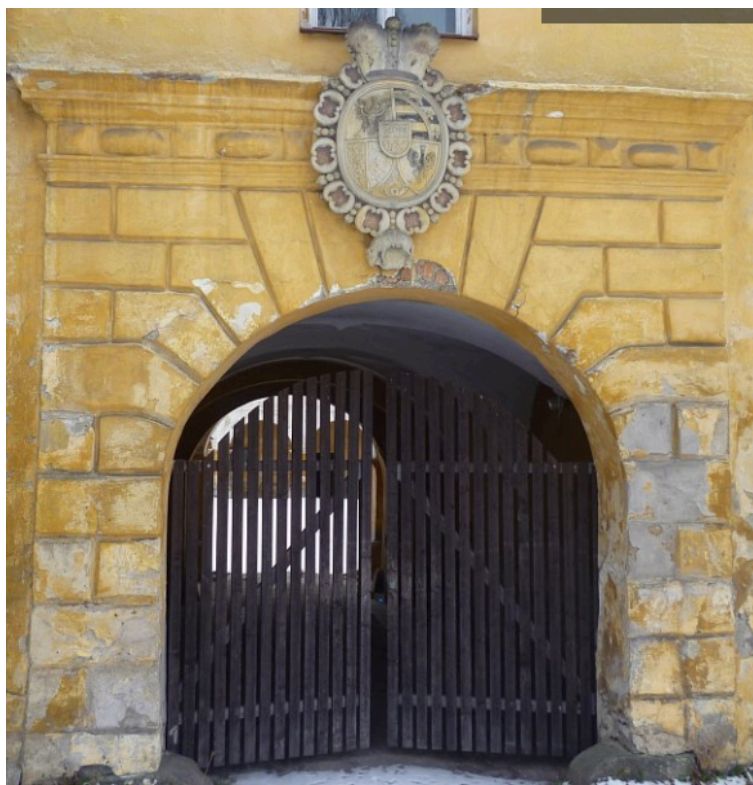

75. Branná, zámek, vstupní portál, nápísová deska, konec 16. století

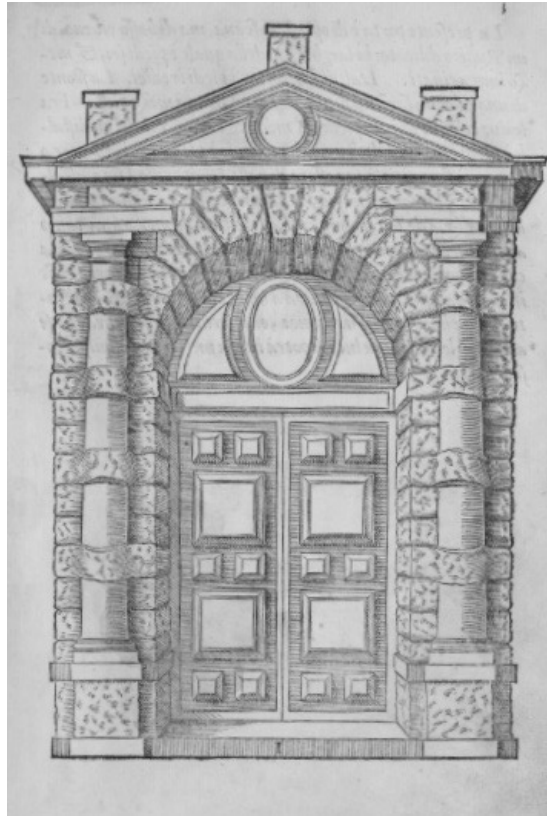

76. Branná, zámek, věžní portál, konec 16. století

77. Branná, zámek, věžní portál, první polovina 17. století

78. Ruda nad Moravou, zámek, vstupní portál, první polovina 17. století

79. Sebastiano Serlio, vzor rustikálního portálu, 1566

80. Ruda nad Moravou, zámek, pohled na nádvoří arkády, počátek 17. století

81. Velké Losiny, zámek, arkádový ochoz druhého patra, konec 16. století

82. Oslavany, zámek, konec 16. století

*83. Břeh, zámek, pohled do arkádového nádvoří, druhá polovina 16. století, rekonstrukce
60.–70. léta 20. století*

Anotace

Název práce:	Velké Losiny - žerotínský zámek v kontextu středoevropské renesanční architektury
Anotace práce:	Předkládaná práce komplexně analyzuje renesanční žerotínský zámek ve Velkých Losinách. Důraz je kladen na nejvýznamnější, tedy renesanční stavební etapu, datovanou do 70. a 80. let 16. století. Hned v úvodu nás text podrobně seznamuje s životy jednotlivých stavebníků z řad losinské žerotínské větve na pozadí dobových politických událostí i osobních příběhů, které společně mohou nastítnit možné motivace jednotlivých stavebních zásahů. Po následném uvedení do kontextu lokality jsou kriticky sledovány stavební dějiny velkolosinského zámku. Na základě dochovaných inventářů je v textu rekonstruována možná vnitřní logika provázání místností, provozu a fungování stavby, a to jak z hlediska praktického, tedy každodenního, tak z hlediska symbolického – neboť právě symbolická dimenze sídla byla neopomenutelným aspektem všech renesančních aristokratických sídel. Závěr práce se na základě dosud nabytých poznatků zabývá stanovením stavební úlohy a ustanovuje tím místo sledované stavby v rámci rezidenční sítě losinských Žerotínů.
Klíčová slova:	Velké Losiny, zámek, arkáda, renesance, šlechtické sídlo, rezidence, moravský arkádový zámek, Severní Morava, Jan starší ze Žerotína, Přemyslav III. ze Žerotína, Jan Jáchym ze Žerotína, Jan Ludvík ze Žerotína, losinští Žerotínové, Lichtenštejnové
Počet stran:	126
Počet znaků včetně mezer:	211 601
Počet titulů bibliografie a pramenů:	107
Jazyk práce:	čeština

Title of the thesis:	Velké Losiny - the Žerotín chateau in the context of Central European Renaissance architecture
Annotation of the thesis:	The presented thesis analyses the Renaissance chateau of Žerotín in Velké Losiny. Emphasis is placed on the most important, i.e. the Renaissance construction phase, dating back to the seventies and eighties of the 16th century. The introductory section outlines in detail the lives of individual building owners of the Velké Losiny branch of the Žerotín noble family against the background of political events, as well as personal stories, which together can cast light on the possible motivation of individual building interventions. Furthermore, after clarifying the context of the locality, the construction history of the chateau in Velké Losiny is critically highlighted. Based on the preserved inventories, the text reconstructs the possible internal logic of the interconnection of the rooms, the operation and functioning of the building in terms of the practical, i.e. everyday use, as well as its symbolic significance – because symbolic dimension was an unforgettable aspect of all Renaissance aristocratic mansions. On the basis of the acquired findings, the thesis eventually deciphers the architectural intention and thus determines the position of the examined building within the residential network of the Velké Losiny branch of the Žerotín noble family.
Keywords:	Velké Losiny, chateau, arcade, Renaissance, aristocratic residence, Moravian arcade chateau, North Moravia, Jan the Elder of Žerotín, Přemyslav III. of Žerotín, Jan Jáchym of Žerotín, Jan Ludvík of Žerotín, House of Žerotín, House of Lichtenštejn
Number of pages:	126
Number of characters including spaces:	211 601
Number of bibliography and source titles:	107
Language of the thesis:	Czech